

Ostlänken

Torpen Stensborg, Långbrostugan, Nysätter och Nysätterbacke

L1983:4813, L1983:5591, L2024:118,
L2024:119 och L2024:978
Tystberga-Långbro 1:9
Tystberga socken
Nyköpings kommun
Södermanland
Annica Ramström

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

---

*Översigtskarta över Sverige med
Södermanlands län markerat i rött.*

© 2024 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2023:52

Författare	Annica Ramström
Kvalitetsgranskning	Sabina Larsson
Grafisk form	Sabina Larsson
Omslagsfoto	Torpet Stensborg. Foto från sydväst.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översigtskartan: Lantmäteriet (CC0)

Ostlänken

- torpen Stensborg, Långbrostugan, Nysätter och Nysätterbacke

L1983:4813, L1983:5591, L2024:118,

L2024:119 och L2024:978

Tystberga-Långbro 1:9

Tystberga socken

Nyköpings kommun

Södermanland

Annica Ramström

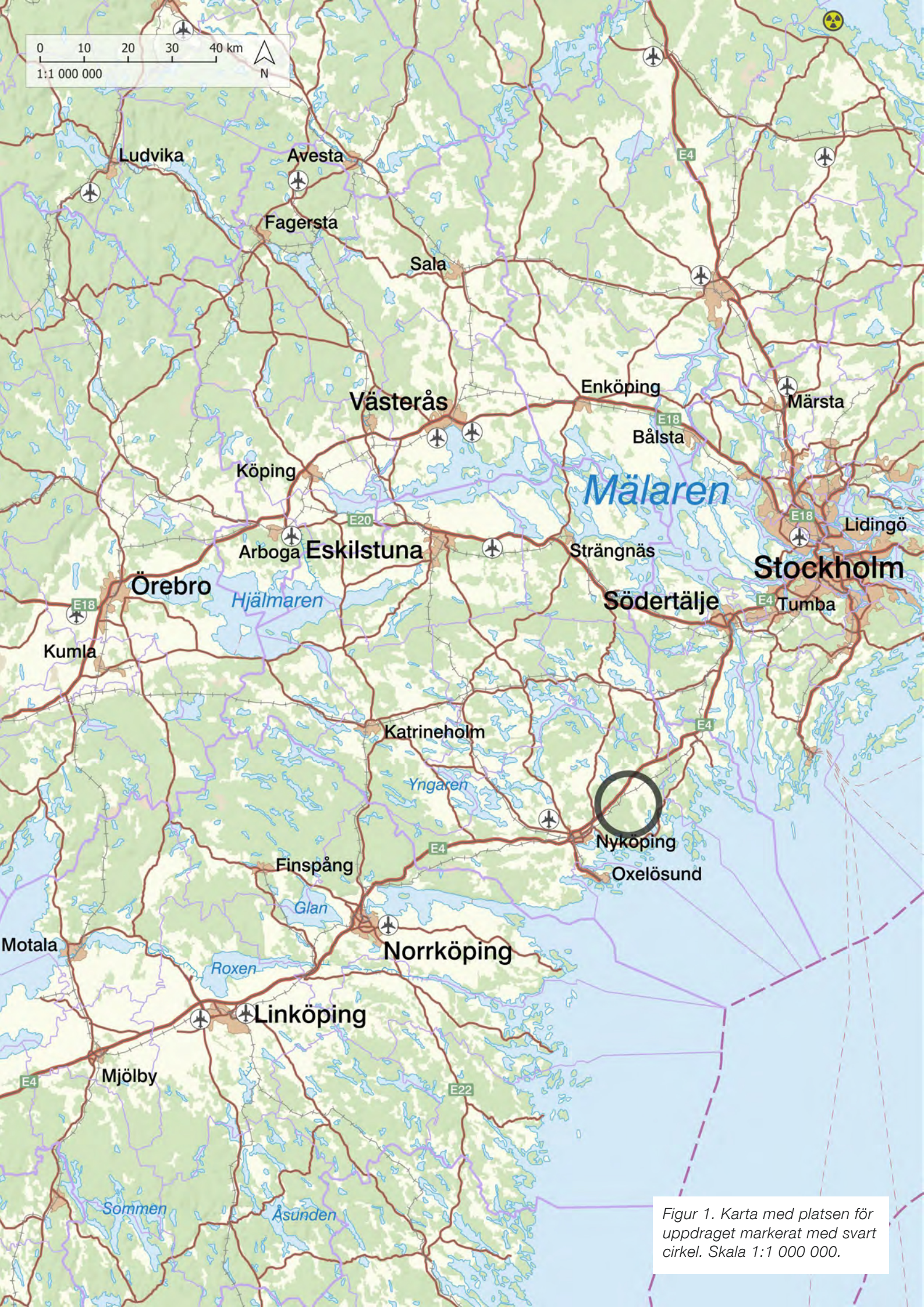
Lst dnr 431-6286-2021

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	8
Utgångspunkter, syfte, frågeställningar och målgrupper	8
Målgrupper	8
Ambitionsnivå	8
Begrepp	10
Metod och genomförande	10
Analyser	11
Fynd	11
Bakgrund och kulturmiljö	12
Platserna före undersökning	12
Lämningarna i landskapet	12
De kamerala enheterna, gårdar och byar invid lägenhetsbebyggelserna	14
Långbro, Stora och Lilla	16
Utterö, Nya och Gamla	16
Tystberga by	18
Torp och lägenhetsbebyggelser vid Stora och Lilla Långbro samt Gamla och Nya Utterö	18
Backstugan Stensborg - L1983:5591	21
Nysätter - L2024:118	21
Bebyggelsen på Nysätterbacke - L2024:119	24
Ullaborg	26
Resultat	29
Stensborg, L1983:5591, bebyggelse, övrig kulturhistorisk lämning	29
Nysätter, L2024:118, bebyggelse/backstuga, fornlämning	34
Nysätterbacke, L2024:119, bebyggelse/backstuga, fornlämning	39
Långbrostugan, L1983:4813 och L2024:978, båtsmanstorp och förhistorisk smideslämning, fornlämning	44
Tolkning	52
Kunskapsläge, kunskapsbehov och kunskapspotential	54
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	56
Referenser	57
Tekniska och administrativa uppgifter	58
Bilagor	59
<i>Bilaga 1. Schakttabell .....</i>	<i>59</i>
<i>Bilaga 2. Anläggningstabeller .....</i>	<i>61</i>
<i>Bilaga 3. Fyndtabeller .....</i>	<i>66</i>
<i>Bilaga 4. Keramikanalys .....</i>	<i>68</i>
<i>Bilaga 5. Vedartsanalys .....</i>	<i>75</i>
<i>Bilaga 6. ¹⁴C-datering .....</i>	<i>76</i>
<i>Bilaga 7. Makroskopisk analys .....</i>	<i>78</i>

Figur 1. Karta med platsen för uppdraget markerat med svart cirkel. Skala 1:1 000 000.

SAMMANFATTNING

Under sommaren år 2023 genomförde Arkeologgruppen AB förundersökningar av två lägenhetsbebyggelser, Långbrostugan och Stensborg, belägna inom fastigheten Tystberga 1:9 i Nyköpings kommun, Södermanland. Inom förundersökningsområdet vid Stensborg hittades ytterligare två bebyggelseenheter: Nysätter och Nysätterbacke. De tre rumsligt separata bebyggelseenheterna har periodvis varit samtida.

STENSBORG, L1983:5591, TORP – ÖVRIG KULTURHISTORISK LÄMNING

Utgörs av en husgrund med spisröse vilken vid ett senare tillfälle byggts på med ytterligare ett rum med halvkällare. Utöver boningshuset fanns även ett mindre uthus som inte var synligt före schaktning. Vid schaktning inom lämningen hittades inget äldre fyndmaterial än sent 1800-tal-1900-tal. Detta stämmer även med det skriftliga källmaterialet som gör gällande att torpet varit bebott perioden 1876–1923. I det historiska kartmaterialet ska det under 1790-talet ha funnits en backstuga på platsen, inga spår av denna kunde återfinnas varken bland konstruktioner eller fyndmaterial. Lämningen utgör i enlighet med Kulturmiljölagens (KML) kriterier en övrig kulturhistorisk lämning. Inget fyndmaterial tillvaratogs. Utöver bebyggelseenheterna ovan fanns inom L1983:5591 även ett 10-tal groppar. Dessa bedöms vara militära skyttevärn.

NYSÄTTER, L2024:118, LÄGENHETSBEBYGGELSE - FORNLÄMNING

Lämningen ska inte förväxlas med den yngre lämningen Nysätter, L1983:5592, vilken är stugan troligen uppförd efter en brand år 1854 som förstörde den förundersökta lämningen L2024:118. Lämningen utgörs av ett bostadshus och ett mindre välbevarat uthus. Uthuset har delvis försvunnit i samband med breddningen av en grusväg norr om lämningen. Bebyggelseenheten återfinns i det historiskt kartmaterial från år 1837. Vid förundersökningen kunde konstateras att fyndmaterial delvis var äldre och gick

ner andra halvan av 1700-talet till första halva av 1800-talet. Utöver byggnaderna och fynden fanns en stensträng/mur och åtminstone en odlingsyta inom förundersökningsområdet. Lämningen utgör fornlämning och uppfyller KML:s samtliga kriterier för fornlämning.

NYSÄTTERBACKE, L2024:119, BACKSTUGA - FORNLÄMNING

Ingrävd i en östvärd moränbacke. Backstugan är mycket välbevarad med detaljer som till exempel brädgolv. Till detta finns ett litet men välbevarat fyndmaterial. Backstugan återfinns i det historiska kartmaterialet från år 1837. Lämningen utgör fornlämning och uppfyller KML:s samtliga kriterier för fornlämning.

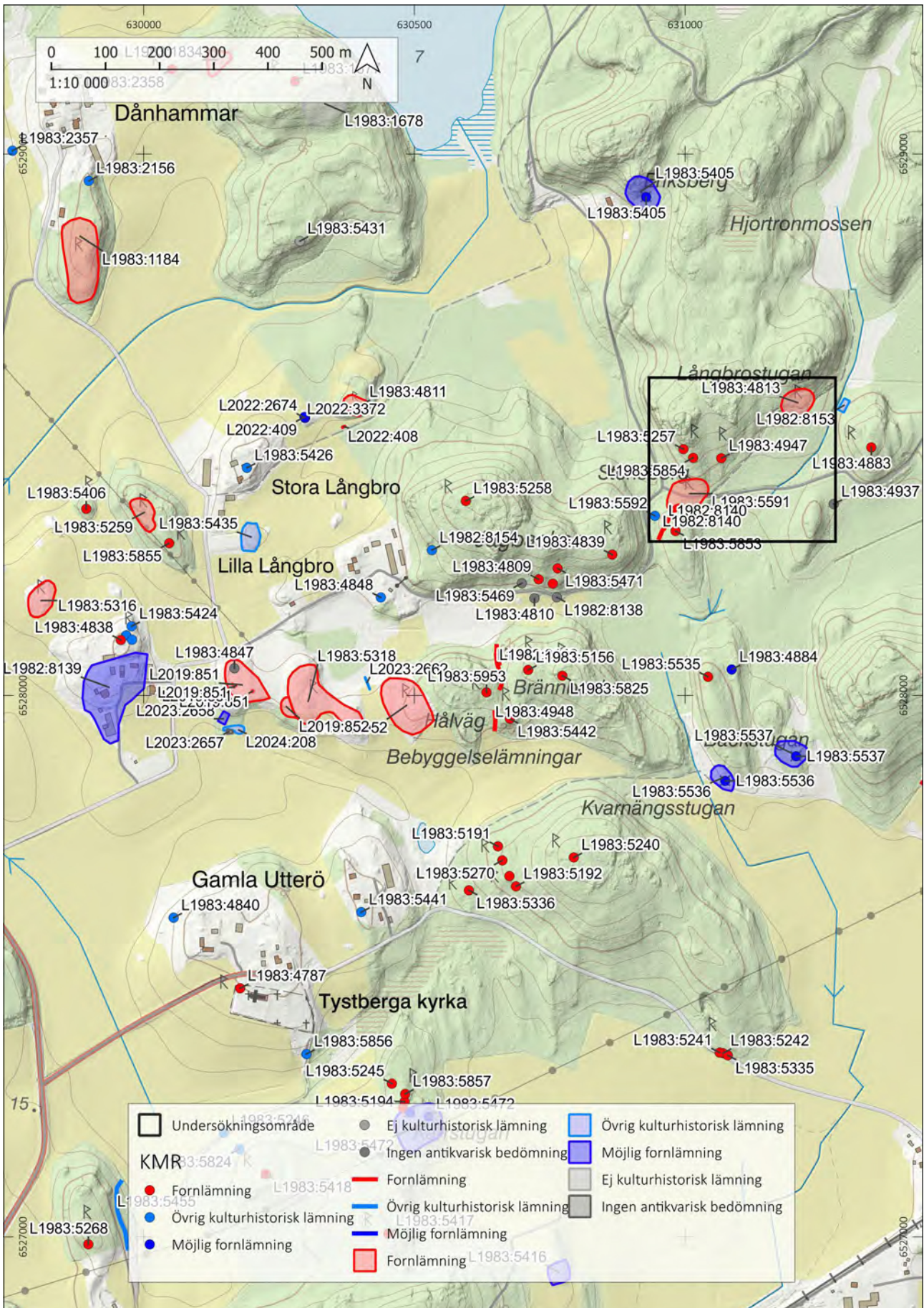
LÅNGBROSTUGAN, L1983:4813 OCH L2024:978 BÅTSMANSTORP - FORNLÄMNING

Omnämns för första gången år 1694 i kyrkoarkiven och i historiska kartmaterialet år 1790 (LMS C86-47:3). Vid förundersökningen hittades en husgrund med typiska mått för ett soldattorp, 8×5 meter. Inga fynd påträffades som var äldre än sent 1800-tal/tidigt 1900-tal. Inuti huset, i den västra delen påträffades antal olika lager, vilka tolkades som olika golvnivåer. I dessa lager påträffades inga fynd. Ytterligare en husgrund om 9×4,5 meter hittades söder om bostadshuset. Inom grunden påträffades ett trampat jordgolv och ett fyndförande lager innehållandes en kritpipa och ett mynt som kunde dateras till åren 1738–1742. Husgrunden har skurits i söder vid utbyggandet av en skogsväg. Nordost om den sistnämnda husgrunden framkom ett lager, L2024:978, innehållandes rester efter järnframställning och/eller -bearbetning i form av slagg, gjutformar, bränd lera, järnfragment, ett järnföremål, glödska och en skärva förhistorisk keramik. Lagret daterades till 205–349 e. Kr. med 95,4% säkerhet.

Figur 2. Karta över området med platsen för förundersökningarna markerad med svart cirkel. Skala 1:50 000.

Figur 3. Karta som visar fornlämningsbilden norr om Tystberga. Området som berördes av uppdraget är markerat med svart rektangel. Skala 1:10 000.

INLEDNING

I samband med utbyggnaden av järnvägen Ostlänken har Arkeologgruppen AB genomfört förundersökningar av två lägenhetsbebyggelser, L1983:4813 – Långbrostugan och L1983:5591 – Stensborg, belägna inom fastigheten Tystberga 1:9 i Nyköpings kommun, Södermanland. De två lämningarna låg i ett närområde till varandra men inte i direkt anslutning, se figur 4.

Förundersökningarna genomfördes i två omgångar under sommaren 2023. Ansvarig för uppdraget var Annica Ramström som också skrivit rapporten. Beslutande i ärendet var Länsstyrelsen i Södermanlands län och kostnadsansvaret för förundersökningarna bars av Trafikverket.

För att underlätta läsandet kommer de inledande kapitlen som rör förundersökningarna, som utgångspunkter, syfte, frågeställningar och målgrupp samt kulturhistorisk bakgrund vara gemensamma för de två platserna, detsamma gäller för kapitlet tolkning. Vad gäller resultaten från undersökningarna kommer dessa att redovisas i separata kapitel för varje plats. Detta kompliceras till en del då det inom det ena förundersökningsområdet, det för Stensborg, L1983:4814, visade sig innehålla tre separata bebyggelseenheter. För att underlätta förståelse av platsen har resultaten från varje bebyggelseenhet redovisats separat i ett eget underkapitel.

Utgångspunkter, syfte, frågeställningar och målgrupper

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att ge Länsstyrelsen ett underlag för att bedöma behovet och omfattningen av en eventuell kommande arkeologisk undersökning.

Resultaten från förundersökningen ska kunna användas av arkeologiska undersökare för att bedöma och beräkna omfattningen av en arkeologisk undersökning. Resultaten ska också kunna användas i företagarens planering.

Vid förundersökningen skulle fornlämningarnas karaktär, datering, utbredning och komplexitet fastställas och dokumenteras utöver det

skulle fornfynd tillvaratas. Förundersökningen skulle också avgränsa fornlämningen inom företagarens arbetsområde.

Om lämningarna skulle visa sig vara av begränsad omfattning och okomplicerade till sin karaktär fanns möjligheten att undersöka och ta bort dem inom ramen för förundersökningen eller med en komplettering till förundersökningen. Denna möjlighet nyttjades inte då lämningarna visade sig vara för komplexa för att detta skulle kunna vara möjligt.

Målgrupper

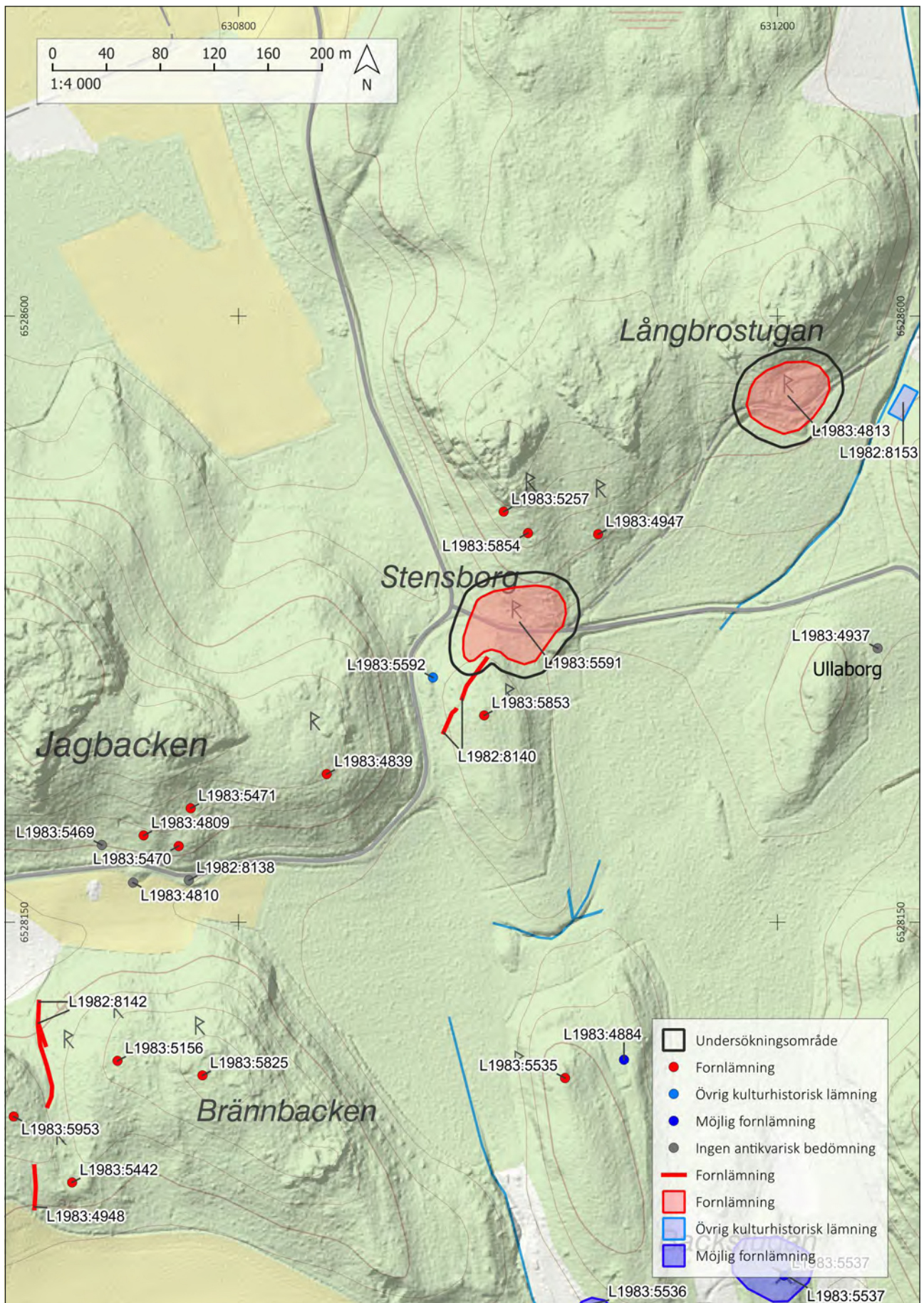
Målgrupper för undersökningen är främst Länsstyrelsen och Trafikverket. Ytterligare målgrupp är arkeologiska undersökare som ska kunna använda resultaten för att upprätta undersökningsplan och kostnadsberäkning för en eventuell arkeologisk undersökning.

Ambitionsnivå

Förundersökningen har i enlighet med förfrågningsunderlaget utförts med hög ambitionsnivå för att resultatet ska kunna användas som ett fullgott underlag i Länsstyrelsens fortsatta handläggning i ärendet.

Med hög ambitionsnivå menades i det här specifika fallet att lämningarna skulle förundersökas i sin helhet samt att en fördjupad kart- och arkivstudie skulle utföras. Arkeologgruppen har tolkat ambitionsnivån som följer:

För att försöka förstå den samhällskontext som lägenhetsbebyggelserna samverkar i behövs en definition av de kamerala begrepp som kommer att användas i rapporten. Det behövs också en lite mer storskalig översikt över det historiska landskapet över tid vad gäller bebyggelseenheter och ägo gränser samt ägande. Utöver det behöver också torpens specifika karaktär över tid förstås, både utifrån kart- och arkivmaterial och resultaten från fältarbetet. Förundersökningen ska mynna ut i att förutsättningarna för initierade frågeställningar skall kunna ställas

Figur 4. Karta som visar förundersökningsområdena vid Stensborg och Långbrostugan. Skala 1:4 000.

inför en arkeologisk undersökning utifrån de teman som föreslagits i *Sörmländska torp i kulturmiljövården* (Beronius Jörpeland & Hållans 2015) och *De obesuttnas arkeologi* (Nilsson, Hansson & Svensson 2020).

Begrepp

”Lämningsstypen *Lägenhetsbebyggelse* omfattar således de obesuttnas bebyggelse på landsbygden under framför allt historisk tid. Det handlar om enheter på ofri grund som inte var mantalssatta och skattlagda. Torp kan även vara beteckning på ett hemman som ännu inte uppmätt skattekraft exempelvis nyodling. Ytterst handlar det dock om de människor som tillhörde samhällets mest utsatta i egenskap av en jordlös underklass. Som torpare och backstugusittare var de dock inte en enhetlig klass, utan representerade en heterogen grupp i sin strävan efter utkomst, identitet och position i en specifik samhällskontext” (Beronius Jörpeland & Hållans 2015:9).

”I FMIS har distinktionen mellan torp och backstuga tagit fasta på bebyggelseenhets placering i landskapet; torpet på enskild mark och backstugan på allmänning. Samtidigt uppodlades torp på allmänningssmark från äldsta tid till vår egen och på 1500-talet kallades vanligen dessa enheter för torp. Skiljelinjen mellan torp och backstuga ligger således inte i placeringen, utan snarare i bärkraften för självförsörjning. En backstuga hade inget eller ett obetydligt jordbruk, vilket innebar att backstugusittaren var beroende av lönearbete” (Beronius Jörpeland & Hållans 2015:10 och där anförd litteratur). ”Med obesutten avses ofta människor som inte har kameral rådighet över jord. Det är därmed ett begrepp som kopplas till landsbygden. Avsaknaden av kameral rådighet över jord gjorde att de obesuttna på landsbygden bland att var utestängda från byarnas kollektiva nyttigheter och saknade rätt att exempelvis använda skogens tillgångar, jaga eller fiska på utmarken. Obesuttna på landsbygden var den stora gruppen torpare, backstugusittare och inhysesjon som alla saknade rådighet över egen jord. Det som förenade dessa grupper var deras underordnade ställning gentemot andra grupper i samhället” (Nilsson, Hansson & Svensson 2020:146).

De enheter som kommer att behandlas i den här rapporten har kanske inte varierat i kameral status men det har skett stora omdaningar på ytorna avsatt för bebyggelsen. Men, utifrån vad som går att utläsa i det skriftliga materialet vad gäller platsernas äldre historia har vi att röra oss med personer och familjer som får betecknas som underordnade, i enlighet med Beronius Jörpeland & Hållans och Nilsson, Hansson & Svenssons tankegod.

Metod och genomförande

Kart- och arkivstudier utfördes översiktligt inför fältarbetet och fördjupades i samband med rapportarbetet. De arkiv som använts är i första hand Lantmäteriets digitala arkiv och då de historiska kartorna. Kartorna har sedan samkörts mot husförhørs- och mantalsslängder på Riksarkivet. Syftet med att samköra arkiven har varit att se om de historiska kartorna och längderna anger samma bebyggelseenheter inom de ägorna till de kamerala enheterna byar och gårdar, då så rimligen borde vara fallet. Det visade sig dock snabbt att det fanns diskrepanser mellan arkiven som måste ses som en källkritisk aspekt att hantera när man arbetar med ofri bebyggelse. Skillnaden mellan arkiven låg i att det i husförhörslängderna fanns flera enheter som inte fanns med i de historiska kartorna. Det fanns alltså flera ofria, namngivna, bebyggelser i kyrkoarkiven än i de historiska kartorna från samma år, vilket borde betyda att det fanns flera enheter än vad man får uppfattningen om i det historiska kartmaterialet. Utöver det historiska kartmaterialet och kyrko- och mantalsslängder har Tystberga hembygdsförenings material varit till stor hjälp då det är ett välstrukturerat och tillförlitligt material.

Förundersökningen genomfördes dels som sökschaktsgrävning, dels genom att större ytor banades av. De större ytorna togs upp i och runt de syllstensgrunder som var synliga ovan mark eller där grunder hittades i samband med sökschaktningen. Sökschaktningen gjordes också för att hitta eventuella kulturlager eller andra anläggningar som inte var synliga ovan mark. Schakt utan arkeologiska indikationer grävdes ner till steril botten.

Samtliga konstruktioner och anläggningar renades med handverktyg. I de fall där det kunde konstateras att lämningarna inte utgjorde fornlämning grovrensades konstruktioner och anläggningar för inmätning och dokumentation. I de kulturlager som bedömdes som avsatta på platsen grävdes grävnheter i form av rutor som var 0,5×0,5 meter stora för att avgöra lagrets tjocklek, sammansättning och fyndinnehåll. Samtliga rutor grävdes ner till steril undergrund. Samtliga konstruktioner och lager som kan bli aktuella för vidare undersökning har täckts med markduk vid igenläggning av schakt och ytor.

Schakt, anläggningar, konstruktioner och lager har mätts in med RTK-GPS i SWEREF99TM och därefter förts över och bearbetats i programmen ArcGIS samt QGIS. Samtliga konstruktioner och anläggningar har fotograferats med digitalkamera för optimal upplösning. Samtliga ytor där så varit möjligt har drönarfotograferats. När det gäller L2024:119 gjordes ingen drönarfotografering på grund av det inte var avverkat på platsen.

Den skriftliga dokumentationen har gjorts på blanketter särskilt framtagna för arbete vid historiska lämningar. Övergripande beskrivningar av landskapet har gjorts för att klargöra sammanhangen mellan vad som bedömts vara odlade ytor, bebyggelseytor och terrasseringar.

Analyser

För att svara på frågor som rör odling av till exempel köksväxter eller medicinalväxter inom bebyggelseenheter har tre makrofossilprover analyserats av Jens Heimdahl vid Arkeologerna på Statens Historiska Museum, se bilaga 7. Analyserna är tänkta att ligga till grund för riktade frågeställningar vid eventuella vidare arkeologiska arbeten.

Ett prov från ett lager (A300) inom Långbrostugans (L1983:5591) förundersökningsområdet innehöll slagg, gjutformar, glödska och förhistorisk keramik vilket gjorde att kol från lagret skickades först för vedsartsanalys till Ulf Strucke, Antraco HB, för vidare transport till Ångströmlaboratoriet i Uppsala för datering, se bilaga 5 och 6.

I efterhand, vid rapportarbetet, gjordes bedömningen att en mer djuplodande keramikanalys med specialregistrering behövde göras på keramikmaterialet från Nysätter, L2024:118. Detta gjordes av Mikael Johansson, Arkeokeramikanalyser, se bilaga 4.

Fynd

Fynd yngre än år 1850 har inte tillvaratagits utan återdeponerats på plats. Det gäller fynd som hör till bebyggelseenheten Stensborg L1983:5591 och de yngre fynden hörande till bebyggelseenheten Långbrostugan L1983:4813. Fynden har på båda platser fått ligga kvar där de hittats.

Äldre fyndmaterial har mätts in och kopplats till anläggning. Där grävnheter grävts har fynden kopplats till anläggning och grävnheter. Benmaterial har samlats in från bebyggelselämningen Nysätter, L2024:118. Detta har inte genomgått någon osteologisk analys och heller inte sparats då det återfanns i övergången mellan matjordslagret och kulturlager eller som rensfynd och det gick därmed inte med säkerhet att säga att det hörde till bebyggelseenheten då platsen i senare tid använts för dumpning av sopor.

Tanken var att använda metalldetektor på platserna men denna tanke övergavs då inslaget av modernt metallskrot var stort i området kring bebyggelseenheterna Stensborg och Nysätter. Detta berodde på flera orsaker, militären hade nyttjat område, Stensborg var en relativt ung bebyggelseenhet med mycket metall i bruksföremålen och det fanns en större (sop)tipp sydost om Stensborg och öster om Nysätter som var full med modernt metallskrot som spridits runt, framför allt vid Nysätter.

Två metallföremål har skickats för röntgen och konservering, en ten/järnföremål från lagret med smideslämningen, L2024:978, och ett mynt hörande till soldattorpet Långbrostugan, L1983:4813.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Platserna före undersökning

Som tidigare nämnts i inledningen rörde det sig om två separata lägenhetsmiljöer som skulle förundersökas Stensborg (L1983:5591) och Långbrostugan (1983:4813). Dessa var inte sammankopplade med varandra utan låg cirka 250 meter från varandra fågelvägen, något längre om man tar den grusväg som förbinder enheterna, se figur 4. Första gången platserna besöktes inför förestående förundersökning var de bevuxna med planterad barrskog och tät sly, och till delar svåra att överblicka vad gällde de ingående lämningarna. Inför förundersökningen avverkades skogen, inte bara inom förundersökningsområden utan över en större yta. Detta fick till följd att landskapet förändrades radikalt, byggnadsytorna blev helt solbelysta och lättillgängliga. Den planterade täta skogen gav ingen bra indikation på hur det har varit att leva och bo på Stensborg eller Långbrostugan vad gäller just ljusförhållanden och tillgängligheten till landskapet i äldre tider.

Inför förundersökningen beskrevs de två lägenhetsbebyggelserna på följande sätt i Kulturmiljöregistret (KMR):

- STENSBORG (L1983:5591),
LÄGENHETSBEBYGGELSE, TYP TORP

Torplämning inom ett ca 85×60 (NÖ-SV) m stort område bestående av 1 grund efter boningshus, 1 jordkällargrund, 1 uthusgrund, 1 rest sten, 10 gropar och markröjda ytor. Belägen inom områdets centrala del är grunden efter boningshuset 15×7 meter (Ö-V) med spisröse i mitten, 3 m i diam och 0,5 m h. I Ö delen är ett källarplan, 5×3 (N-S) och 0,4 m dj. I området V del är en sten upprest. I N delen är 10 kvadratiska och runda gropar, vanligen 1,5–3 m st och 0,3–0,6 m dj, omgivna av intill 1,5 m br och 0,5 m h vallar. NÖ om husgrunden är en källarliknande grop, stenfri 3,5×2 m (NÖ-SV) och 1,5 m h, upplagt så att en källarliknande försänkning bildats mellan detta och slutning i SÖ, ca 3×2 m (NÖ-SV) och 0,7 dj, med öppning i NV. En backstuga redovisas på platsen på storskifteskartan, och med namnet Nysätter på laga skifteskartor och som Stensborg på häradsekonomiska kartan. Backstugan Nysätter före-

kommer i husförhörslängder från 1790-talet till 1904. Enligt hembygdsföreningen var Stensborg bebott åren 1876–1923. Sannolikt flyttades Nysätter ca 50 m SV till Tystberga 218:1 (L1983:5592 författarens anm) mellan 1861–1876.

Antikvarisk bedömning: Fornlämning

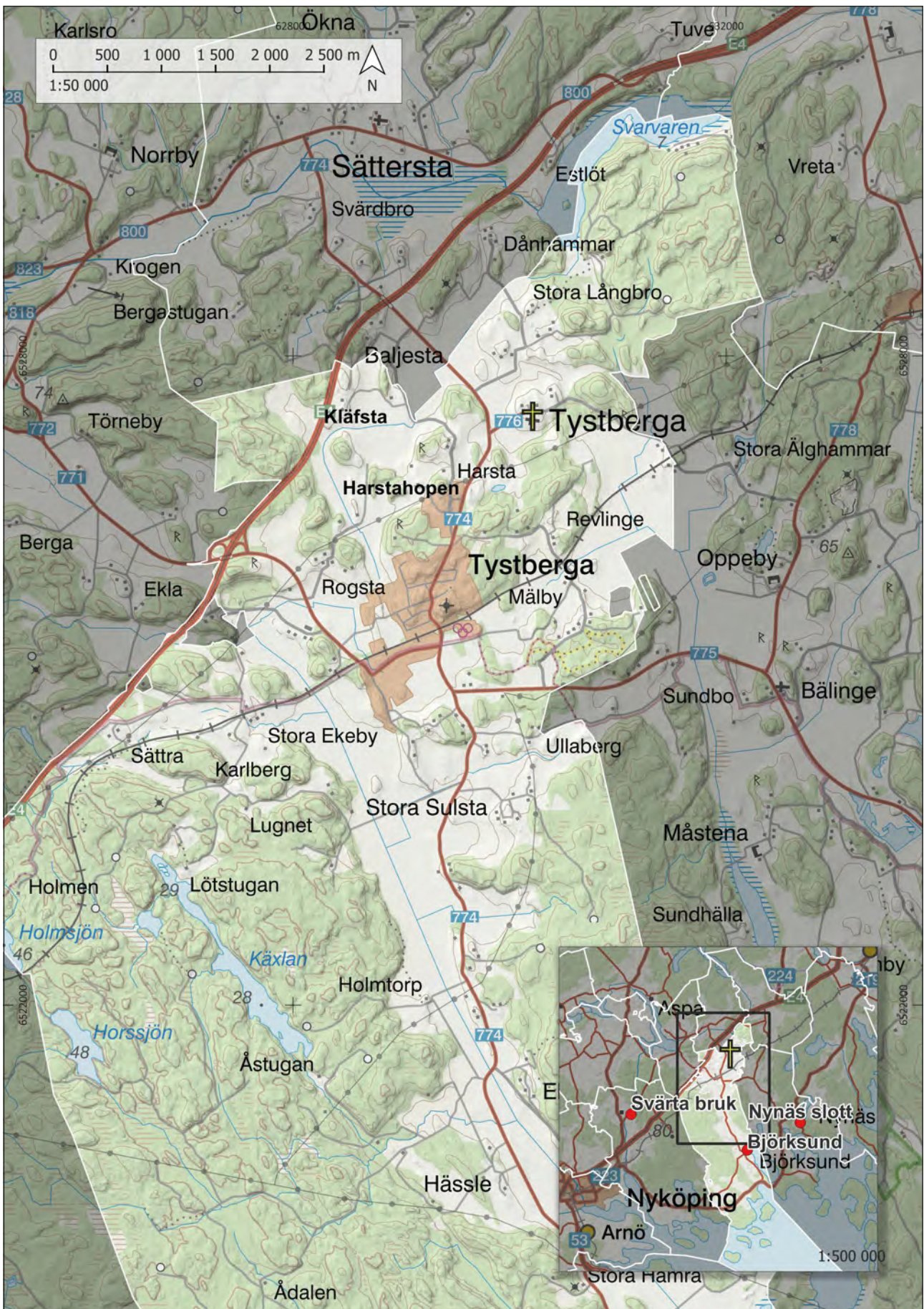
- LÅNGBROSTUGAN (L19983:4813)
LÄGENHETSBEBYGGELSE, TYP TORP

Torplämning, ca 60×50 (Ö-V) m st område, bestående av 1 grund efter boningshus, 1 jordkällargrund, 1 gränsmärke(?) och markröjda ytor. Utmärkt som "Båtsmanstorp Långbrostugan" på 1790 års storskifteskarta. I områdets N del är grund efter boningshus 8×5 m (ÖNÖ-VSV) med spisröse i NÖ, 2,5 m diam och 0,3 m h. Gränsmärke bestående av en rest sten, 0,7 m h och 0,5×0,3 m r, som lutar åt NV, i ett rektangulärt fundament, 1,2×1,1 m (N-S), och 0,25 m h av 0,2–0,5 m st stenar. Skylt: "Båtsmanstorp Nr 57 Långbrostugan 1763–1916".

Antikvarisk bedömning: Fornlämning

Lämningarna i landskapet

När det gäller lägenhetsbebyggelse efter obebottna är det av vikt att försöka förstå deras placering i rummet, både i ett större landskapsperspektiv och i ett mindre mer lokalt perspektiv. I det större perspektivet är de båda lämningarna belägna cirka 1,2 (L1983:5591 – Stensborg) och 1,5 (L1983:4813 – Långbrostugan) kilometer nordost om Tystberga sockenkyrka. Kyrkan är i sin tur belägen cirka 1,5 kilometer nordost om stationssamhället Tystberga. "Järnvägen Järna-Nyköping, som fick sin sträckning genom socknen invigdes 1916. Kring Tystberga station, på Nälberga och Sätterstas marker, växte ett stationssamhälle upp, som blev knutpunkten för flera socknar (Sörmlandsbygden 1988:77). Genom Tystberga passerade Södra stambanan mellan Malmö och Stockholm. Ingen persontrafik går längre till Tystberga och stationen stängdes år 1972.

Figur 5. Karta över norra delen av Tystberga socken. Skala 1:50 000.

Vad gäller Tystberga socken beskrivs den som följer; "Från sjön Svarvaren sträcker sig åt sydväst, genom södra delen av Sättersta sockan, ett åkerområde med många markanta bergs- och moränhöjder, som regel skogbevuxna med betesmarker i sluttningarna. Natursköna hagmarker med enar finns mellan Tystberga kyrka och Långbro samt Kläfstå. Tystberga är en smal och ovanligt långsträckt socken, som med sina två mil i längdriktning sträcker sig ut i skärgården. Flertalet gårdar har namn med gamla anor och området är mycket fornlämningsrikt. På praktiskt taget varje höjd eller impediment finns gravar, i många fall samlade till gravfält. De två största ligger vid Harstahopen (L1983:5695 ff. anm.) och Rogsta (L1983:5756 ff. anm.). Två runstenar (L1983:5242/SÖ 373 och L1983:5335/SÖ374, ff. anm.) och en rest sten (L1983:5241 ff. anm.) finns vid en brukningsväg ca 800 meter öster om Tystberga kyrka. Den ena stenen, SÖ 373, är en s.k. Ingvarssten. Tystberga kyrka uppfördes mitt i järnåldersbygden men den nutida bygden har brett ut sig åt söder. Inte förrän E4:an byggdes under 1970-talets början har någon huvudväg passerat denna del av socknen" (Sörmlandsbygden 1988:76ff).

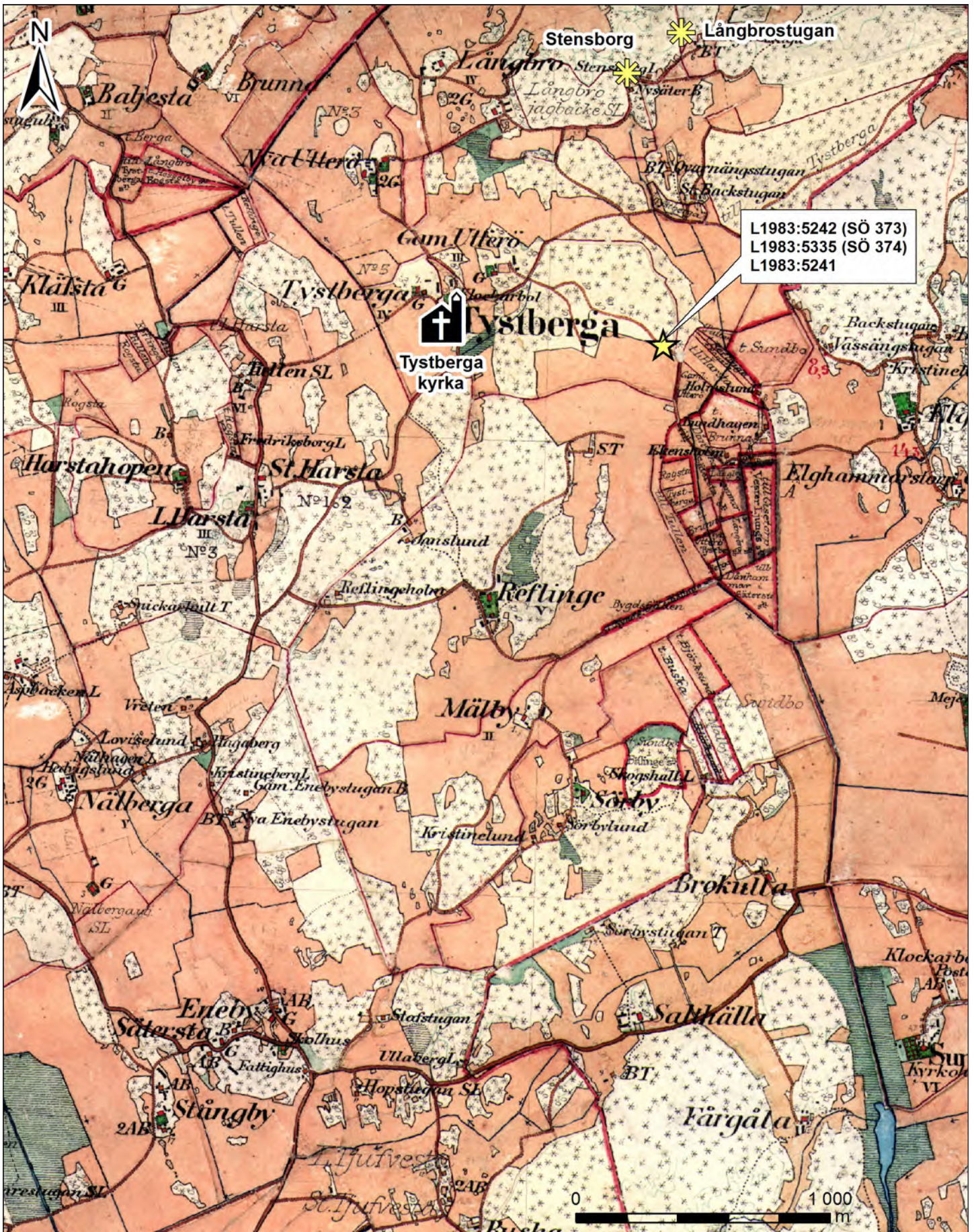
Ser man till de häradsekonomiska kartorna över Tystberga socken (akt J112-67-16, J112-67-21) bekräftar de bilden av vägnätet som beskrivs enligt ovan. Kartorna är tillkomna åren 1897-1901, vilket är i en tid före bilismens utbredning och det gör att kartorna är utmärkta för att bilda sig en uppfattning om ett vägnät som kan gå långt tillbaka i tiden. De båda runstenarna och den resta stenen står invid en väg som leder mellan just Tystberga kyrka och kyrkby samt Gamla Utterö mot Stora Elghammar och har säkert brukats flitigt i äldre tider då den sluter an till en större allfarväg i sydost som löper i nordsydlig riktning. En liknande större landsväg finns nordväst om Tystberga, bitvis parallellt med dagens motorväg. Vägnätet invid Tystberga kyrka och de byar och gårdar som är aktuella i ett mikroperspektiv, Stora och Lilla Långbro, Gamla och Nya Utterö samt Tystberga by, har förändrats ganska ordentligt. För att nå

lägenhetsbebyggelserna, vid tiden för härads-ekonomiska kartan, där båda ligger vid mindre vägar vilka slutar strax invid bebyggelserna, har man från söder kommit över Harsta och vidare Tystberga kyrka, Nya Utterö och Lilla Långbro, en annan rutt var vägen från Stora Elghammar längs vägen med runstenarna för att strax före Gamla Utterö svänga av över ett skogsparti för att nå fram till Långbro jagbacke och vidare österut, in i skogen. Vägen syns i dag som ett system av hålvägar (L1982:8142 och L1983:4948). Lägenhetsbebyggelserna i Tystberga är belägna nära ägogränser, på utmarkerna, och så långt från de kamerala huvudenheter som möjligt. Soldatorpen är belägna på den absolut yttersta gränsen för ägan och utom synhåll för rusthållen. Även i det absoluta närområdet finns en hålväg L1982:8140.

De kamerala enheterna, gårdar och byar invid lägenhetsbebyggelserna

För att förstå lägenhetsbebyggelserna behövs en introduktion till de gårdar och byar som har beröringspunkter med dessa, det rör sig om Stora och Lilla Långbro och Gamla och Nya Utterö samt Tystberga by. Som tidigare nämnts har vi en bygd där gravfälten, från järnåldern, återfinns på höjddpartierna men på höjderna hittar vi ofta också socknens byar och gårdar. Läget, på en höjd, gäller för samtliga de enheter som ligger i anslutning till de förundersökta lägenhetsbebyggelserna. Åkrarna är belägna i de lägre liggande partierna vilka många gånger utgör gamla havsvikar eller sjöbottnar. Det rör sig om sammanhållna åkersystem, där många krävt och kräver dräneringar då delar av markerna är vattensjuka och närmast översvämmade på vårarna och vid mycket regn. Gårdarnas hagmarker återfinns även de på höjderna eller på sluttningar invid bebyggelsen och på gravfälten. Utmarkerna ligger i nord och nordost, de är skogbevuxna och till delar svårtillgängliga på grund av stora höjdskillnader i terrängen, där de högsta höjderna når upp till 70 meter över havet. I utmarkerna återfinns mossar och våtmarker.

Figur 6. Häradsekonomska kartan (1897–1901). Skala 1:20 000.

Många av gårdarna har medeltida belägg, så även Tystberga kyrka som är en ”medeltida gråstenskyrka, uppförd under 1100-talet, en rektangulär salkyrkobyggnad med torn i väster och sakristia i nordost (Janzon 2006:280). ”Slående är ägoförhållanden i Tystberga socken där merparten av gårdarna ägs av frälset i mitten av 1500-talet (Janzon 2006:282).

LÅNGBRO, STORA OCH LILLA

Gården/gårdarna i Långbro är belagda sedan år 1313 och belägg för enheten finns under hela 1300-talet och under 1500-talet, belägg från 1400-talet saknas dock. De medeltida omnämningarna rör arvslotter, fasten och jordar (Janzon 2006:294). Omkring år 1550 bestod Långbro av en skattegård och två frälsegårdar (Janzon 2006:282). Under 1600-talet låg gårdarna under Nynäs slott för att senare hamna under Svärta Bruk (Tystberga hembygdsförening). Nynäs slott är beläget cirka 1 mil sydost om Långbro fågelvägen. Slottet har under åren ägts av många inom högadeln, såsom Bo Jonsson Grip och Erik Karlsson Gyllstenstierna. Svärta Bruk låg cirka 1,2 mil sydväst om Långbro, där ägnade man sig åt styckgjutning, det vill säga tillverka kanoner. Hur Långbro hamnade under Svärta bruk är inte inom ramen för den här rapporten, men känt är att bruket köpte upp hemman, främst kronohemman, i Svärta socken, men även i angränsande socknar. Syftet med detta var att nyttja dessa för dagsverken för kol och arbetskraft och dels för att bygga dammar, vägar och brukslokaler. En av masugnarna hette Ullabergs masugn, och tanken går givet lägenhetsbebyggelsen Ullaberg (L1983:4937), beläget på Tystberga bys marker, intill både Långbrostugan och Stensborg, vilka är belägna på Långbros marker.

År 1853 friköptes gårdarna och år 1860 flyttar den ena gården till det nuvarande läget för Lilla Långbro (Tystberga hembygdsförening).

I ursprungsläget för Långbrogårdarna, som förmodas vara i närområdet till dagens Stora Långbro, ligger de förhistoriska gravfälten som en krans kring enheten, det rör sig om L1983:4811, L1983:5259 och L1983:5318, där det sistnämnda gravfältet även skulle kunna

koppla mot äldre enheter inom dagens Nya Utterö. Gravfälten vittnar om en, om inte obruten, så i alla fall en långvarig bosättning i området. Att människor rört sig i området från stenålder och framåt vittnar lösfyndet av en skafthålsyx (L1983:5426) och en daterad stör från bronsåldern om (Ohlsson & Ramström).

UTTERÖ, NYA OCH GAMLA

Enheten Utterö förefaller har en mer komplicerad historia. Även denna är belagd i skriftliga källmaterialet från början av 1300-talet fram till 1500-talet. Precis som i Långbro rör omnämningarna arv och jordbyten. Var enheten Utterö legat är inte klarlagt även om namnet Gamla Utterö kanske ger en ledtråd, namnet brukas första gången i skrift år 1626 enligt Tystberga hembygdsförening. På 1550-talet bestod Utterö av två frälsegårdar och i Det medeltida Sverige (DMS) placeras enheten där Gamla Utterö är beläget idag (Janzon 2006:282). Vid mitten av 1500-talet låg gårdarna under godset Björksund som är beläget cirka 9 kilometer söder om Utterögårdarna. Det är en slottsliknande herrgårdsanläggning som under slutet av 1500-talet ägdes av familjen Gyllenstierna (wikipedia.se).

En av gårdarna i Gamla Utterö användes som boställe åt församlingens komminister under mitten av 1600-talet, gården fick senare status som kronoskattehemman som såldes till den dåvarande brukaren år 1753 och har brukats som skattehemman sedan dess (Tystberga hembygdsförening). Det är osäkert när Nya Utterö kommer till, men vad man vet är att byn består av två gårdar, en skattegård och en frälsegård och att gårdarna tillkom genom en delning omkring 1620 av den gård som låg på platsen och som låg under godset Björksund. Man valde att behålla den ena gården som frälsegård och sälja den andra gården som skattegård. Båda gårdarna vid Nya Utterö brann ned till grunden tillsammans med uthusen i januari år 1657 och skattefrihet för båda gårdarna erhöles. Möjligen låg då gårdarna cirka 600 meter österut från dagens läge i det området som kallas Brännbacken (Tystberga hembygdsförening). Vid Brännbacken återfinns bebyggelseämningarna L1983:5952.

Figur 7. Karta över terrängen kring Tystberga med de berörda enheterna utsatta. Skala 1:20 000.

Intressant att notera vid Brännbacken är att det lokala vägnätet skär över Brännbacken på Häradsekonomiska kartan (RAK J112-67-21) från åren 1897–1901. Kartan bygger på äldre kartmaterial ”som bestod av förminskade äldre kartor, oftast skifteskartor, av olika kvalitet och ålder (Nilsson, Hansson & Svensson 2020) varför vägnätet som visas på Häradsekonomiska kartan kan var betydligt äldre och från en tid före motoriserade fordon, vilket ger en bild av rörelsemönstren med häst, häst och vagn och till fots. Vägen ligger dock en bit från bebyggelselämningarna och inte i direkt anslutning, den återfinns som L1983:4948 och L1982:8142 i Kulturmiljöregistret, se figur 4.

Även kring Nya Utterö, vid dagens läge, och ett eventuellt läge vid Brännbacken finns förhistoriska gravfält. Dels finns det redan nämnda L1983:5318, dels L1983:5316. Det finns även en by/gårdstomt (L2019:851) mellan gravfältet L1983:5318 och Nya Utterö. En datering med hjälp av ¹⁴C samt ett keramikfynd från ett skärvenstlager direkt söder om by/gårdstomten L1983:851 ger en datering till yngre järnålder – tidig medeltid (Ohlsson & Ramström 2023).

TYSTBERGA BY

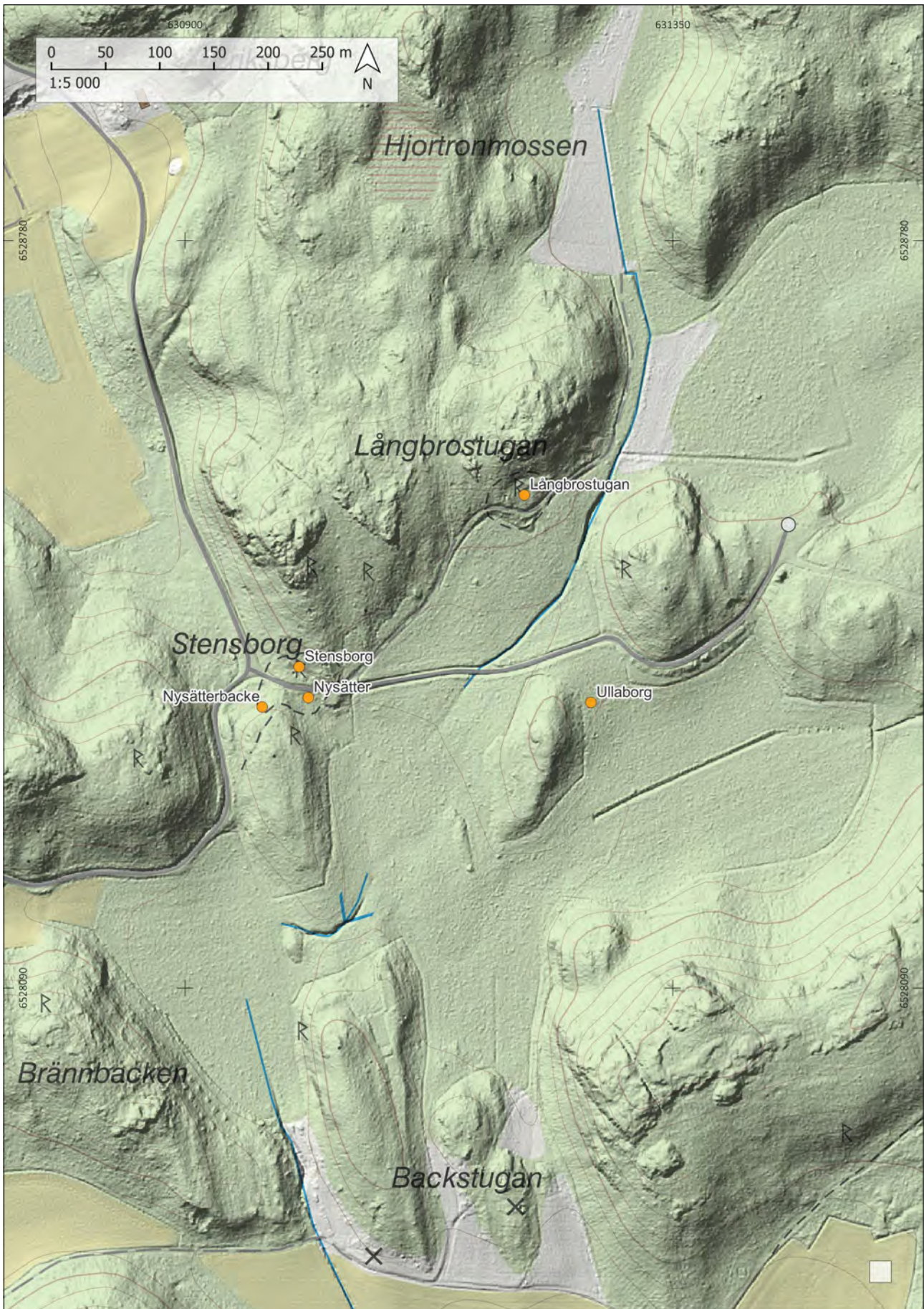
Byn är belägen nordväst om kyrkan och bestod under medeltid av tre gårdar där ett var kyrkohemman, ett kyrkotorp och ett frälsehemman. Gårdarna omnämns först under 1500-talet (Janzon 2006:282). En gissning är att kyrkohemmanet emanerar ur en försörjning av prästen och att det handlar om en prästgård som kan vara äldre. Det äldsta historiska kartmaterialet härrör från år 1693 och berör egentligen den till väster liggande byn Harsta (REG 04-tys-17). Kopplingen till kyrkan gör att byn är ganska anonym i det skriftliga källmaterialet. Enligt Tystberga hembygdsförening friköptes en av gårdarna omkring år 1680 för att bli en skattegård.

Torp och lägenhetsbebyggelser vid Stora och Lilla Långbro samt Gamla och Nya Utterö

Torp och lägenhetsbebyggelser kommer och går, bebyggelsen är inte statisk varken till plats, ägande eller kameral status. Att reda ut till vilka ägor torpen på Stora och Lilla Långbro, Gamla och Nya Utterö och Tystberga by egentligen hör till över tid är inte helt oproblematiskt. I det historiska kartmaterialet kan man se att det varierar över tid och det stämmer inte alltid helt överens mellan de historiska kartorna och husförhörslängderna när det gäller till vilka ägor torpen och lägenheterna hör. Det kan stå en äga i kartan och en annan i husförhörslängden. En av orsakerna till detta kan vara att de ovan namngivna ägorna brukade utmarken samfällt enligt en karta över storskiftet av skog från år 1790 (LMS C86-47:3).

Kartan över utmarken från år 1790 är den äldsta storskaliga kartan som finns över området och den visar på att den ofria bebyggelsen återfinns i kluster om tre eller fyra enheter, se figur 9. De är belägna intill stigar eller vägar med en sådan sträcka till närmaste gård eller by att de inte är visuellt synliga från dessa. Mellan gårdarna/byarna och den ofria bebyggelsen finns ofta både förhöjningar i form av kullar med beteshagar eller berg i dagen och skog. All ofri bebyggelse ligger dock inte i kluster utan det finns exempel på bebyggelse som ligger ensamma, dessa är ofta belägna på gränsen till en annan äga och kan mycket väl ligga i kluster med ofri bebyggelse på intilliggande ägor, detta är dock utanför ramen för den här undersökningen.

Det kluster av ofri bebyggelse som kommer att behandlas vidare här är enbart det kluster där förundersökningarna gjordes. Med utgångspunkt i kartan från år 1790 finns det tre enheter som ingår klustret, det rör sig om en icke namngiven backstuga (belägen inom ytan för Stensborg L1983:5591), båtsmanstorp Långbrostugan (L1983:4813) och torpet Ullaborg, se figur 8. Trots att skogen brukas samfällt av gårdarna kan man ändå i kartan, via färger, utröna vilka marker som hör till vilken gård/by samt vilka marker som är helt samfällade, detta bekräftas

Figur 8. Karta över de bebyggelseenheter som omnämns i texten. Skala 1:5 000.

630880

631200

Figur 9. Storskifteskartan från år 1799 (LMS C86-47:3) med båtsmanstorp Långbrostugan, torpet Ullaborg och backstugan Stensborg. Skala 1:4 000.

också av texten till kartan. Kartan visar alltså att den icke namngivna backstugan och båtsmanstorpet Långbrostugan ligger under Långbro by, medan torpet Ullaborg ligger på Tystberga bys ägor. I samband med kartförrättningen utstakas en mark med råstenar precis i anslutning till backstugan vid Stensborg, precis öster om denna. Syftet med denna styckning framgår inte i kartan.

Ur kartan kan man också utläsa att landskapet kring bebyggelsen varit väldigt öppen då den består av stora hagar med gles lövskog i form av björk och al. En stor skillnad mot den täta och mörka planterade barrskogen som fanns på platsen före avverkningen inför undersökningen.

BACKSTUGAN STENSBORG - L1983:5591

Den lägenhetsbebyggelse som skulle förundersökas benämns Stensborg och byggs år 1876 (Tystberga hembygdsförening), på Långbro ägor. Namnet Stensborg förekommer i husförhörslängderna första gången åren 1881–1885 då snickaren Johan Wilhelm Petterson med familj bebor stugan. Familjen återfinns även i husförhörslängden för åren 1876–1880 men då under Båtmanstorpet Långbrostugan. Huruvida man faktiskt bott på båtsmanstorpet är oklart, kanske hade bebyggelsen ännu inget namn, eller så bodde man där tills stugan var färdigbyggd. Samma familj bebor stugan fram till år 1923 då samtliga familjemedlemmar utvandrat till Nordamerika i omgångar. Stugan bebos med andra ord endast av en familj under den tid den är i bruk och i husförhörslängden för år 1920–1923 står Johan Wilhelm Pettersson som ägare till stugan. I nästkommande husförhörslängd för åren 1925–1931 saknas Stensborg helt. Mellan åren 1876–1923 är den kamerala beskrivningen hela tiden lägenhet i husförhörslängderna, däremot råder tveksamheter kring på vilken enhets mark den är belägen, oftast kopplas den till Tystberga by, någon enstaka gång till Långbro och någon gång till Tystberga by med ett frågetecken efter.

På platsen där Stensborg är belägen finns på tidigare nämnda karta från år 1790 (LMS C86-47:3) en backstuga utritad, se figur 9. Den ligger inom ett hägnat område i en av Långbro bys större hagar, med en stig/väg åt söder och två

större hägnade hagar mot norr och nordost. I öster finns utstakningen med råsten som omnämns ovan. I husförhörslängden från åren 1794–1810, finns under Långbro en enhet som bara benämns backstugan, om det rör sig om samma bebyggelse som den på 1790-års karta är inte helt klarlagt. Möjligen kan det röra sig om samma enhet där man helt enkelt bara kallat den enda backstugan inom Långbro ägor för just Backstugan. Men i närområdet, inom den samfällda marken, men på andra ägor, finns även där enheter som bara benämns backstugan. I husförhörslängderna, kopplade till Långbro finns ofri bebyggelse som saknas i 1790 års karta vilket är ytterligare en källkritisk aspekt. Det är fyra år mellan kartan och husförhörslängderna och kanske är förklaringen att det på dessa år tillkommit bebyggelse, eller så är inte karta så detaljerad att all bebyggelse är markerad. Husförhörslängderna i Tystberga är sporadiska och nästa, äldre längd, är från åren 1705–1731.

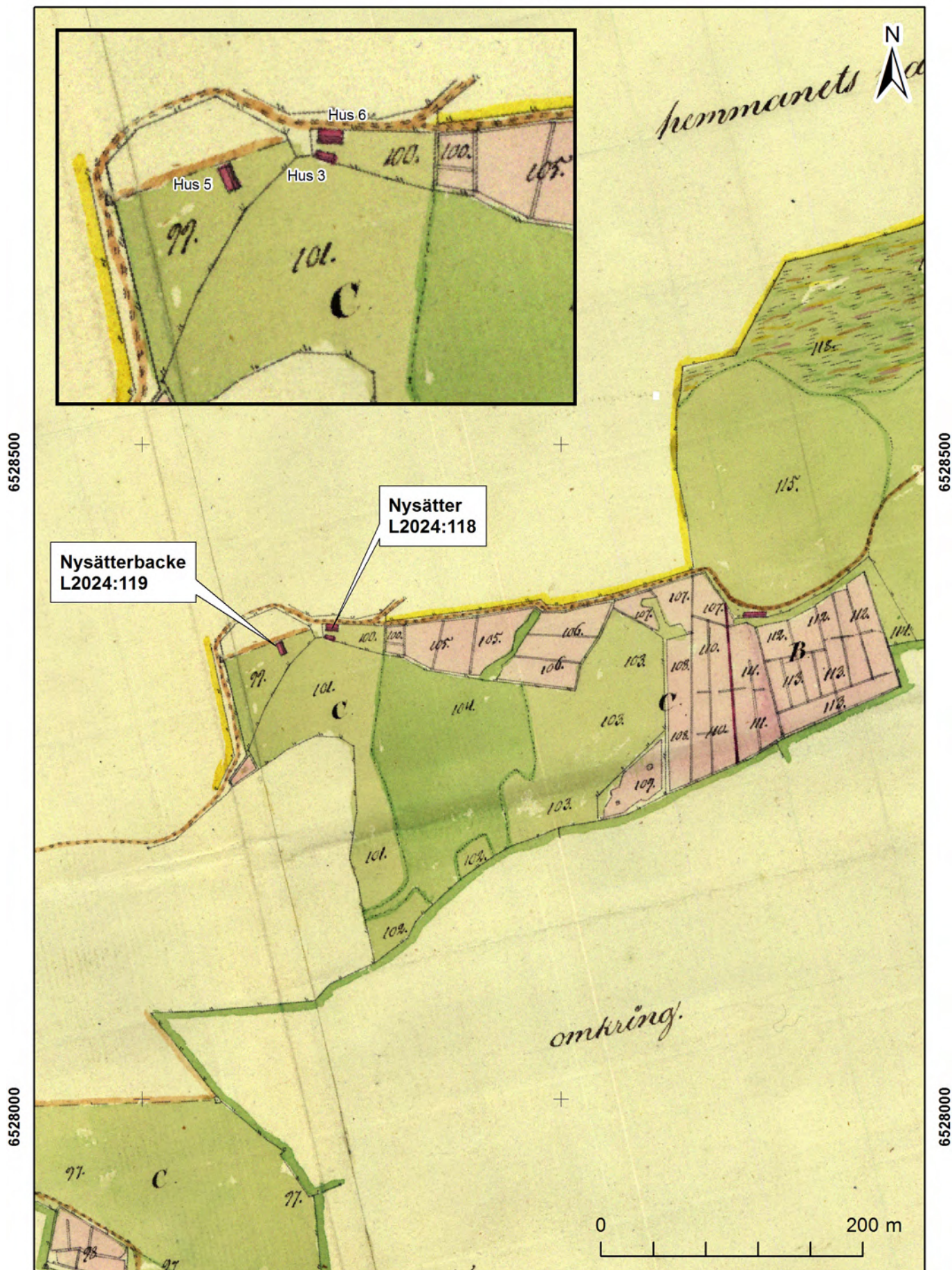
Kring backstugan finns möjlighet till odling, men landskapet sätter sina begränsningar då stugan ligger i den nedre delen av en brant backe som utgör Långbros stora hagmark. I kartan från år 1790 beskrivs marken som mycket stenig och bergig, bevuxen med gles skog och tall. Den odling som är möjlig att bedriva inom ytan får bedömas som svår att leva på för en familj. Man bör ha haft någon form av ytterligare försörjning som kan vara kopplad till Svärta Bruk. När backstugan försvinner är inte klarlagt men den saknas i Långbros laga skifteskarta från år 1861 (REG 04-tys-95), där platsen för backstugan utgör hagmark.

NYSÄTTER - L2024:118

Den lägenhetsbebyggelse som ligger direkt söder om den stig/väg som omnämns i texten om Stensborg. Den uppträder första gången i det historiska kartmaterialet år 1837 i en laga skifteskarta över Utterö (REG 04-tys-78), se figur 10, men hör enligt kartmaterial och husförhörslängder ömsom till Nya Utterö och ömsom till Tystberga by. I konceptkartan till laga skifteskartan från år 1836 (LMS C86-81:2) finns tre byggnader utritade medan det i den renritade kartan från år 1837 endast finns två byggnader.

630880

631200

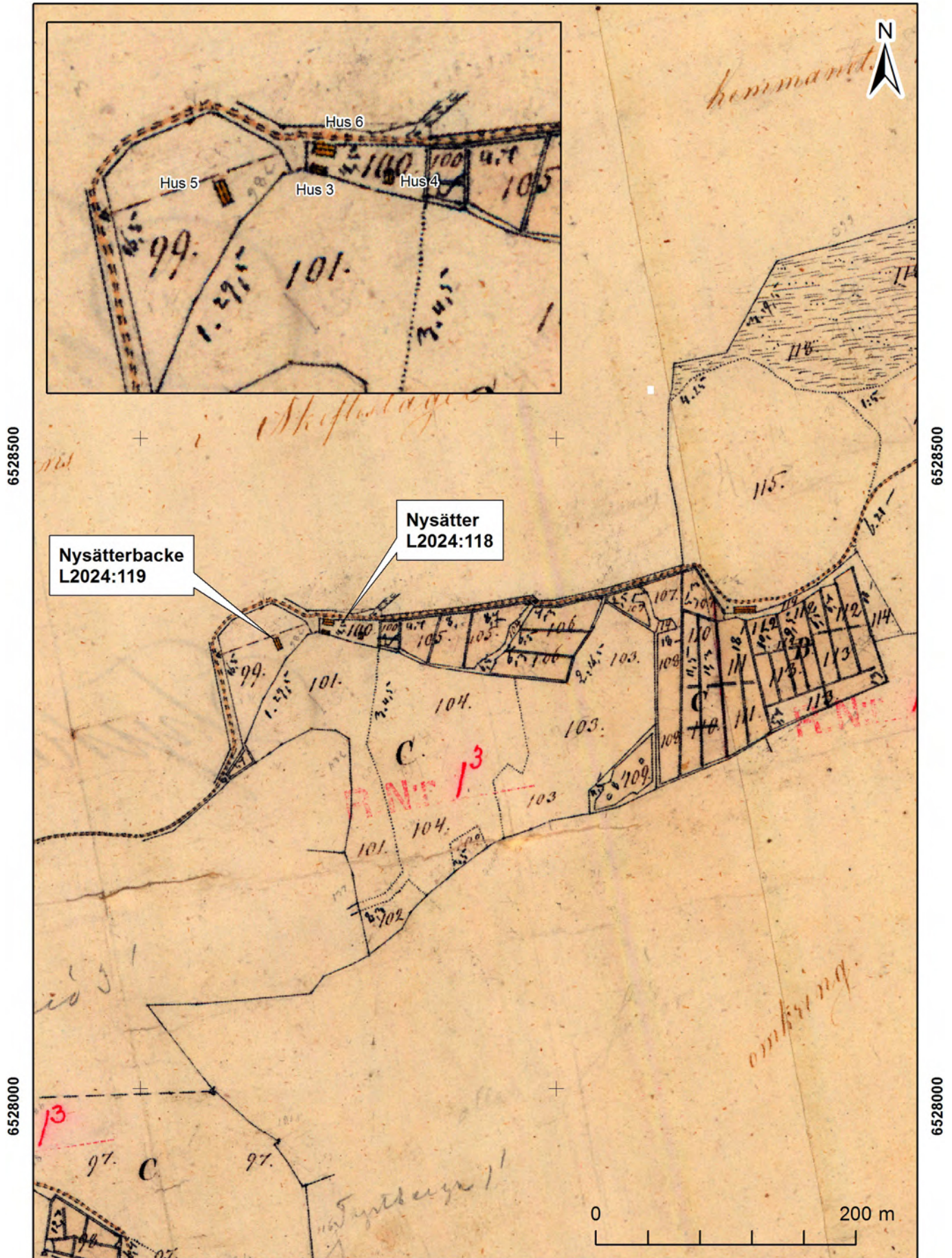

Figur 10. Laga skifteskarta över Utterö år 1837 (REG 04-tys-78) med Nysätter och Nysätterbacke. Skala 1:4 000. Infällning: detalj över husen med numreringen som återfinns i kapitlet Resultat. Skala 1:2 000.

630880

631200

Figur 11. Konzeptkartan till laga skifteskartan från år 1836 (LMS C86-81:2) med Nysätter och Nysätterbacke. Skala 1:4 000. Infällning: detalj över husen med numreringen som återfinns i kapitlet Resultat. Skala 1:2 000.

I kartan från år 1861 (REG 04-tys-95) saknas bebyggelsen vilket troligen hänger samman med att stugan brann ned i april 1854 och en ny stuga inköptes och uppsattes i närheten av den tidigare och beboddes fram till år 1904 (Tystberga hembygdsförening). Platsen för den nya stugan är utmärkt med en skylt från hembygdsföreningen och återfinns i Kulturmiljöregistret som L1983:5592.

Bebyggelsen är inte möjlig att förstå kameralt då den endast en gång, mellan åren 1856–1860 benämns som backstuga i en husförhörslängd. I övrigt saknar bebyggelsen kameral beteckning som torp eller lägenhet. Att den benämns backstuga just under dessa år kan hänga ihop med branden år 1854 och att det funnits en enklare bebyggelse på platsen i väntan på den nya stugan. Mantalslängderna är ibland tydligare än husförhörslängderna om man vill försöka förstå social status. Mellan åren 1819–1871 bebos Nysätter av kyrkoväktaren Anders Hammar, om honom kan man i mantalslängderna för åren 1819–1820 läsa att han är ofärdig och ytterst fattig. Längderna sträcker sig endast fram till år 1820 så liknande detaljer går inte att följa i det skriftliga materialet. Bakåt i tiden sträcker sig längderna till år 1642. Nysätter dyker upp första gången år 1813 som namn i mantalslängden. Däremot finns den i husförhörslängderna ner till år 1794. Före Anders Hammar bodde Pär Pärsson i stugan och han betecknas som svagsint i mantalslängderna. Ordet svagsint kan vara lite svårt att omvandla till modern svenska men det betyder att man är svag i sinnet, ofta har det tolkats som svag begåvning, men det ligger närmare att man har brister i mentaliteten som kan vara så mycket mer och inkluderar en rad andra tillstånd än svag begåvning. Det är lätt att sätta ett likhetstecken mellan svagsint och fattig, men fattig är inte ett epitet som används om Pär Pärsson.

Till bebyggelsen i Nysätter hör ett antal mindre täppor som alla heter Hästhagsplogen, belägna väster om hustomten, intill hästhagarna hörande till Tystberga by och möjligt är att delar av hagen har plöjts i syfte att odla. Söder om lägenhetsbebyggelsen och odlingarna finns ett område som heter Hästhagskärret vilket antyder att området i söder varit blött och sankt.

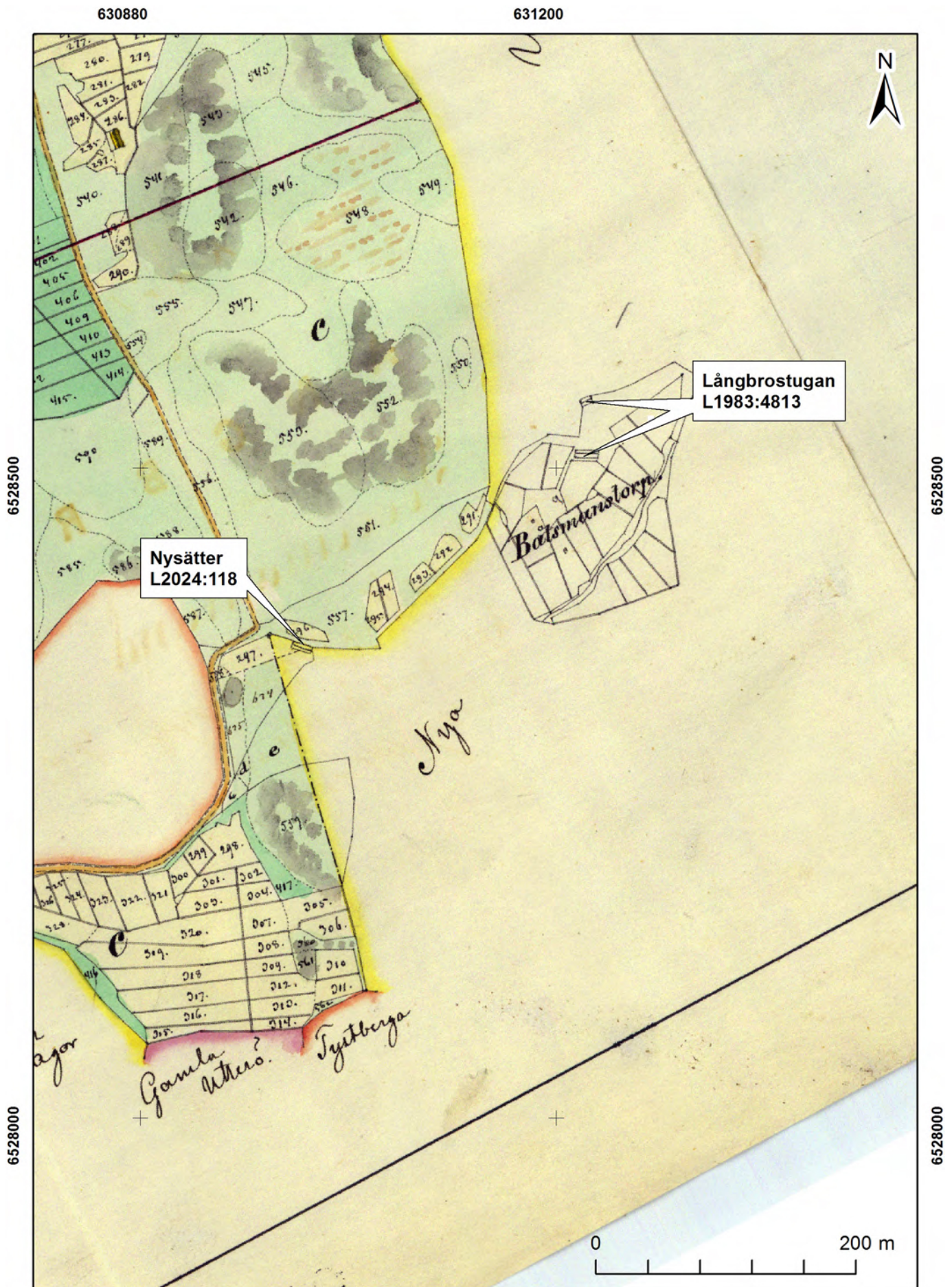
BEBYGGELSEN PÅ NYSÄTTERBACKE - L2024:119
Byggnaden dyker upp första gången i laga skifteskartan från år 1837 över Nya Utterö (REG 04-tys-78), se figur 10. Det är svårt att i kartmaterialet avgöra om det rör sig om en helt egen bebyggelse eller om den ska kopplas samman med Backstugan/Stensborg (L1983:5591) eller Nysätter (L2024:118). Det som talar för att det rör sig om en egen, icke namngiven, enhet är att den på 1837 års karta ligger inom en egen, hägnad, yta som benämns Nysätterbacken i kartmaterialet. Detta namn går dock inte att återfinna som egennamn vare sig i husförhörslängder eller i mantalslängder.

BÅTSMANSTORPET LÅNGBROSTUGAN - L1983:4813

Torpet är nr 57 vid Andra Södermanlands Båtsmanskompani. Omnämnt första gången i dödboken år 1694 (Tystberga hembygdsförening) vilket antyder att det kan ha funnits sedan båtsmanshållet infördes under 1600-talet. Förutläggningarna för båtsmanstorpet är helt annorlunda än för övrig ofri bebyggelse i klustret då det är baserat på tillhörigheten till indelningsverket. Ett rusthåll eller en rote betalade en årlig lön, kläder och stod för ett båtsmanstorp med tillhörande odlingsbar mark. Detta gör att det till torpet fanns en form av grundförsörjning i de odlingsarealer som hörde till torpet till skillnad från den övriga lägenhetsbebyggelsen i klustret.

Bebyggelsen hörande till båtsmanstorpet ligger på en platå med en kraftig stigning mot norr som gör att bostadshuset legat skyddat bakom berg i dagen. Söder och öster om bebyggelsen återfinns torpets åkerarealer. Hur dessa nyttjats, i en- eller tvåsåde går inte att utröna ur kartmaterialet, mer än att det odlats.

Båtsmännen som är kopplade till torpet tar från omkring år 1700 namnet Fagerlund oavsett tidigare efternamn. Utöver soldatfamiljen finns även inhysesghjon periodvis. Den sista båtsmannen flyttar år 1894 enligt husförhörslängden och därefter förekommer flera arrendatorer och arbetskarlar i längderna. Den sista person som står skriven på torpet är drängen Lars Linus Karlsson som flyttar år 1914. Enligt Tystberga hembygdsförening finns en annons år 1917 i Södermanlands Läns Tidning om att stugan är till

Figur 12. Laga skifteskarta från år 1861 (REG 04-tys-95) med Nysätter och Långbrostugan. Skala 1:4 000.

salu. År 1920 försvinner Långbrostugan ur församlingsböckerna och det är inte helt klarlagt vad som händer med fastigheten efter år 1917.

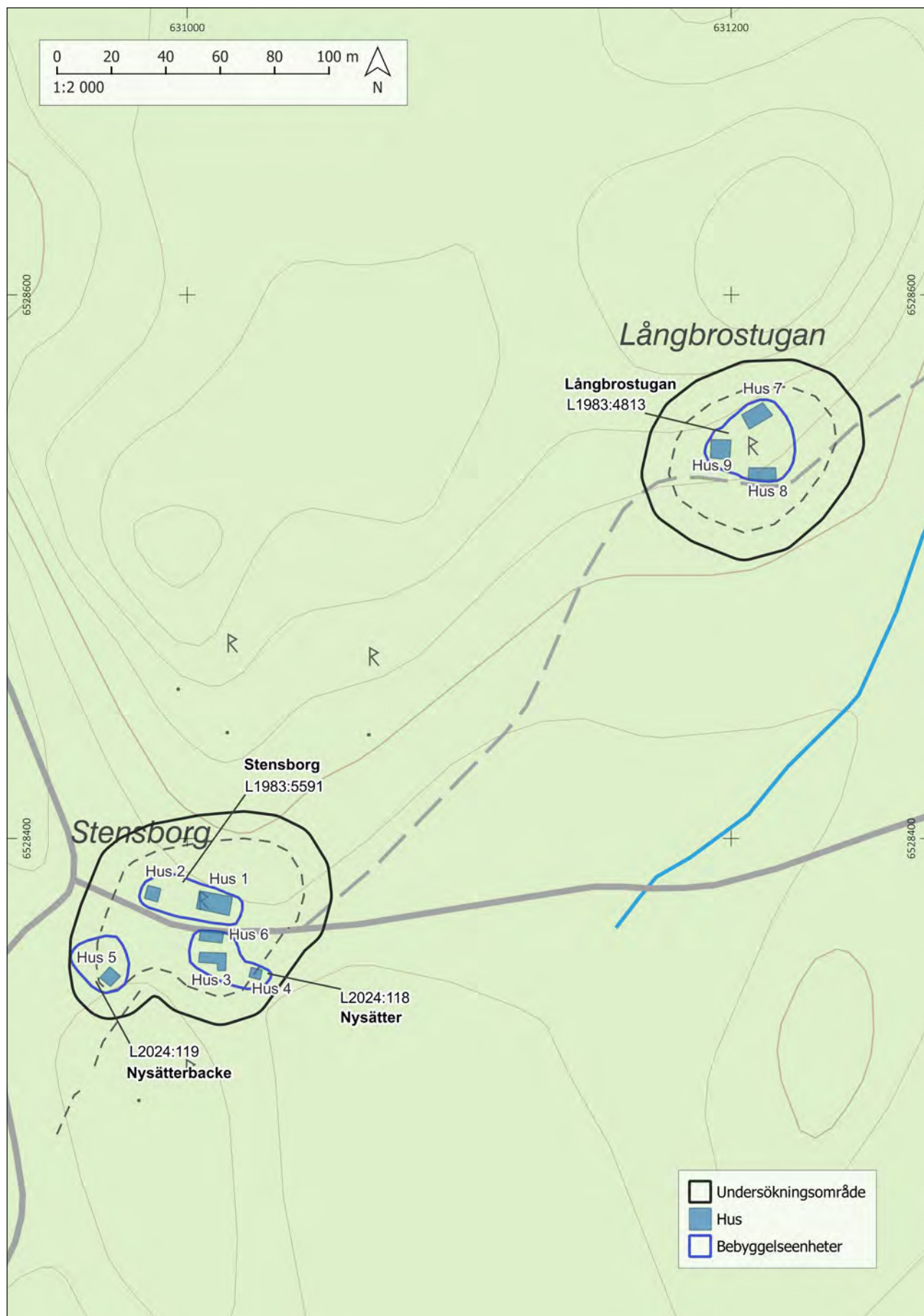
ULLABORG

Det enda torp i klustret som inte berördes av den arkeologiska förundersökningen. Torpet är hela tiden nära sammankopplat med Nya Utterö och ligger på dess marker. I det äldre kartmaterialet och i husförhörslängderna benämns torpet Ullaberg. Namnet är förvillande nära kopplat till en av masugnarna på Svärta bruk som gick under benämningen Ullaberg (www.kanoner.nu). Enheten återfinns i den historiska kartan över

utmarken från år 1790 (LMS C86-47:3) och har ingen hägnad eller avgränsning som tyder på odling utan är belägen i hagen Ullabergshagen. I husförhörslängden från åren 1794–1810 finns ingen koppling till Svärta bruk då en länsman med familj bor på torpet. I laga skifteskartan över Nya Utterö från år 1837, vilket omnämns tidigare, kan man se uppodlade åkerarealer som till storlek mer liknar båtsmanstorpet Långbrostugan än bebyggelsen Nysätters odlingar. Enligt Tystberga hembygdsförening uppfördes stugan som boställe år 1782 och ska ha uppkallats efter den första boende och hustrun Ulrica Fredrica Eisenmenger. Torpet lades öde år 1827.

Figur 13, nästa sida. Hus 1, Stensborg (L1983:5591) efter avslutad undersökning. Foto från väster.

Figur 14. Karta över de bebyggelseenheter som undersöktes samt de hus som påträffades. Skala 1:2 000.

RESULTAT

Nedan följer resultaten från förundersökningarna som visade sig innehålla fyra olika bebyggelseenheter. Det är lämningen Stensborg (L1983:5591) som efter förundersökningen innehöll vad som uppfattas som tre separata bebyggelseenheter. Det rör sig om torpet Stensborg (L1983:5591), Nysätter (L2024:118), Nysätterbacke (L2024:119). Utöver dessa enheter förundersöktes också båtsmanstorpet Långbrostugan (L1983:4813). Resultaten kommer att redovisas så att varje bebyggelseenhet utgör ett underkapitel.

Stensborg, L1983:5591, bebyggelse, övrig kulturhistorisk lämning

Stensborg är beläget på en markberedd och nivellerad byggyta som sluttar svagt mot väster där en terrassering, A884, anlagts för att förhindra att jord och grus förflyttas österut. Vid något tillfälle, förmodligen i samband med byggnationen omkring år 1876, har marken grävts ur och planats ut mot norr vilket skapar en skarp urgrävningskant mot den sydsluttning som återfinns mot norr. Marken sluttar naturligt mot söder varför en mur/terrassering, A1137, har behövts för att stötta upp hustomten mot vägen, se figur 21. Muren/terrassen var mestadels enkelradig även om två skikt förekom. Den är kallmurad där så behövs och av sten i storleken 0,4–0,7 meter, de mindre stenar som använts för två skikt i syfte att skapa en jämn yta var 0,2–0,35 meter stora. Muren var cirka 0,5–0,6 meter hög och var anlagd dikt an den grusväg som återfinns i söder.

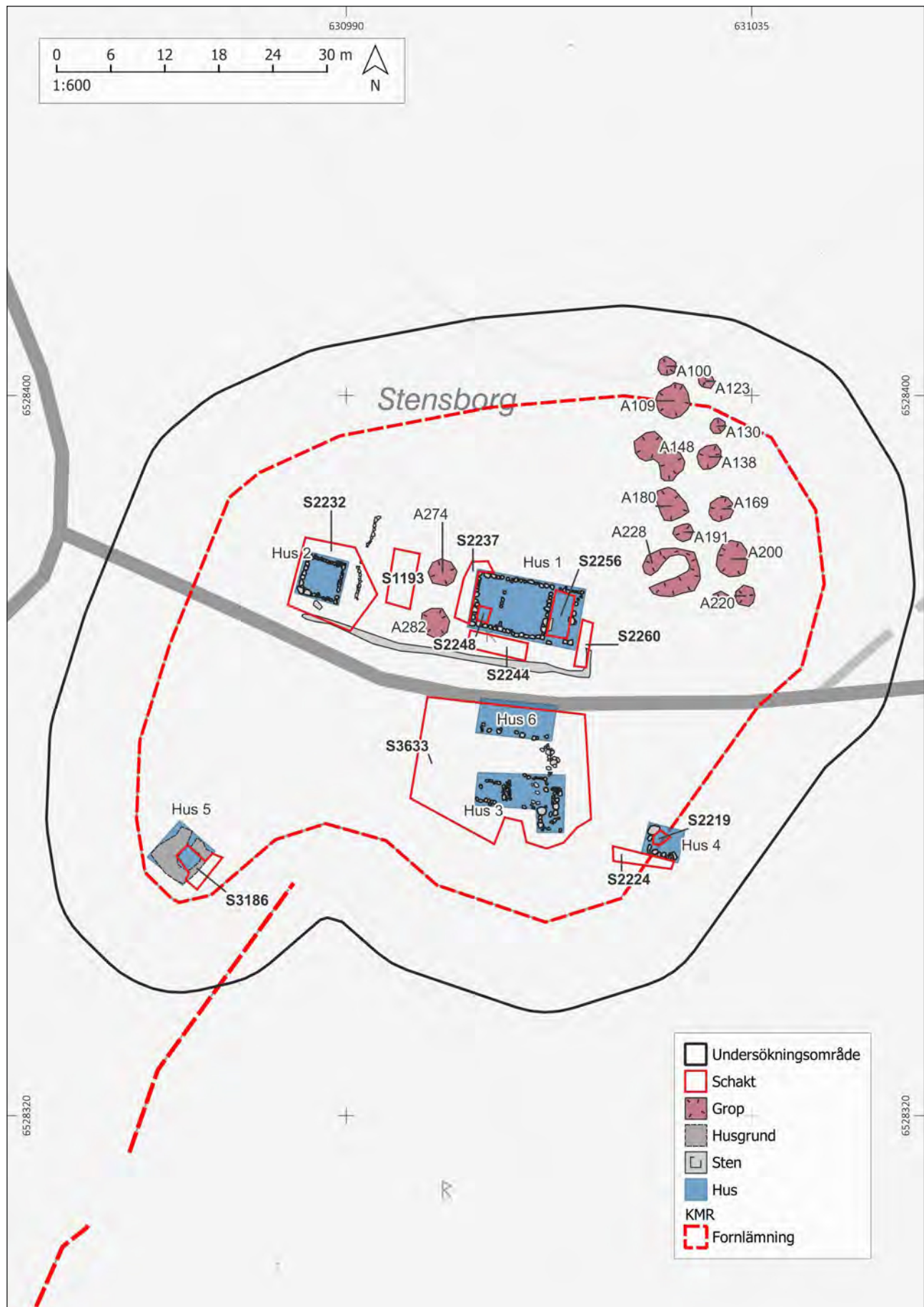
I öster, mestadels på toppen av förhöjningen, finns ett 10-tal gropar. Dessutom finns två gropar, A272 och A282 direkt väster om bostadshuset, Hus 1. Groparna är runda eller ovala, mestadels runda, cirka 1,8 meter i diameter och cirka 1,5–1,7 meter djupa. Två av groparna, A148 och A180 är ovala och större, formen på dessa gropar påminner om formen på jordkällare. Groparna har tillkommit efter det att torpet övergivits och kan genom fynd av ammunition till automatvapen kopplas till militär verksamhet på platsen efter det att platsen övergivits år 1923.

Figur 15. A1129 vid Stensborg, L1983:5591, före avverkning. Foto från sydväst.

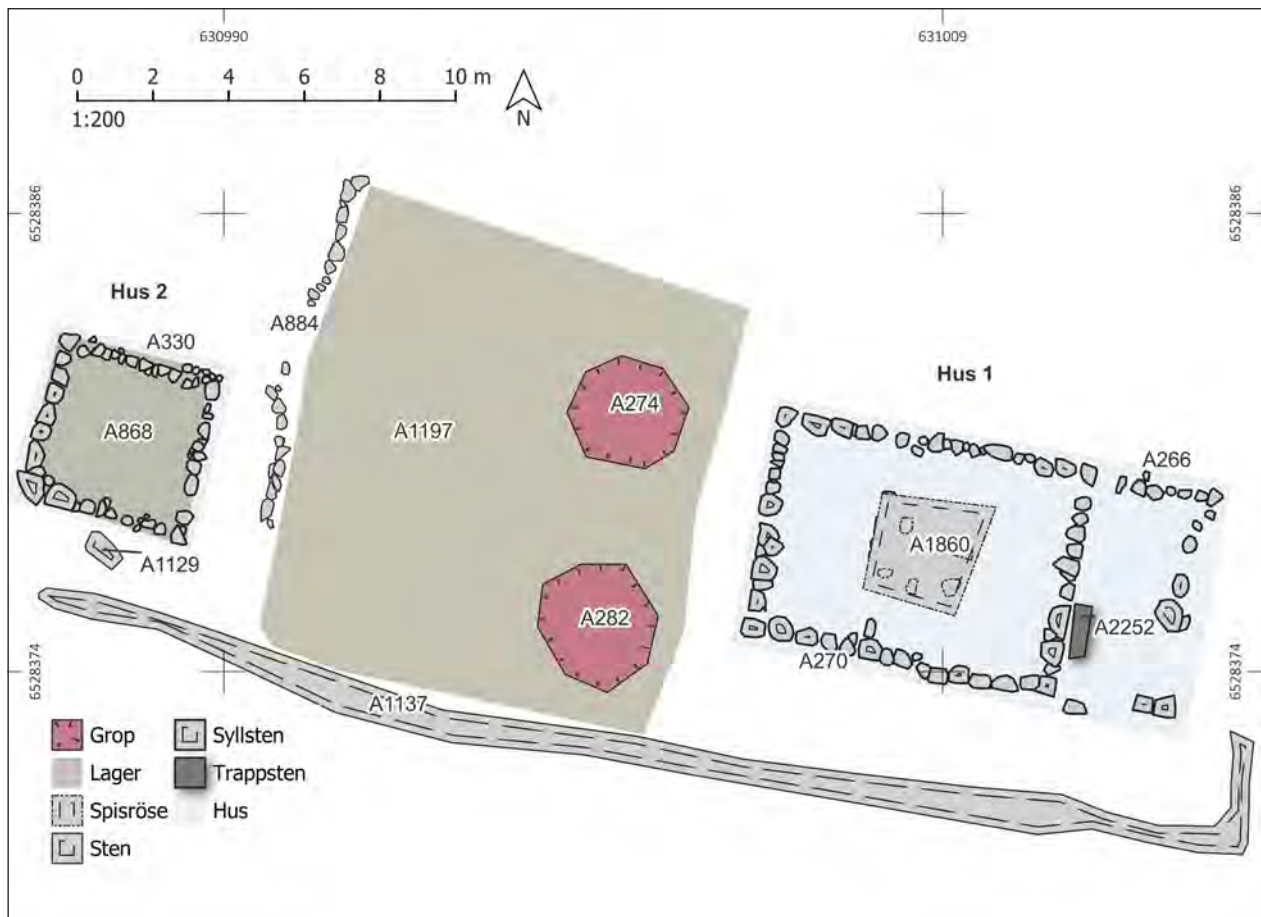
Inom hustomten finns resterna efter två byggnader, Hus 1 (A270) och Hus 2 (A330), samt en terrassering, A884, se figur 19. Mellan de båda byggnaderna finns en plan yta som bedömts ha varit odlad. Eftersom lämningen inte utgör fornlämning då den inte uppfyller samtliga kriterier för fornlämningsstatus kommer den endast att beskrivas översiktligt. De kriterier som inte uppfylls är ålderskriteriet då den inte är äldre än år 1850 och äldre tiders bruk då det rör sig om en byggnad som inte kan kopplas till en verksamhet som är av äldre tiders bruk utan utgör en regelrätt bostadsbebyggelse.

Bostadshuset, Hus 1 (A270), var 9×6 meter i öst-västlig riktning med en tillbyggd halvkällare mot öster (A266) som var 3×6 meter stor och mellan 0,2–0,9 meter djup med en trappa (A2252) i väster. Det rörde sig om en syllstensgrund som var väl synlig före avbaning. Den bestod av utvalda kantiga och rundade naturstenar i storleken 0,3–0,6 meter där enstaka var tillhuggna. Att källaren var tillbyggd kunde ses

Figur 16. Översikt och schaktplan, L1983:5591. Skala 1:600.

Figur 17. Anläggningsplan, hus 1 och 2. Skala 1:600.

på att de kallmurade murarna inte låg i förband med varandra och att grunden bestod av ett anorlunda stenmaterial som var mer fyrkantiga och där så behövts tillhuggna. Ungefär mitt i huset fanns ett spisröse/spisfundament som var rektangulärt, 3×2 meter stort och 0,1-0,2 meter högt av natursten cirka 0,5×0,4 meter stora med kilstenar cirka 0,2×0,15 meter stora. Vad som uppfattades som en syll hörande till en innervägg (A1914) återfanns i den östra delen av huset och öster om spisen. När källaren byggs till finns möjligheterna till ytterligare ett rum i väster. Ett mindre schakt (S2248) drogs inom husgrunden, det visade att grunden var fylld med ett 0,5 meter tjockt lager av brunrå silt som i den övre delen innehöll rikligt med raseringsmassor i form av tegel och taktegel. I botten fanns en steril undergrund av gul sandig morän.

I öster hittades en husgrund, Hus 2 (A330), som var helt övertorvad och inte synlig före undersökningen. Den var närmast kvadratisk

och syllstenstensgrunden bestod av runda eller kantiga naturstenar som vanligen var 0,5×0,25 meter stora, även om både större och mindre stenar förekom. Inuti syllstensgrunden fanns ett kulturlager (A868) som bestod av gråbrun lerig silt. I lagret grävdes tre grävnheter till ett djup av 0,12-0,29 meter, samtliga grävdes ner till steril undergrund som bestod av gul morän. I lagret hittades fynd av sent 1800-tal/tidigt 1900-talskaraktär.

Inom ytan grävdes sju schakt eller ytor i syfte att lokalisera den backstuga som finns på den historiska kartan från år 1790 (LMS C86-47:3), inga rester efter ytterligare bebyggelse eller äldre kulturlager kunde hittas.

Inget fyndmaterial tillvaratogs då samtliga fynd låg i tidsspannet sent 1800-tal till första halvan av 1900-talet. Lämningen är avgränsad.

Figur 18. Stensborg, L1983:5591, efter avverkning, drönarfoto. Centralt i bilden syns syllen till Hus 1. Norr är uppåt i bild.

Figur 19. Stensborg, L1983:5591, under avbaning och framrensning. På bilden syns Hus 1 till höger och Hus 2 till vänster, mellan husen syns terrasseringen A884. Drönarfoto. Norr är uppåt i bild.

Figur 20. Fotot visar topografin på platsen med den kraftiga sydslutningen, där hustomten låg som på en platå invid vägen. På andra sidan vägen, icke synligt med blotta ögat, låg hustomten för Nysätter, L2024:118. Foto från öster.

Figur 21. Terrassen/muren mot vägen, A1137, samt den resta stenen, A1129. Foto från sydöst.

Figur 20. Nysätter, L2024:118, före avbaning. I förgrunden det stora nässelbeståndet som fanns på platsen för lämningarna. Foto från nordost.

Nysätter, L2024:118, bebyggelse/ backstuga, fornlämning

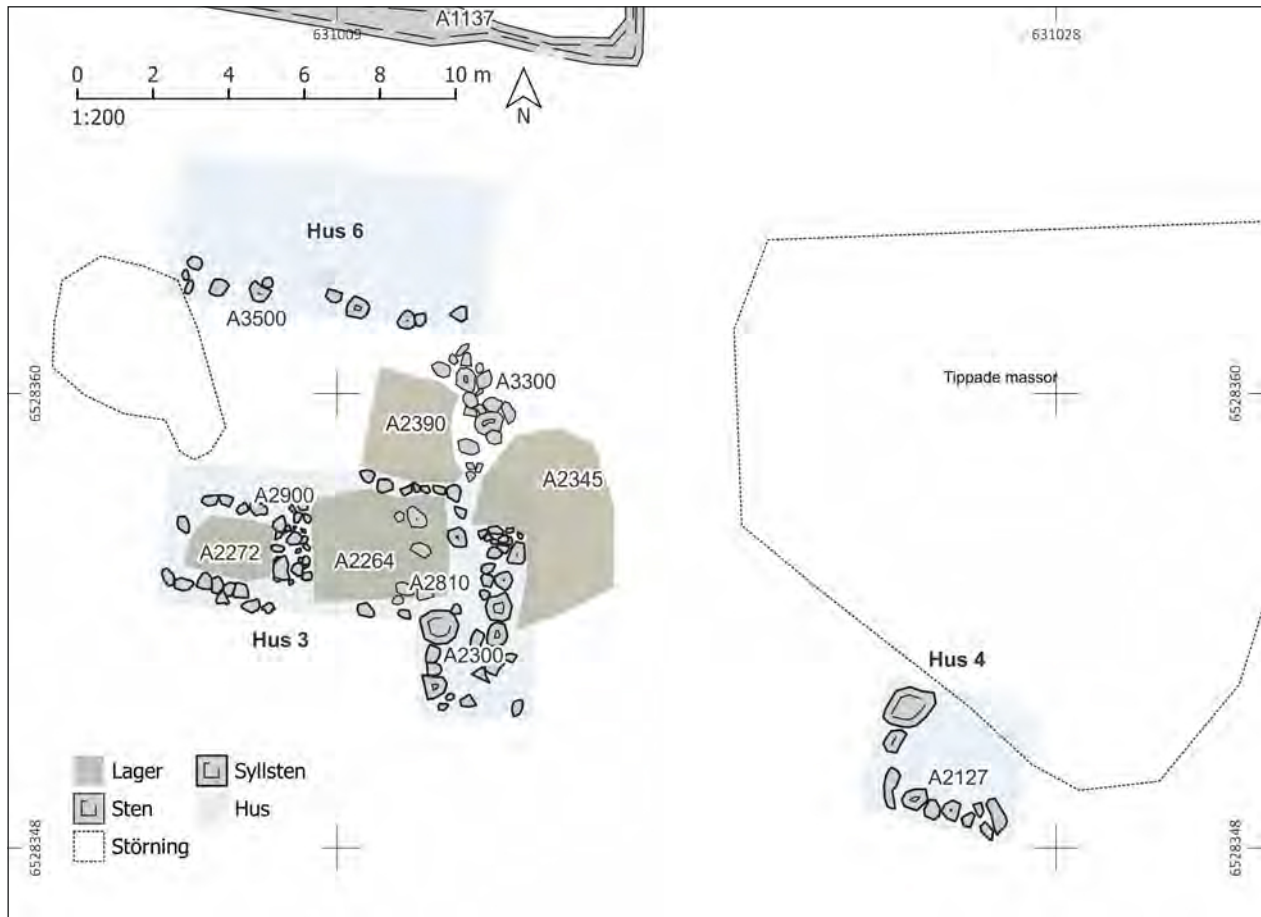
Bebyggelsen är belägen direkt söder om Stensborg och grusvägen som leder till Långbrostugan och Ullaberg. Den ligger i vad som närmast kan beskrivas som en svacka. Mot sydväst finns ett bergsparti vilket förstärker känslan av svacka i kombination med en modern tipp mot öster, se figur 23. Endast syllen till Hus 4 var synlig före avbaning, resterande hus framkom vid schaktningen.

Efter avbaning visade det sig att lämningarna utgjordes av tre husgrunder med vidhängande avsatta kulturlager, endast en del av grunden till Hus 4 var synlig före avbaning. Platsen var bevuxen med ett tätt och omfattande bestånd av brännässlor samt en vårdad fläder utöver den planterade tallen. Inom ytan banades en större yta (S3633) centralt inom området, utöver det drogs två schakt (S2219 och S2224) mot öster.

Husgrunderna inom den centrala ytan bestod av vad som uppfattades som ett bostadshus, Hus 3 och ett uthus, Hus 6. Det förefaller ha hänt

en del på platsen vilket gjorde att båda byggnaderna var illa åtgångna och syllstenar saknades eller var omplockade. Inom förundersökningsytan fanns två mer omfattande moderna tippar. Dels den stora tippen i öster som bestod av sten, bråte, och diverse sopor som till exempel bildelar (se figur 23), dels stentippen A3660 som delvis överlagrar den södra syllstensraden till Hus 6.

Syllstensgrunderna A2900 och A2300 utgjorde tillsammans Hus 3 som tolkas som ett bostadshus. Om husets utbredning uppfattats korrekt är inte helt klarlagt då det delvis saknas stenar i samtliga syllar, det vill säga både längs lång- och kortsidorna, se fig H. Det kan därmed inte med säkerhet sägas att husgrunden är avgränsad mot söder och väster. Syllstensgrunden är 9×4,5 meter i östvästlig riktning och består av natursten 0,18×0,3–0,35×0,5 meter stora, där vissa stenar kan vara markfasta. I den sydöstra delen fanns en kvadratisk utbyggnad på huset som var 2×2 meter stor och 0,3 meter hög. Utbyggnaden tolkas som en bakugn. Huset har

Figur 21. Anläggningsplan över hus 3, 4 och 6 som ingått i Nysätter, L2024:118. Skala 1:200.

Figur 22. Nysätter, L2024:118 efter framrensning. Drönarfoto. Norr är uppåt i bild.

Figur 23. Dumphögen öster om Nysätter. Foto från sydväst.

bestått av två rum vilka delats av en förstu eller gång. Bakugnen har funnits i det östra rummet, i det västra rummet fanns en kvadratisk ansamling stenar, 1,5×1,5 meter stor och 0,3 meter hög som kan utgöra ett spisaröse. Huset har i så fall haft två spisar/ugnar. På grund av de fragmentariska syllarna har det varit svårt att avgöra om ingången till huset varit från norr eller söder, det kan också var så att förstun eller gången varit genomgående.

I Hus 3 fanns två kulturlager som var avsatta på platsen, A2264 och A2272. Båda uppfattades som golvlager där A2272 fanns i den delen som utgjorde det östra rummet och A2264 förstun/gången och det västra rummet. Lagrens finkornighet var likartad, fin silt, medan färgen skiljde lagren åt där lagret (A2272) i östra rummet var gråbrunt medan lagret (A2264) i den mellersta och västra delen var brunt och innehöll tegelbrockor, tegelkross och småsten. Bägge lagren var fyndförande, se figur 24 och 25.

Lager A2272 var 2,5×1,5meter stort och 0,1–0,2 meter djupt. I lagret grävdes två grävnheter G2282 och G2286 i form av kvadratiske rutor som var 0,5×0,5 meter stora. De grävdes ner till steril botten och innehöll endast lager A2272, under detta vidtog en steril botten av gul sandig silt. De fynd som gjordes i lagret bestod av keramik, järnföremål, glas och skaftet till en kritpipa, se bilaga 3. Järnföremålen utgjordes av handsmidda spikar, ett klackjärn, ett remändebeslag och obestämbara beslag, se bilaga 8. Glaset var främst fönsterglas men även en skärva från en butelj av grönt waldglas (skogsglas) fanns i lagret. Keramiken lämnades till Mikael Johansson, Arkeo keramikanalyser, för en genomgång av materialet, datering och specialregistrering, se bilaga 3 och 4.

”Fyndmaterialet från kontext 2272 utgörs av 40 skärvor varav 33 stycken härrör från kärl i yngre rödgods. Det handlar om delar från ett flertal fat och skålar samt en förvaringskruka,

Figur 24. Keramikskålen F51.
Foto: Mikael Johansson,
Arkeo Keramikanalys.

men inga matlagningskärl. Delar av minst fem olika skålar finns i rödgodsmaterialet. Fat finns också i flera varianter, dels mindre fat som i utformningen kan liknas med tallrikar, dels större serveringsfat. Övrig keramik består av en skärva från ett fat eller tallrik i fajans, fyra skärvor från tallrikar och en skål i flintgods, en buxskärva från någon form av krus i stengods och en bottendel av en mineralvattenflaska i stengods. Tittar man på keramikmaterialets sammansättning i sin helhet så ligger fyndkontextens datering i sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal. Är kontexten tillkommen under en längre tid handlar det sannolikt om 1700-talets andra hälft fram till 1800-talets första kvartal” (Johansson bilaga 4).

Fyndmaterialet i lager A2264 påminde om det i A2772 men var inte lika omfattande, särskilt inte keramik och glasmaterialet. I lagret grävdes en grävenhet, en kvadratisk ruta som var 0,5×0,5 meter stor. Lagret A2262 var 3,8×2,9 meter stort och 0,1 meter djupt i grävenheten. Här hittades järnföremål som handsmidda spikar men även ett verktyg, F2. Glaset bestod av fönsterglas och två skärvor från en butelj blåst i waldglas (skogsglas). Endast en skärva keramik skickades för keramikanalys det rörde sig om ”en mynningskärva från ett fat i flintgods. Fatet har en reliefdekor på mynningskanten som påminner om fjäderdun och en färg på glasyren som är gulvit lite gräddliknande i tonen, karak-

täristikan är typisk för flintgods tillverkat mellan ca 1770–1810 (Johansson, bilaga 4).

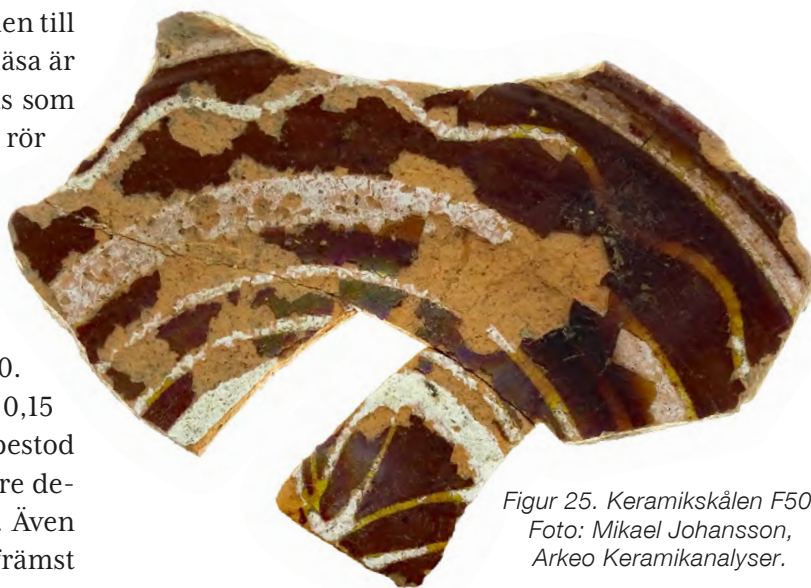
Utöver de två lagren inne i huset fanns ett avsatt kulturlager, A2345, öster om kortsidan på huset. Lagret som är avgränsat i plan var 4,7×3,1 meter stort. En grävenhet, en kvadratisk ruta 0,5×0,5 meter, grävdes genom lagret som var 0,1–0,15 meter tjockt. Den sterila botten i rutan bestod av gul sandig silt. Även lager A2345 var fyndförande och innehöll handsmidda spikar, en skärva från ett kärl i glas, cuppan till en bägare. Utöver spik och glas fanns också ”sju yngre rödgodsskärvor vilka kommer från fat, skålar och en förvaringskruka. De flesta är i karaktären ganska allmänna och därför svåra att närmare tidsdatera än till 1600–1700-tal. Undantaget är en mynningsbit av en skål vars utformning pekar mot 1700-tal (Johansson, bilaga 4).

Norr om Hus 3 fanns resterna efter Hus 6. Huset hade bara en syllstensrad bevarad, A3500, i söder. Det rör sig om en glest lagd syll bestående av natursten i storleken 0,45×0,5–0,18×0,35 meter stora stenar. Längden på huset är svår att avgöra då den täcks av stentippen A3660 i väster. Den norra långsidans syllstenar samt båda kortsidornas syllar är helt borta. Detta har troligen skett i samband med att grusvägen som skiljer bebyggelseenheter Stensborg och Nysätter breddats. Vid breddningen har det slänts av mot söder vilket gjort att den äldre mark-

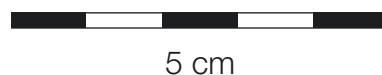
horisonten försvunnit mellan syllstensraden till Hus 6 och vägen. Vad som ändå går att utläsa är att det rör sig om grundstenar till ett hus som närmst stått på plintar och förmodligen rör det sig om en ekonomibyggnad eller ut-hus med tanke på konstruktionen.

Mellan Hus 3 och Hus 6, och väster om en stensamling som tolkades som resterna efter en låg stenmur, A3300, fanns ytterligare ett avsatt lager, A2390. Lagret som är 2,7×2,1 meter stort och 0,15 meter djupt är avgränsat i plan. Lagret bestod av grusig silt till fin silt och hade i den övre delen inslag av tegelbrockor och tegelkross. Även i detta lager fanns handsmidda spikar, främst i den övre delen samt enstaka skärvor av rödgods som var mycket fragmentariska och därför inte skickades för keramikanalys. I lagret togs ett makrofossilprov då det misstänktes att det kunde röra sig om ett odlingslager. Analysen visade att ”provet från odlingslagret vid Stensborg innehöll rikligt med träkol och förkolnade rester av gran- och enris. Ris av detta slag har antagligen sitt ursprung som marktäckare runt torpet – vintertid som halkskydd, sommartid som skydd för blöt och kladdigt markskikt. Inget av fynden i provet utgör i sig ett säkert bevis för att det är taget i en tidigare odlingsjord men mycelet av innehållet pekar i den riktningen. Förekomsten av benfragment visar att köksavfall finns inblandat i jorden, och förekomst av hallonfrön och starrfrukt kan tolkas som att stalldynga och latrinavfall använts som gödsel. Här skall också förekomsten av fläderkärnor noteras, som sannolikt varit ett vårdat bärträd i torpets närhet, odlat eller vildväxande (Heimdahl, bilaga 7). Fläderkärnorna kan komma från den fläder som syns i figur 20.

Inom ytan fanns ytterligare ett hus (A2127), Hus 4, som var svårbedömt även efter förundersökningen. Huset är beläget öster om Hus 3 och Hus 6 och är som tidigare nämnts till största delen beläget under en massiv tipp, se figur 23. Vid förundersökningen fanns inte möjligheter vare sig att gräva genom tippet eller hantera de sopor som tippet bestod av. Huset är därmed inte avgränsat mot norr, öster och väster och inte heller funktionsbestämt. I det historiska kartmaterialet är Hus 4 det hus som finns i kon-

Figur 25. Keramiskålen F50.
Foto: Mikael Johansson,
Arkeo Keramikanalys.

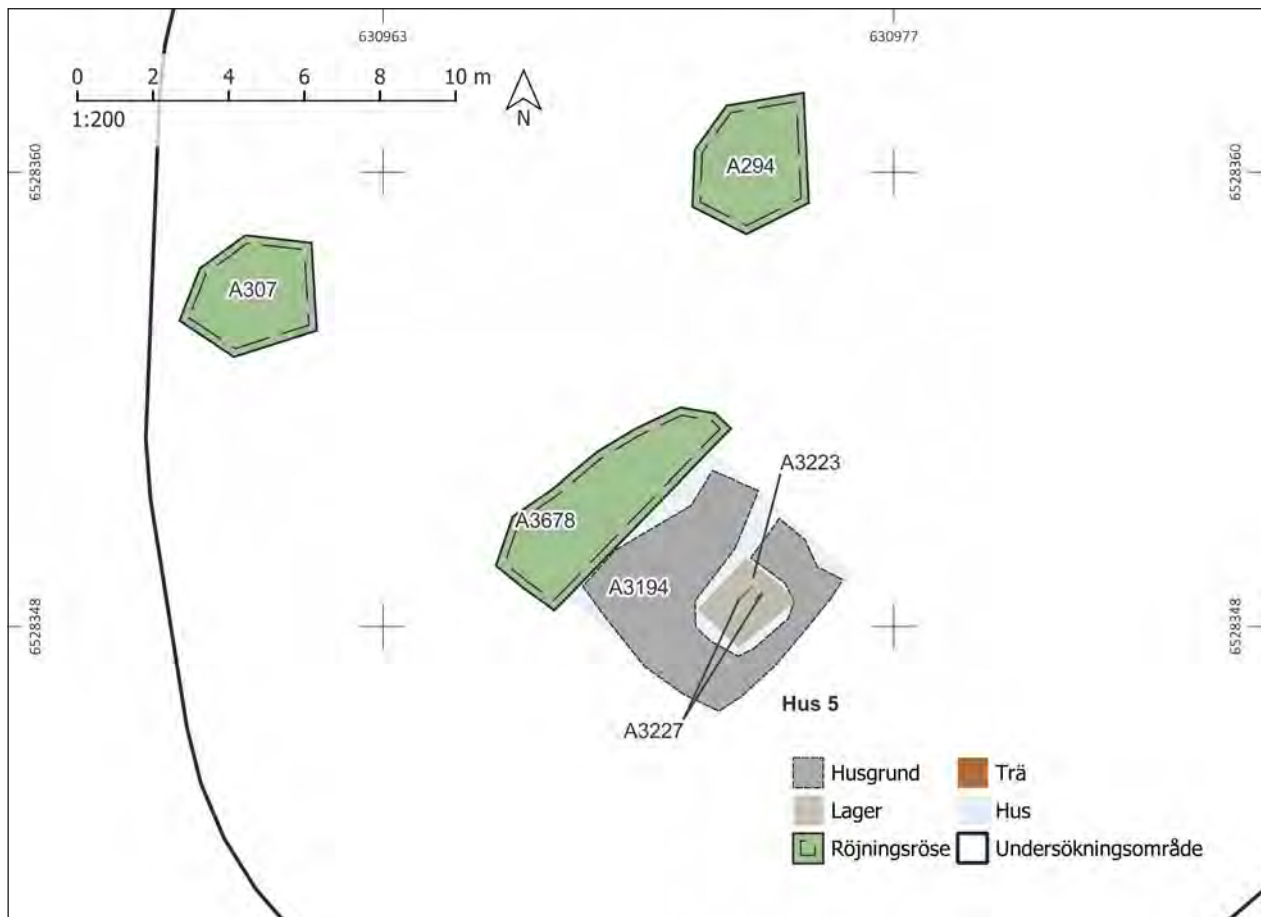

ceptkartan till laga skifteskartan från år 1836 (LMS C86-81:2) men som saknas på den renritade kartan från år 1837 (REG 04-tys-78). Synligt var de södra syllstenarna och det västra hörnet av byggnaden. Syllen bestod av natursten i storleken 0,3–0,65 meter. Ett schakt, S2219, togs upp inuti huset. Under torvlagret fanns ett 0,15 meter tjockt lager av gråbrun silt och i botten fanns en guld sandig morän. Ytterligare ett schakt drogs söder om syllstensgrunden, S2224, här såg stratigrafien likadan ut som i schaktet inuti husgrunden. Det gick inte med säkerhet att avgöra om det gråbruna siltlagret som fanns i schakten faktiskt utgjorde kulturlager då de var homogena och innehållslösa i övrigt.

Lämningen vid Nysätter bedöms uppfylla de tre överordnade rekvisiten för fornlämning då den är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, den har tillkommit genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergiven. Den ingår i en av de kategorier som finns uppräknade i kulturmiljölagen samt är tillkommen före år 1850.

Vid igenläggningen av den större centrala ytan, S3633, täcktes Hus 3 och Hus 6 med markduk. Däremot Hus 4 täcktes inte då det var synligt redan före undersökningen, där lades schakten igen.

Nysätterbacke, L2024:119, bebyggelse/backstuga, fornlämning Hus 5 utgörs av en backstuga eller jordkula som är ingrävd i en nordöst vänd moränbacke. Den är kvadratisk, cirka 3×3 meter och cirka 0,7 meter djup. Byggnaden återfinns på laga skifteskartan från år 1837 över Nya Utterö (REG 04-tys-78) där bebyggelseytan, inte själva bebyggelse omnämns Nysätterbacke. I senare tid har ett rektangulärt, limpformat, röjningsröse lagts mot backstugans vägg i nordost. Stenen kommer från en mindre åker som är belägen nedanför moränbacken i nordost.

Själva stugan består av kallmurade väggar av natursten i storleken 0,2×0,4 meter stora stenar med mindre kilstenar i storleken 0,15–0,2 meter stora. Det kallmurade rummet var fyllt med sten. Stenen kommer förmodligen från den östra väggen som delvis kalvat in. Ingången till stugan var belägen i norr, i det nordvästra hörnet, den var byggd som en mindre gång el-

ler förstuga. Vid förundersökningen bestämdes att den sten som låg i själva rummet till stugan skulle avlägsnas för att bevarandeförhållandena för lämningen skulle kunna utrönas. När stenen avlägsnats visade det sig att det fanns en golvyta i botten som bestod av hårt trampad gul silt med ett par bevarade träplankor i den gula silten, vilket tolkades som ett golv. I den övre delen av silten och trögolvet hittades ett flertal handsmidda spikar. I det sydvästra hörnet kunde en stenpackning anas under den gula silten, packningen rensades aldrig fram. Möjligen kan det röra sig om botten till en eldstad eller så är hela golvytan täckt med en stenpackning som lagts tid före det att trögolvet lades. Lämningen har täckts med markduk och lagts igen.

I anslutning till stugans sydvästra vägg grävdes ett schakt, S3186. Under skogstorven kom den sterila gula silten. Nedgrävningskanten för stugan visade sig i den västra delen av schaktet, den var fylld med gråbrun silt och mycket tydlig.

Figur 27. Nysätterbacke, L2014:119 före undersökning. Foto från norr.

Figur 28. Nysätterbacke, L2014:119 under utgrävning. Foto från norr.

5 cm

Figur 25. Kalken F79. Foto: Mikael Johansson, Arkeo Keramikanalys.

Dopfund i Ardre kyrka, Gotland

Göteborgs stadsmuseum, GM:4332

I schaktet, i den sterila gula moränen hittades en keramikskärva av ett mer ovanligt slag. ”Det rör sig om ett mynnings- och bukfragment av ett kärl tillverkat i oglaserat lergods. Kärlet är kraftigt i utformningen med tjocka godsväggar men välgjort, godset är fint och ytan är tydligt avstruken och utjämnad. Utvändigt finns en inristad dekor som innehåller valvbågsmönster och cirklar innehållande en fembladig blomma. Utformningen av kärlet pekar mot att det rör sig om ett dryckeskärl med cuppa som sannolikt haft en fot, kanske liknande en kyrklig kalk/bägare. Den utvändiga dekoren för också tankarna till den kyrkliga sfären då likartade

valvbågsmönster och blommor förekommer på dopfuntar. Hur kärlet använts och vart det kommer ifrån är i nuläget osäkert men det kan vara kopplat till en kyrklig användning och proveniens” (Johansson, bilaga 4). Kärlet har inte kunnat dateras, se figur 29.

Lämningen bedöms uppfylla de tre överordnade rekvisiten för fornlämning då den är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, den har tillkommit genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergiven. Den ingår i en av de kategorier som finns uppräknade i kulturmiljölagen samt är tillkommen före år 1850.

Figur 30. Fornlämningsskildringen vid Stensborg efter avslutat uppdrag. Skala 1:1 000.

Figur 31. Drönarfoto över Långbrostugan. Norr är uppåt i bild.

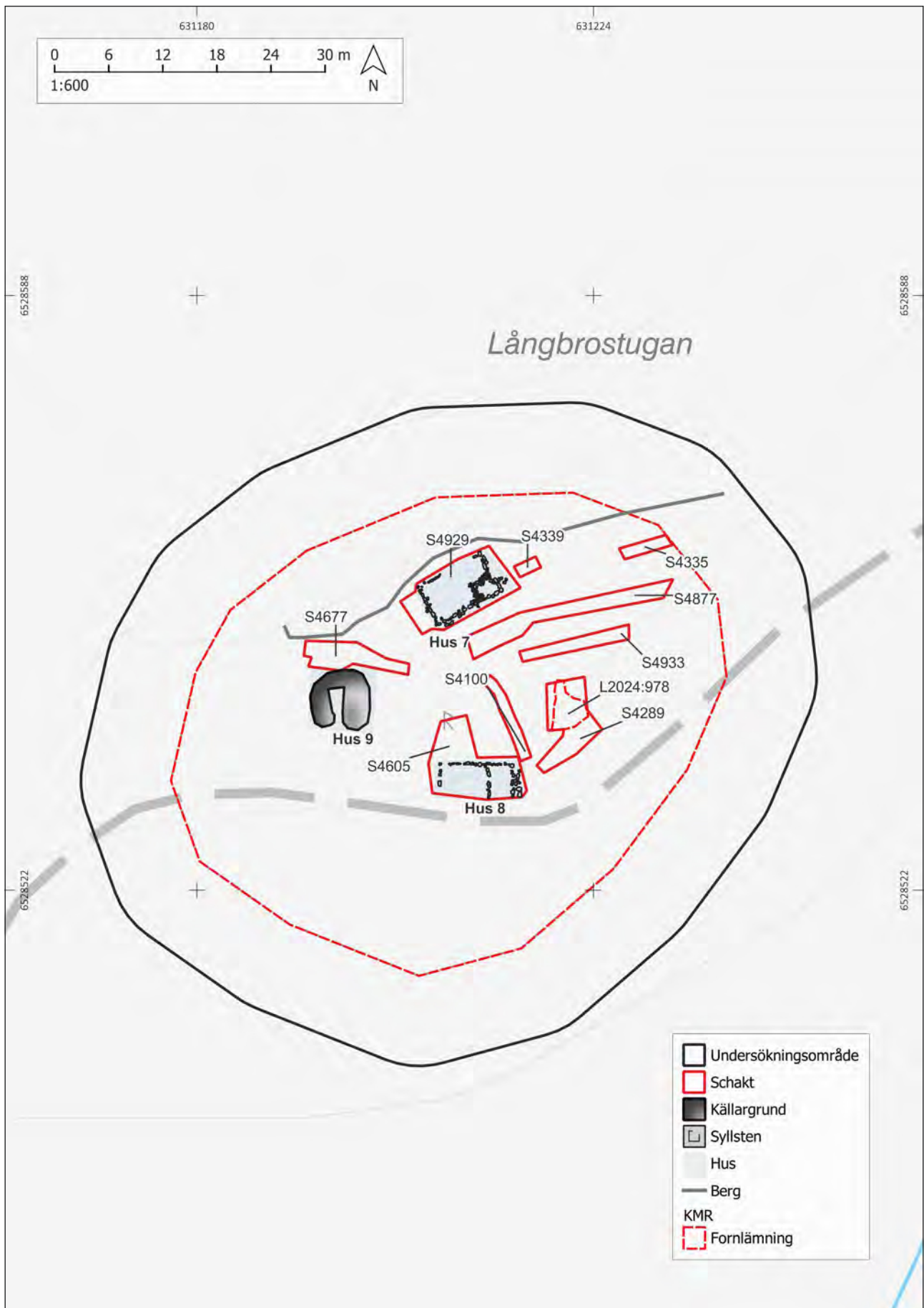
Figur 32. Båtsmanstorpets Långbrostugan före avverkning. Centralt i bilden, invid skylten, syns förhöjningen som utgör bostadshuset, Hus 7. Foto från sydväst.

Långbrostugan, L1983:4813, båtsmanstorp och smideslämning L2024:978, båda fornlämningar

Långbrostugans hustomt är belägen på ett mer höglänt parti i terrängen än de övriga förundersökta bebyggelseenheter, på en naturlig plåtå i landskapet. Denna plåtå har förstärkts när stigen söder om hustomten schaktats ur i samband med breddning till väg för skogsavverkning och modernt jordbruk, troligen under 1900-talet. Även här, precis som vid Stensborg, har ytan för bostadshuset, Hus 7 (A4700) schaktats ur vid något tillfälle vilket är synligt i norr där det finns en ordentlig stigning som gör att huset legat skyddat och i lä för nordanvindar. I öster och i söder, och då söder om vägen, återfinns torpets odlingsmarker enligt det historiska kartmaterialet (LMS C86-47:3).

Husgrunden, Hus 7 (A4700) var 8×5 meter stor i östvästlig riktning. Syllstensgrunden bestod av naturstenar i storleken 0,2–0,25×0,4–0,65 meter. För att nivellera huset var syllstena större längs den södra långsidan än i den norra. Den östra kortsidan var bitvis tvåskiktad och kallmurad, även här för att få en jämn

grund. I den sydöstra delen av huset fanns vad som möjligen kan vara grunden för en trappa till en övervåning, se fig M. Ett spisröse (A4738) fanns i den nordöstra delen av huset. Det bestod av natursten och tegelsten, var lätt rektangulärt, 2,5×3 meter i östvästlig riktning. Tegelstenarna var maskinslagna och hade storleken 0,14×0,3×0,08 meter, vilket tyder på att murstock och spis byggts om vid något tillfälle under andra halvan av 1800-talet eller under början av 1900-talet. Teglet var bestrukt med kalkbruk. Husgrunden var fylld med ett lager av mörkbrun silt (A4911) som i ytan bestod av ett fyndmaterial från tiden efter år 1850, såsom ölflaskor, porslin och keramik, vilket inte tillväratogs. Fyra grävnheter (4G897, G4917, G4921 och G4939) i form av kvadratiska, 0,5×0,5 meter stora, rutor grävdes genom lager A4911. Grävnheterna visade på att det i rutorna G4917 och G4939 funnits flera golvnivåer, vilket saknades i grävrutorna i den östra delen av huset. Inga fynd gjordes i de lager som tolkades som äldre golvlager varför dessa inte kan dateras. Resultaten från undersökningen av husgrunden gör gällande att det finns äldre golvhorisonter i den västra delen av huset. Huset har genomgått en

Figur 33. Översikt och schaktplan, L1983:4813. Skala 1:600.

Figur 34. Långbrostugan efter avverkning. I bilden syns schaktningen vid terrasseringen A4798 samt den inledande schaktningen vid Hus 8. Drönarfoto.

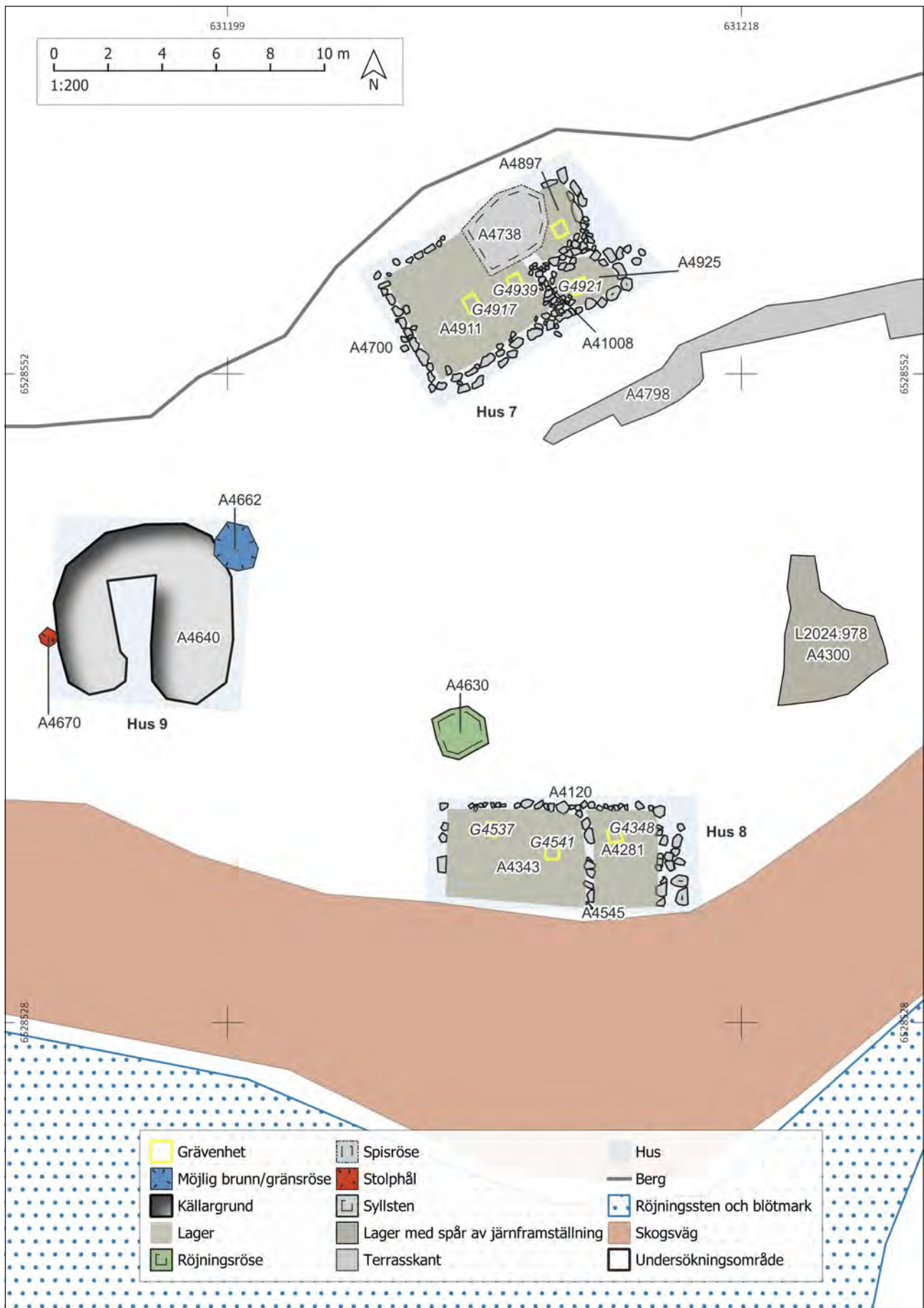
ombyggnad någon gång under andra halvan av 1800-talet då en ny spisgrund av maskinslaget tegel byggts.

Några meter söder och sydost om Hus 7 fanns en uppbyggd, stensatt terrassering (A4798) som var 22 meter lång, bestående av kallmurade naturstenar 1–2 skift av sten i storleken 0,3–0,7 meter. I terrasseringen finns som två hak vilka förefaller vara medvetet anlagda. Mellan stenarna, närmast inklämda mellan dem, hittades ölfaskor, konservburkar och porslin. Vissa av föremålen var närmast fastklämda av stenarna, vilket gör att man kan få intrycket av att terrasseringen har tillkommit i samband med ombyggnaden av Hus 7.

Cirka 15 meter söder om bostadshuset, Hus 7, hittades ytterligare ett hus, Hus 8. Byggnaden var inte synlig före undersökningen utan hittades vid upptagandet av schakt S4605. Det var 9×4,5 meter stort i östvästlig riktning och bestod av syllstenar i natursten i storleken 0,1×0,15–0,4×0,5 meter, här fanns både runda och kantiga stenar. Längs kortsidorna, i öster och väster, var syllstenen kallmurad i två skikt. I söder saknades den södra syllstensraden som

troligen har försvunnit i samband med att stigen direkt söder om huset breddats till en väg. Huset var indelat i två rum vilket en nordsydlig syllstensrad (A4545) till en mellanvägg visar. Syllstenen bestod av kantiga och rundande naturstenar i storleken 0,13×0,25×0,3×0,5 meter stora och var cirka 4,5 meter lång. Cirka 1,5 meter in från norr fanns en öppning vilket tolkas som en dörröppning, vilket förbinder rummen. Det finns inget som tyder på att det östra rummet ska ha haft någon ingång från utsidan utan det kunde endast nås från det västra rummet. Det är en vanligt förekommande när det kommer till uthus med drängstuga, att drängstugan endast nås via ett annat rum. De två rummen hade två olika kulturlager som skiljde sig markant från varandra, vilket tyder på att rummen nyttjats på olika sätt. Det västra rummet som mätte 5×3 meter hade ett tunt lager (A4343) av gråbrun silt, 0,01 centimeter tjockt. Det överlagrade den sterila undergrunden som bestod av ljusbrun till gul morän. Lagret innehöll inga fynd förutom mindre tegelfragment som inte tillvaratogs. Det östra rummet var 3,5×2 meter stort och kulturlagret (A4281) i det här rummet bestod av grå-

Figur 35. Anläggningsplan, hus 7, 8 och 9, som ingår i L1983:4813. Skala 1:200.

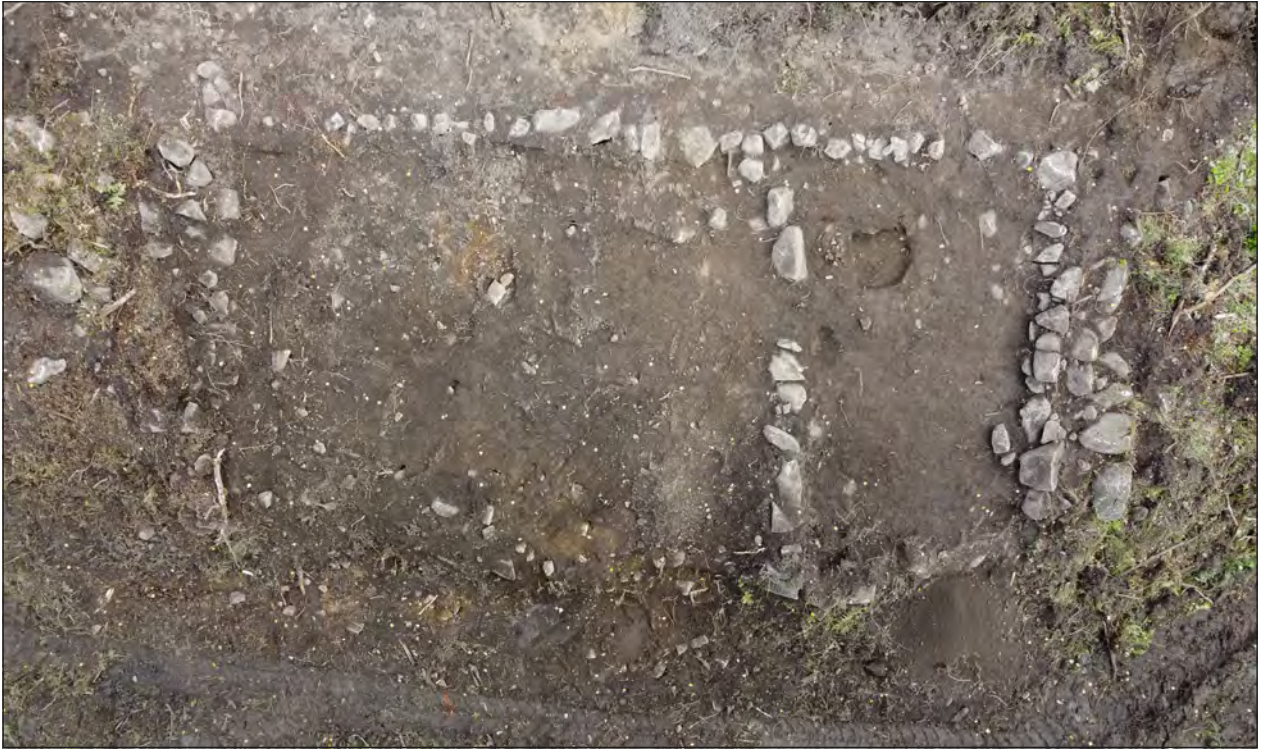
Figur 36. Bostadshuset, Hus 7, centralt i bilden med terrasseringen A4738 i den främre delen av fotot. Drönarfoto. Norr är uppåt i bild.

brun mycket fin silt, cirka 0,12 meter tjockt. I lagret hittades två daterande fynd (F84 och F85), ett kritpipshuvud och ett mynt, båda kunde dateras till åren 1742–1771.

I undersökningsområdets västra del finns lämningen efter en jordkällare, A4640. Källaren är 6×5 meter och ingrävd i en brant förhöjning. Den är kallmurad av natursten i 4–6 skikt där flera stenar är medvetet spräckta, stenarna är mellan 0,25–0,4 meter stora. Ingången till källaren återfinns i söder. Innermättet på källaren är cirka 3×2 meter och den är omkring 1 meter djup.

Utanför källarens nordöstra hörn finns en stensamling som är oval, 1,6×1,4 meter stor och 0,1 meter hög av flata, flacka, stenar som är 0,3–0,7 meter långa. Möjligen är det detta som i KMR beskrivs som ett gränsröse. Då inga kända historiska gränser korsar hustomten kan det röra sig om något annat. En diskussion på plats är det rör sig om en äldre brunn. Placeringen invid jordkällaren gör att de båda lämningarna i så fall inte borde vara samtida. Ingen av lämningarna, varken jordkällaren eller stensamlingen är undersökt.

Området söder om terrassen A4798 och hus 8 uppfattades vid förundersökningen som ett område som möjligen varit odlat. Schaktning i området; S4933, S4877, S4677, S4100 och S4289 visar att det finns ett område som är tydligt stenröjt. Framför allt i schakt S4877 och S4933 syns gränsen för röjningen tydligt i schaktet. I schakt S4933 finns i den västra delen ett 0,15 meter tjockt matjordslager, vilket saknas i den östra där moränen hittades direkt under skogstorven. Motsvarande stenröjningen kunde ses i schaktet i väster S4677, där röjningen hittades i den östligaste delen av schaktet medan den västra delen bestod av skogstorv direkt över den sterila moränen. "Odlingsjorden invid Långbrostugan provtogs med två prover. Det ena provet, PM320, innehöll, vid sidan om träkol mycket lite material som möjliggör en närmare tolkning. Prov PM876 innehöll däremot material som i likhet med materialet från Stensborg pekar mot att det rör sig om trädgårdsjord. Här märks en inblandning av köksavfall i jorden i form av abborrfjäll och förkolnad ärt. Förekomsten av tegel och kalkbruk kan härröra från en äldre spirsasering. I detta material fanns inga

Figur 37. Uthuset, Hus 8, med den ingående planlösningen med ett större och ett mindre rum. Här syns dörröppningen mellan rummen tydligt. Drönerfoto. Norr är uppåt i bild.

spår av gödning, men en hög förekomst av det näringskrävande ogräset svinmålla. En skärva av flintgods som kan dateras till sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal hittades också och bekräftar dateringen som uppskattats utifrån platsens fyndmaterial” (Heimdahl bilaga 7).

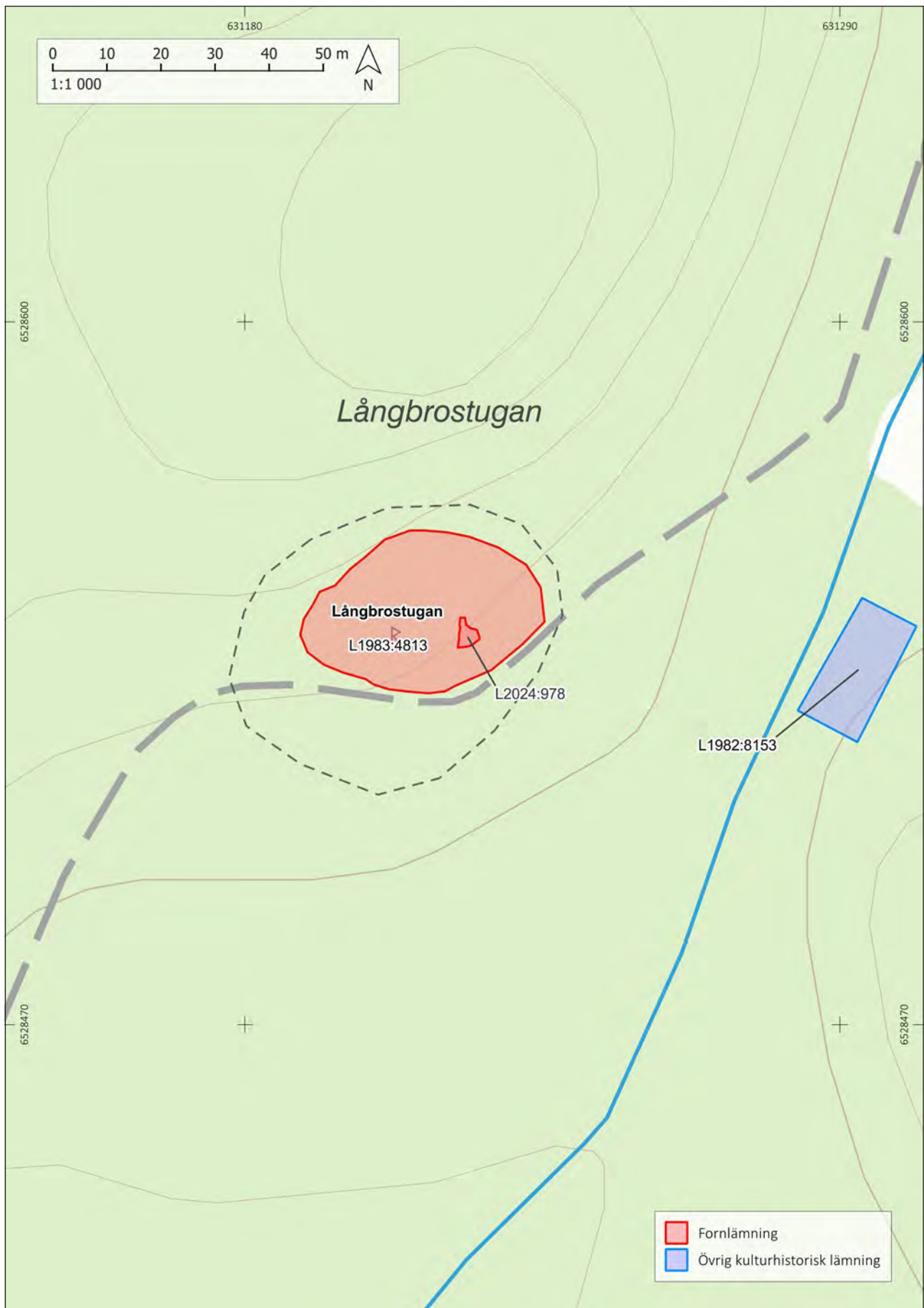
I schakt S4289 i den sydöstra delen av området hittades under ett 0,2–0,4 meter tjockt matjordslager under detta fanns ett gråaktigt, något mörkbrunt, sandigt siltigt lager, A4300, L2024:978. Lagret innehöll även enstaka inslag av bränd lera, träflis, träkol och sot samt en mängd småsten. Ytligt i lagret hittades vad som tolkades som rester efter järnframställning och/eller bearbetning i form av slagg, järnfragment, ett järnföremål, glödska, keramik och rester efter en gjutform, F80. Kol från lagret skickades för ¹⁴C-datering som gav en datering till 205–349 e. Kr. med 95,4% säkerhet. Vedartsanalysen visade att provet som skickades för datering utgjordes av ek varför egenåldern på träet kan överstiga 30 år, se bilaga 5. Datering och sammansättningen

i fyndmaterialet gör att det bör finnas en blästerugn i området. Lagret grävdes inte men är avgränsat med säkerhet mot väster. Det ligger skyddat med markduk före igenläggning.

Lämningen bedöms uppfylla de tre överordnade rekvisiten för fornlämning då den är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, den har tillkommit genom äldres bruk och är varaktigt övergiven. Den ingår i en av de kategorier som finns uppräknade i kulturmiljölagen samt är tillkommen före år 1850.

Figur 38. Jordkällaren A4640. Drönarfoto.

Figur 39. Fornlämningsbilden vid Långbrostugan efter avslutat uppdrag. Skala 1:1 000.

TOLKNING

Många av torpen är belägna på ett sätt i landskapet som gör att man kan tala om bebyggelsekluster och närmast rural slum. Detta är något som uppmärksammas under senare år i forskningen kring obesuttna på landsbygden "Något som blivit mer alltmer tydligt är hur torp och backstugor ofta kan återfinnas som bebyggelsekluster i specifika områden i landskapet, gärna i gränsområden mellan härader och socknar eller runt herrgårdar och bruk. Ett fenomen vi här valt att kalla rurala slumområden. Inom forskningen har man noterat att torp ofta kan hittas som kluster i landskapet, längs vägar och i gränsområden mellan byar och socknar" (Nilsson, Hansson och Svensson 2020:96ff). När författarna tar upp kluster rör det sig om betydligt fler bebyggelseenheter än de vid korsningen och österut i "Lilla Långbro", men man kan ändå ana en förtätning av lägenhetsbebyggelser i området.

Den enhet som etableras först i området är båtsmanstorpets Långbrostugan. Även om det från förundersökningen inte finns några lämningar eller fynd som kan kopplas till en etablering sista decenniet på 1600-talet så finns skriftliga belägg från tiden. Det äldsta daterbara materialet från platsen är kritpipan och myntet från åren 1738–1742 och man kan inte med säkerhet säga att den ursprungliga platsen för Långbrostugan är där den placeras i det äldsta kartmaterialet från 1790 års karta över storskifte på utmarken (LMS C86-47:3). Däremot kan man med säkerhet säga att det finns en bebyggelse på platsen omkring mitten av 1700-talet, givet att man ser kritpipor som en fyndkategori med kort levnadsförlopp och att myntet inte varit i omlopp alltför länge. Soldaterna som bott på Långbrostugan byts ungefär vart 10:e år, utom åren 1702–1730 då en och samma båtsman, Bengt Andersson Fagerlund bebor platsen. För att veta om det är ett vanligt förfarande att byta soldater med 10-års intervaller behöver jämförande studier med andra soldattorp i området göras.

Under den senare delen av 1700-talet byggs ett flertal enheter i närområdet kring båtsmanstorpets, det är Ullaberg, Nysätter, backstugan Ny-

sätterbacke och backstugan som föregår Stensborg. Placeringen av bebyggelsen i landskapet gör att man troligen kan tala om en medveten handling från de gårdar som äger marken, vid valet av plats. Man skapar ett kluster av ofri bebyggelse på platsen och omdanar området till att gå från stora hagmarker till en befolkad plats, man ianspråktar marken på ett sätt som inte varit fallet tidigare. I och med bebyggelsen uppstår nya rörelsemönster i området, vilket kan ses i till exempel hålvägen, L1982:8140 direkt norr om Nysätter och som på ett fint sätt sluter an mot den äldre väg som leder fram till Långbrostugans hustomt.

När det kommer till den ofri bebyggelsen är det svårt att tala om hustypologier i en statisk mening förutom soldattorpen. Soldattorpen har en från indelningsverket given standardstorlek som uppgår till cirka 8×5 meter medan planlösningarna kan variera något (Ekman 2018:24 ff och där anförd litteratur). Långbrostugan har ett mått som är 8×5 meter och planlösningen faller väl in med de soldattorp som har en övervåning (Ekman 2018:24 ff och där anförd litteratur). Till soldattorpen skulle ett uthus finnas. Det hittades vid förundersökningen även om den södra delen var bortgrävd vid anläggandet av en modern väg. Det var i ena rummet i uthuset som var avdelat i två rum som det äldsta fyndmaterialet från platsen hittades.

Bebyggelsen vid Nysätter är av hustyp med vad som tolkas som en bakugn på utsidan. Erixon konstaterar "Det är egendomligt att iakttaga hur ofta man i torpstugor, statarstugor och en del andra lägenheter, som hade det trångt och som bibehållit eldstaden vid ytterväggen, låtit bakugnsuren skjuta ut genom ytterväggen på samma sätt som varit vanligt i Skåne, Blekinge och på Gotland" (Erixon 1941:300). Intressant är att Erixon nämner epitetet trångt då boningshuset vid Nysätter mäter omkring 4–4,5 meter i bredd, vilket får betecknas som smalt. Att placera en spis helt inne i huset skulle göra det trångt mellan spis och långvägg, att då lägga delar av spisen utanför huset gav mer rörelseutrymme inne. Huset verkar ha haft en planlösning med

Figur 40. Hembygdsföreningens skyltning av Långbrostugan.

två rum eller stugor separerade av en förstu. Båda stugorna har eventuellt varit uppvärmda, den ena med bakugnen, den andra med en spis. Vid undersökningen hittades i det östra rummet/stugan resterna efter vad som tolkades som en spis, vilken plockats ned så endast delar av den återstod. Utifrån husförhörlängderna förefaller endast en familj ha bott i stugan. Av mantalslängder och husförhörlängder framgår att de boende på Nysätter varit så fattiga att det funnits anledning att nedteckna detta faktum. Hur man försörjt sig har förundersökningen inte kunnat utröna. Enligt skriftligt källmaterial som Tystberga hembygdsförening tagit del av ska stugan ha brunnit, några spår efter brand kunde inte identifieras vid undersökningen. Det finns dock ett hus, till största delen dolt av en modern tipp, som inte kunde undersökas, kanske finns svaret kring branden där?

Backstugan vid Nysätterbacke är en klassiskt ingrävd stuga med kallmurade väggar och en mindre ingång eller farstu innan man kom in i själv rummet. Förundersökningen tömde rummet från infallen och påförd sten samt konstaterade att det fanns intakta lager. Förunder-

sökningen grävde inte igenom de intakta och avsatta lagren, varför det är svårt att uttala sig närmare om konstruktionen.

Vid lägenheten Nysätter hittades vid finrensning av kulturlager och vid grävande av grävnheter ett förhållandevis omfattande fyndmaterial där keramiken sticker ut. Det rör sig om 40 keramikskärvor där 33 stycken härrör från kärl i yngre rödgods från tiden andra halvan av 1700-talet fram till 1800-talets första kvartal. Kärlformerna visar på fat och skålar samt en förvaringskruka. Matlagningskärl saknas helt i materialet vilket kan bero på att man vid den här tiden övergått till kokkärl i andra material än keramik. Keramikmaterialet skiljer sig inte nämnvärt från det fyndmaterial man hittar i städer eller vid undersökningar på landsbygden av mantalssatta gårdar som skattar. Det väcker frågor kring hur fyndmaterial används för att belysa socioekonomiska aspekter. Lägenhetsbebyggelsen med sitt vad det förefaller rika fyndmaterial, väl avgränsat i tid, lämpar sig väl för att få en bild av hur den materiella kulturen vid en ofri bebyggelse kopplad till fattigdom med begränsade odlingsmöjligheter kunde se ut.

KUNSKAPSLÄGE, KUNSKAPSBEHOV OCH KUNSKAPSPOTENTIAL

Som tidigare nämnts är kunskapsläget vad gäller de obesuttnas livsvillkor på landsbygden ganska skralt även om det under senare år gjorts ett flertal undersökningar av torp och lägenhetsbebyggelser runt om i Sverige. Som Hållans Stenholm och Beronius Jörpeland (2015 och där anförd litteratur) konstaterar ”har flera arkeologiska undersökningar i landet kunnat visa att de obesuttna inte var en grupp som passivt underordnade sig, utan aktivt skapade identiteter och nätverk, ofta med helt annan inriktning än den samtida bondebefolkningen. Torparna var en del i en modernitet som omfattade idéer kring framåtskridande, kapitalistiska produktionsätt och konsumtionsmönster”. Det är också av vikt att förstå att obesuttna inte är en homogen grupp, livsvillkoren kan se väldigt olika ut. Av den anledningen är det viktigt att tidigt, i förundersökningsstadiet, försöka sätta sig in i vilken sorts obesuttenhet det handlar om. Vid förundersökningarna vid Långbrostugan, Nysätter och Nysätterbacke rör det sig om tre helt skilda förutsättningar där Långbrostugan är en del av institutionen den indelta armen där krav ställs på rotehållaren, medan Nysätter är en enhet som under en lång period bebos av en urfattig och ofärdig person som bor där med sina döttrar och deras barn, Nysätterbackes invånare vet vi väldigt lite om. Ekonomin och förutsättningarna för de tre bebyggelseenheter är skilda men ändå lika då de ingår i ett kluster av samtida byggnader med olika kameral status inom en begränsad yta. Vad gäller kunskapsläget för den här typen av bebyggelse skiljer sig även den. Kring soldattorp finns en del skrivet inom flera olika discipliner då det finns ett bevarat skriftligt källmaterial att forska kring. Även ett flertal arkeologiska undersökningar har gjorts av soldattorp, så här finns ett material om än litet, för jämförande studier av den materiella kulturen. När det kommer till övrig lägenhetsbebyggelse

som torp och andra ofria enheter finns en stor potential till ny kunskap. Basen till den kunskapen är att förstå det lokalsamhälle som enheterna är en del av, försöka utröna ekonomiska förhållande och levnadsvillkor ur det skriftliga källmaterialet för att ställa det mot det arkeologiska resultatet för en djupare förståelse av bebyggelsen, dess invånare och levnadsvillkor. Ett exempel på detta är; hur ska vi förhålla oss tolkningsmässigt till en familjekonstellation där man är urfattiga och delvis ofärdiga men som har en materiell kultur som påminner om den man hittar på skattlagda torp och gårdar? Kan man då använda enbart ett arkeologiskt material för att tala om sociala skillnader? För att veta vilka möjligheter och begränsningar det arkeologiska fyndmaterialet har behöver fler arkeologiska undersökningar göras på den här typen av bebyggelse. Är mängden fynd från Nysätter unikt, eller är det så här det faktiskt ser ut inom de lägenhetsbebyggelser som bebos av obesuttna? Svaren finns i undersökningarna i kombination med djuplodande arkivstudier och en medvetenhet om förändringar kring begreppet obesutten över tid, innebörden och förståelsen av begreppet.

Kunskapspotentialen för lämningarna både vid Långbrostugan, Nysätter och Nysätterbacke bedöms som höga, då samma frågeställningar kan ställas till tre så, vad det förefaller efter förundersökningen, skilda bebyggelseenheter vad gäller byggnadernas utformning, fyndmaterial och ekonomi, belägna inom ett avgränsat område inom byarnas (ibland samfälliga) utmarker.

Nedan följer ett antal teman och delar av frågeställningar som inspirerade av och delvis hämtade ur Hållans Stenholm & Beronius Jörpeland's Fou-projekt ”Sörmländska torp i kulturmiljövården” från 2015, och som fortfarande känns lika aktuella som när de skrevs.

TEMA 1 – FÖRSÖRJNINGSTRATEGIER

Hur man försörjt sig på de tre bebyggelseenheterna? Finns det tecken på myntekonomi? Kan de skriftliga källorna ge ytterligare ledtrådar. Finns det tecken på mångsyssleri. Är bakugnen på Nysätter ett tecken på någon form av affärsverksamhet? Detta är bara några exempel på frågeställningar kopplade till temat.

TEMA 2 – DEN MATERIELLA KULTUREN

Skiljer sig, eller liknar den materiella kulturen varandra på enheterna? Var kommer till exempel keramiken från, är det Nyköping? Detta svaras på genom ICP-analys av keramiken. Varför fanns det så mycket serveringskärl och inga matlagningsskålar vid Nysätter?

TEMA 3 – KOSTHÅLL

Söka ytterligare bostadsnära odling, vad har man odlat? Vilken typ av djurben finns på platsen, vilka delar från djuren påträffas i benmaterialet? Finns det fiskben i materialet?

TEMA 4 – FATTIGDOM ELLER INTE?

Kan fyndmaterialet påvisa social status, att man är obesutten? Hur ska vi genom det arkeologiska materialet förstå fattigdom och att vara obesutten. Kan en eventuell rumslig och social rörlighet finnas bland de boende? Går det att förändra sin sociala status?

UTVÄRDERING AV RESULTATEN I FÖRHÅLLANDE TILL UNDERSÖKNINGSPLANEN

Arkeologgruppen AB har i princip följt den undersökningsplan och kostnadsberäkning som upprättades utifrån Länsstyrelsens förfrågningsunderlag. Tre avvikelser är värda att notera.

För det första skulle förundersökningarna av de två lämningarna Stensborg L1983:5591 och Långbrostugan L1983:4813 ha gjorts i direkt anslutning till varandra. Detta var inte möjligt att genomföra på grund av semester. Därför gjordes Stensborg tidigt på sommaren och Långbrostugan i slutet av sommaren.

För det andra skulle metalledetektering som metod i schakt och anläggningar. Då båda platserna visade sig innehålla en mängd modernt

metallmaterial gav metalledektorn utslag nästan kontinuerligt. Att då metalledektera var inte arbetseffektivt i förhållande resultatet från detekteringen, därför avbröts denna till förmån för handgrävning.

För det tredje beslutades vid rapportskrivandet att göra en mer djuplodande keramikanalys då fyndmaterialet överträffade förväntningarna. Keramikanalysen rymdes inom ramen för kostnadsberäkningen.

REFERENSER

Tryckta källor

- Beronius Jörpeland, L & Hållans Stenholm, A-M. 2015. Sörmländska torp i *kulturmiljövården*. Ett projekt om torp för Länsstyrelsen i Södermanland, Södermanlands län. Arkeologiska uppdragsverksamheten vid Statens Historiska Museum, rapport 2015:7, FoU-projekt
- Ekman, T. 2018. *Båtsman Turings torp*. RAÄ-nr 225:1, Mörby 5:1, Turinge socken, Nykvarns kommun, Södermanland. Arkeologgruppen rapport 2018:07. Arkeologisk förundersökning.
- Erixon, S. 1941. *Den äldre folkliga bebyggelsen i Stockholmstrakten*. Rådet till skydd för Stockholms skönhet
- Janzon, K. 2006. *Det medeltida Sverige. Band 2. Södermanland*. Hölebo och Rönö härader.
- Nilsson, P, Hansson, M & Svensson, E. 2020. *De obesuttnas arkeologi – människor, metoder och möjligheter*
- Ohlsson, R & Ramström, A. 2023. *Ostlänken. Utanför bytomter och i våtmark vid Lilla Långbro*. L1983:5952, L2019:851, L2023:2657, L2023:268, L2023:2662 & L2024:208, Tystberga-Harsta 8:3 & Tystberga-Långbro 1:9, Tystberga socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län, Södermanland. Rapport 2023:31. Arkeologisk förundersökning.
- Sörmlandsbygden, 1988*. Södermanlands hembygdsförbund årsbok 1988:2

Arkivmaterial

- RIKSARKIVET, TYSTBERGA KYRKOARKIV
HUSFÖRHÖRSLÄNGDER
År 1705–1731 SE/ULA/11611/AI/1
År 1794–1810, SE/ULA/11611/AI/1
År 1841-1845, SE/ULA/11611/AI/9
År 1847-1850, SE/ULA/11611/AI/10
År 1851-1855, SE/ULA/11611/AI/11
År 1856-1860, SE/ULA/11611/AI/12
År 1861-1865, SE/ULA/11611/AI/13
År 1866-1870, SE/ULA/11611/AI/14
År 1876–1880, SE/ULA/11611/AI/16
År 1881–1885, SE/ULA/11611/AI/17
År 1920–1925, SE/ULA/11611/All a/5
År 1925–1931, SE/ULA/11611/All a/6

Kartor

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Rikets allmänna kartverk (RAK)

- Häradsekonomiska kartan, 1897-1901, akt J112-67-21
Häradsekonomiska kartan 1897-1901, aktJ112-67-16

Lantmäterimyndighetens arkiv (REG)

- Långbro 1-3, 1861. Gränsbestämning, laga skifte, ägoyte. Akt 04-tys-95
Långbrostugan, 1919. Ägomätning, gränsbestämning. Akt 04-tys-114
Tystberga, 1693, Ägomätning. Akt 04-tys-17
Utterö 1-3 (Nya), 1837. Gränsbestämning, Laga skifte. Akt REG 04-tys-78

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

- Långbro 1-3. 1861. Laga skifte, akt C86-47:5
Långbro 1-3, 1790. Storskifte på utmark och skog. Akt C86-47:3
Utterö 1-3, 1836. Laga skifte. Akt C86-81:2

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Södermanland
Kommun	Nyköping
Landskap	Södermanland
Socken	Tystberga
Fastighet	Tystberga -Långbro 1:9
Fornlämningsnummer	L1983:4813, L1983:5591, L2024:118, L2024:119 och L2024:978
Lämningstyp	Lägenhetsbebyggelse
Datering	1700-tal–1900-tal

Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2022-03-31
Länsstyrelsens diarienummer	431-6286-2021
Uppdragsnummer i Fornreg	202200400
Arkeologgruppens projektnummer	P22007

Projektledare	Annica Ramström och Sabina Larsson
Fältpersonal	Annica Ramström, Sabina Larsson, Rasmus Ohlsson och Agnes Dahlén
Underkonsulter	Ulf Strucke, Antraco HB Ångströmlaboratoriet Uppsala Jens Heimdahl, Arkeologerna vid Statens Historiska Museum Mikael Johansson, Arkeo Keramikanalyser ACTA Konserveringscentrum Claes Gustafsson, Solhagen Entreprenad & Hantverk AB
Undersökningstid	Juli och augusti 2023
Undersökt yta	267 m ² (Långbrostugan) 409 m ² (Stensborg)
Inmätningsteknik	RTK-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB i väntan på fyndfördelningsbeslut.

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Stensborg			
S-nr	Längd/m	Djup/m	Beskrivning
1193	8x3	0,3	Under ett 0,15 meter tjockt lager torv fanns ett 0,15 meter tjockt odlingslager, A1197. I botten en steril undergrund av gul sandig morän.
2219	2x1,3	0,2	Under ett 0,15 meter tjockt torvlager fanns ett 0,1 meter tjockt lager av gråbrun silt. I botten en steril undergrund av gul sandig morän.
2224	8x1,3	0,2–0,3	Under ett 0,15 meter tjockt torvlager fanns ett 0,1 meter tjockt lager av gråbrun silt. I botten en steril undergrund av gul sandig morän.
2232	5x5x5	0,2	L-format schakt. Under ett 0,1 meter tjockt lager skogstorv fanns en stenläggning av småsten som låg i ljusgul sandig silt. I botten en steril undergrund av gul sandig morän.
2237	8x1,3	0,2–0,4	Under ett 0,15 meter tjockt torvlager fanns ett 0,1 meter tjockt lager av gråbrun silt med inslag av tegel. I botten en steril undergrund av gul sandig morän.
2244	7x1,3	0,3	Under ett 0,15 meter tjockt torvlager fanns ett 0,1 meter tjockt lager av gråbrun silt. I botten en steril undergrund av gul sandig morän.
2248	2x1,3	0,5	Schakt genom torpgrunden A270. 0,5 meter brungrå silt med rikligt av raseringsmassor i form av tegel och taktegel. I botten gulaktig sandig morän.
2256	3x6	0,9	Schakt genom A266. Igenfyllning av källare bestående av jord, större stenar och block. Samt skräp företrädesvis järnskrot från 1900-talet.
2260	5x1,3	0,2	Under ett 0,15 meter tjockt torvlager fanns ett 0,1 meter tjockt lager av gråbrun silt innehållandes taktegel. I botten en steril undergrund av gul sandig morän.
3186	4x1,3	0,3	0,1 m skogstorv i öster, steril gul silt direkt under skogstorven. I väster syntes nedgrävningens kanten till backstuga A3194. Här var nedgrävningen fylld med gråbrun silt och mycket tydlig.
3633	18x15	0,3	Framtagning av husgrund. Utanför husgrunden grävdes ner till steril undergrund av sandig morän.

Långbrostugan			
S-nr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
4100	10×1,3	0,15–0,3	Under ett 0,1 meter tjockt lager skogstov framkom ett 0,1 meter tjockt matjordslager med inslag av moränsten. I botten orangebrun sandig morän.
4289	11×1,5–4,3	0,5	Under ett 0,1 meter tjockt lager skogstov framkom ett 0,2–0,4 meter tjockt matjordslager. Stenigt i övergången till undergrund. Under matjorden, centralt och i schaktets norra del, låg kulturlagret A300. I söder, mot vägen, låg stora mängder moränsten.
4335	6×1,3	0,2–0,3	Under 0,1 meter grästov framkom ett 0,2–0,3 meter tjockt matjordslager. I botten sandig morän.
4339	3×1,3	0,2	Under 0,1 meter skogstov framkom ett 0,1 meter tjockt brunt siltlager som innehöll rikligt med grus. I botten brun, grusig morän.
4605	10×4,5–8,5	0,1–0,2	Under 0,1 meter skogstov framkom husgrunden A120 samt röjningsröset A630. I botten ljusbrun morän.
4677	12×1,3–2,6	0,1–0,3	Under ett 0,1–0,25 meter tjockt lager skogstov fanns den sterila undergrunden av gulbrun morän.
4877	16×1,5–2,5	0,1–0,2	Under 0,1 meter skogstov framkom terrasskanten A798. I botten gulbrun, grusig morän.
4929	12×6	0,15	Under 0,08 meter skogstov fanns 0,05 meter påförd singel, under detta fanns en steril undergrund av gulbrun morän.
4933	12×1,5	0,15–0,3	Under 0,1 meter skogstov framkom i den östra delen rullstensåsen direkt under torven. Cirka 8 meter in i schaktet från öster var marken stenröjd, troligen för odling. Där framkom ett 0,15 meter tjockt matjordslager, under detta fanns en steril av gulbrun morän.

Bilaga 2. Anläggningstabeller

Stensborg							
Anr	Typ	Storlek	Djup/ Höjd	Beskrivning	Kontext	Fynd	Datering
100	Skyttegrav	2 m i diam	1,5	Rund, grävd genom gul sand.			1900-tal
109	Skyttegrav	3,6 m i diam	1,5	Rund, grävd genom gul sand.			1900-tal
123	Skyttegrav	1,8 m i diam	1,5	Rund, grävd genom gul sand.			1900-tal
130	Skyttegrav	1,8 m i diam	1,5	Rund, grävd genom gul sand.			1900-tal
138	Skyttegrav	3 m i diam	1,5	Rund, grävd genom gul sand.			1900-tal
148	Skyttegrav	5,9x2,7	1,6	Oval, grävd genom gul sand. Eventuellt två gropar som är ihopgrävda.			1900-tal
169	Skyttegrav	2,8 m i diam	1,5	Rund, grävd genom gul sand.			1900-tal
180	Skyttegrav	4 x 2,8	1,5	Oval, grävd genom gul sand.			1900--tal
191	Skyttegrav	2,3 m i diam	1,5	Rundl, grävd genom gul sand.			1900-tal
200	Skyttegrav	4 m i diam	1,5	Rund, grävd genom gul sand.			1900-tal
212	Skyttegrav	1,8 m i diam	1,5	Rund, grävd genom gul sand. Stora stenar dumpade i botten.			1900-tal
220	Skyttegrav	2,4 m i diam	1,6	Rund, grävd genom gul sand.			1900-tal
228	Skyttegrav	5x4	1,7	Ingrävd i slänt med öppning åt sydväst. Innermått 2x2 meter. Vallar 1,5–1,7 meter breda och 0,4 – 0,6 meter höga i nord och syd.			1900-tal
254	Urgrävning för byggnation	28x14		Nedgrävningskant för utjämning av tomt inför husbyggnation. T	Hus 1		1900-tal?
266	Halvkällare	3x6	0,2–0,9	Rektangulär, kallmurad i upptill 4–5 varv av stenar i storlek 0,4x0,3 – 0,7x0,7 meter, halvkällare mot väst.	Hus 1		1900-tal
270	Torp	9x6	0,55	Rektangulär syllstensgrund av kantiga och rundade naturstenar i storleken 0,3–0,6 meter, enstaka stenar tillhuggna. Lagda i 1–2 skikt.	Hus 1		1900-tal
274	Grop	3,7x2,7	0,5	Oval med något skålad form. Ej undersökt.			1900-tal
282	Grop	3x3	0,6	Rund med något skålad form. Ej undersökt.			1900-tal
294	Röjningsröse	3x2	0,1–0,25	Ovalt, i östvästlig riktning, flackt. Bestående av natursten 0,3–0,4 meter stora runt ett markfast block. Övertorvad. Ej undersökt			

307	Röjningsröse	3x1,5	0,1–0,3	Ovalt, i nordsydlig riktning, flackt. Bestående av natursten i storleken 0,2–0,6 meter. Övertorvad och övermossad. Ej undersökt			
330	Syllstensgrund	5x4	0,1–0,3	Närmast kvadratisk kantiga och rundade naturstenar i storleken 0,25x0,25 – 0,78x0,60 meter majoriteten 0,50x0,25 meter.	Hus 2		1900-tal
868	Lager	0,12x0,3		Fyllning i A330 bestående av gråbrun lerig silt. Lagret undersökt genom tre provrutor, G872, G876, G880.	Hus 2		1900-tal
884	Terrasskant	11 x 2	0,2–0,4	Löper i nordsydlig riktning och består av kantiga och rundade naturstenar i storlek 0,2–0,35 meter. I mitten en 2 meter bred öppning.			
1129	Rest sten	0,48 m br x 0,46 m djup.	1,66	Norr om stenen fanns påförda större stenar ca 0,5 – 0,6 m stora. Dessa låg ovanpå husgrunden A330. Stenen förmodligen flyttad hit i modern tid.			
1137	Stenmur	35x0,7–0,8	0,5–0,6 m	L-formad bestående av kantig och rundad natursten, kallmurad. Består av 1–2 skikt där bottenskiktet består av större stenar som sedan byggts på av minst ett skikt mindre stenar. Övre skiktets stenar är i storlek 0,35x0,2 m, bottenskiktets stenar är i storlek 0,7x0,4 m.			
1197	Lager	12x10	0,15	Odlingslager av mörkbrun sandig och grusig silt.			
1860	Spisfundament	3x2	0,1–0,2	Rektangulärt, av natursten i storlek 0,2x0,15 – 0,5x0,4 m.			
1914	Syllstenar	1,9	0,15	Syllstenar till innervägg av kantig natursten i storlek 0,2x0,35 m	Hus 1		
2127	Syllsten	3x3	0,3	Av natursten i storlek 0,3 – 0,65 m. 3 meter syll mot norr och 3 meter mot öster var synlig resten var täckt med modern dump.	Hus 4		
2252	Trappsten	1,4x0,4		Trappsten mellan husgrund och halvkällare.	Hus 1		
2264	Lager	3,8x2,9	0,1	Golvlager av brun fin silt med i den övre delen inslag av tegelbrockor och tegelkross samt enstaka småsten.	Hus 3	Spik Beslag Buteljer Fönsterglas Rödgoods Flintgoods	Sent 1700-tal – tidigt 1800-tal

2272	Lager	2,2x1,5	0,1–0,2	Golvlager av gråbrun fin silt	Hus 3	Spik Beslag Klackjärn Fönsterglas Butelj Kritpipa	
2300	Syllstenar	3,2x4	0,2	Syllen består av natursten i storlek 0,3x0,18 – 0,5x0,35 m. I öster finns en ansamling med natursten som är 1,5x5 meter stor och 0,3 meter hög, i öster finns en liknande som är kvadratisk 2x2 meter (spisröse?) och 0,3 meter hög.	Hus 3		
2345	Lager	4,7x3,1	0,1 – 0,15	Odlings- eller tramplager av brungrå fin silt innehållande tegelkross.	Hus 3	Spik	
2390	Lager	2,7x2,1	0,15	Tramlager av gråbrun grusig silt till fin silt med inslag av tegelbrockor och tegelkross.	Hus 3	Borr Beslag Spik Rödgoods Flintgoods	Sent 1700-tal – tidigt 1800-tal
2810	Syllsten för golvreglar		0,1	Natursten i storlek 0,35x0,4 meter. Ligger i lager 2264.	Hus 3		
2900	Syllstenar	3x2,5	0,3	Bestående av natursten i storlek 0,15 – 0,5x0,4 meter	Hus 3		
3194	Backstuga	3x3	0,65–0,7	Kvadratisk med ingång i norr. Kallmurad av natursten storleken 0,23x0,15 – 0,42x0,22 meter i öster i 1–2-varv, i väster 3–4. Backstugan var fylld med sten upp till 0,5 meter stora vilka troligen ingått i den raserade östra väggen	Hus 5	Krampa Spik Lergods	
3223	Golvlager	3x3	0,03	Hårt trampad gulbrun silt. Under detta finns eventuellt en stenläggning, synlig i det sydvästra hörnet.	Hus 5		
3227	Trä	0,6x0,08 0,3x0,1		Två brädor, rester efter trægolv.	Hus 5		
3300	Stenmur	3x0,5	0,2 – 0,4	L-formad, enskiktad, bestående av natursten i storlek 0,75x0,48 – 0,27x0,2 meter.			
3500	Syllstenar	7	0,4	Plintsyll bestående av natursten i storlek 0,5x0,45 – 0,35x0,18 meter.	Hus 6		
3660	Störning			Stenhög med flyttad och uppkastad sten.			
3678	Röjningsröse		1,5	Ovalt, bestående av sten i storlek 0,2–0,8 meter. Övertorvad och övermossad.			

Långbrostugan							
Anr	Typ	Storlek	Höjd/ Djup	Beskrivning	Kontext	Fynd	Datering
4120	Syllstenar	9×4,5	0,1-0,3	Östvästlig riktning. Bestående av kantiga och rundade naturstenar i storleken 0,1–0,15 x 0,5–0,4 meter stora. Syllen bevarad i norr. väster och öster, i öster kallmurad i två skikt. Kortsidorna bestod av två skalmurar. Rumsindelning med två rum.	Hus 8		
4281	Lager	3,5×2,1	0,12	Avsatt kulturlager av gråbrun, fin silt. Ej undersökt mer än med grävenhet G281.	Hus 8	Kritpipa Mynt	1751–1771
4300	Lager	5,3×3,7	-	Avsatt kulturlager av gråaktig, mörkbrun sandig silt. med inslag av bränd lera, träflis, träkol och sot samt en mängd småstenar. Lagret innehöll även rester efter järnframställning och/eller -bearbetning i form av slagg, ugnsvägg/gjutform, ett järnföremål, glödska och förhistorisk keramik. Ej undersökt.			205-349 e. Kr.
4316	Lager	6×2,5	02-0,4	Matjordslager bestående av brungrå siltig lera. Stenröjd/stenfri yta som avgränsades i söder och öster av moränsten. Ej avgränsat i nord och väster. Ligger i söderslänt och var därför tjockare i söder.			
4343	Lager	5×3,2	0,01- 0,04	Avsatt lager av gråbrun silt innehållandes moränsten och enstaka mindre tegelfragment. Ej undersökt mer än med grävenheterna G4537 och G4541.	Hus 8		
4545	Syll	4,5×0,5	0,2	Mellanvägg bestående av kantiga och rundade naturstenar. Cirka 1,5 meter in från nord fanns en öppning som var cirka 0,7 meter bred.	Hus 8		
4630	Röjningsröse	2×2	0,3	Runt, av stenar med storlek på 0,15–0,6 meter. Ej undersökt.			
4640	Källare	6×5	1,1	Kallmurad källare av natursten i 4–6 skikt med ingång i söder. Innermått på 3×2. Vallar i väster och öster. Ej undersökt			
4662	Brunn?/ gränsröse	1,65×1,4	0,2	Samling av 0,3–0,7 meter stora naturstenar som kan utgöra antingen ett gränsröse eller en igenfylld, kallmurad brunn. Ej undersökt.			

4670	Stolphål	0,5x0,5	0,65	Stensatt stolphål med cirka 0,2 meter stora stenar i minst två skikt. Hålet för stolpen var 0,2x0,18 meter stort. Ej undersökt.			
4700	Syll	8x5	0,45	Syllstenar med en storlek på 0,2-0,25 x 0,4-0,6. 0,25x0,2-0,65. Större stenar längs den södra långsidan än den norra. Möjliga trappstenar och ingång på den västra kortsidan. Den östra kortsidan bitvis tvåskiktad och några stenar ser ut att saknas. Utbyggnad i det sydöstra hörnet åt öster som utgör ett trappfundament	Hus 7		
4738	Spismurröse	2,9x2,6	0,6	Av natursten och tegel. Tegelstenarna var maskinslagna, mörkröda och hade en storlek på 0,3x0,14x0,08 meter. Tegelstenarna murade med kalkbruk. Endast framrensad i söder där en välbevarad kant framkom. Spisen har ursprungligen varit vitkalkad.	Hus 7		
4798	Terrasskant	22x0,9-1,3	0,6	Stensatt terrasskant söder av naturstenar om 0,3-0,7 meter. Välbevarad i väster där den är lagd i 1-2 skift.		Recenta fynd	
4897	Lager	2x0,9	0,3	Golvlager av lerig silt. Otydlig övergång från överliggande rasering. Undersöktes ej i sin helhet, endast inom grävrutan G4893.	Hus 7		
4911	Lager	4,5x4	0,1-0,15	Golvlager av mörkbrunt silt. Otydlig övergång från överliggande rasering. två grävruator G4917 och G4939	Hus 7	Recenta fynd	
4925	Lager	2x1,5	0,32	Golvlager av gråbrun silt med inslag av grus och småsten. Ej undersökt i sin helt, endast med grävruata.	Hus 7		
41008	Syll	2,45x2,3	0,2	Kantiga och rundade syllstenar till innervägg. Stenarnas storlek varierade mellan 0,1x0,1-0,25-0,45 meter.	Hus 7		

Bilaga 3. Fyndtabeller

Stensborg								
F-nr	Kontext	Sakord	Föremålstyp	Material	Ant	Vikt (g)	Datering	Anm.
1	2264	Spik	Spik	Järn	1	13		Kasserad
2	2264	Verktyg	Verktyg	Järn	1	78		Kasserad
3	2264	Spik	Spik	Järn	1	3		Kasserad
4	2272	Beslag	Beslag	CU-leg	1	4		Kasserad
5	2272	Spik	Spik	Järn	1	19		Kasserad
6	2272	Klackjärn	Klackjärn	Järn	1	10		Kasserad
7	2272	Krok	Krok	Järn	1	83		Kasserad. Dubbelkrok med ögla
8	2272	Beslag	Beslag	Järn	1	41		Kasserad
9	2272	Spik	Spik	Järn	1	12		Kasserad
10	2272	Beslag	Remändebeslag	Järn	1	38		Kasserad
11	2272	Beslag	Platta	Järn	1	54		Kasserad
12	2272	Obestämd	Obestämd	Järn	1	31		Kasserad. Smidd och fyrsidig
13	2272	Spik	Spik	Järn	1	7		Kasserad
14	2272	Spik	Spik	Järn	1	9		Kasserad
15	2345	Spik	Spik	Järn	1	3		Kasserad
16	2345	Spik	Spik	Järn	1	7		Kasserad
17	2345	Spik	Spik	Järn	1	9		Kasserad
18	2345	Spik	Spik	Järn	1	6		Kasserad
19	2390	Borr	Borr	Järn	1	30		Kasserad
20	2390	Beslag	Belag	Järn	1	10		Kasserad
21	2390	Spik	Spik	Järn	1	18		Kasserad. Smidd
22	2390	Spik	Spik	Järn	1	7		Kasserad
23	3194	Krampa	Krampa	Järn	1	93		Kasserad
24	3194	Spik	Spik	Järn	1	41		Kasserad
25	3194	Spik	Spik	Järn	1	7		Kasserad
26	3194	Obestämd	Obestämd	Järn	1	4		Kasserad
27	3194	Spik	Spik	Järn	1	7		Kasserad
28	3194	Spik	Spik	Järn	1	11		Kasserad
29	3194	Spik	Spik	Järn	1	6		Kasserad
30	2264	Kärl	Obestämd	Keramik	1	5		Rödgoods med invändig glasyr
31	2264	Kärl	Tallrik	Keramik	1	3		Flintgoods
32	2264	Kärl	Obestämd	Keramik	1	1		Flintgoods
33	2264	Kärl	Butelj	Glas	1	6		Brunt waldglas

34	2264	Kärl	Butelj	Glas	1	5		Brunt waldglas
35	2264	Fönsterglas	Fönsterglas	Glas	19	12		
36	2264	Kärl	Obestämd	Keramik	1	1		
37	2272	Fönsterglas	Fönsterglas	Glas	1	1		
38	2272	Fönsterglas	Fönsterglas	Glas	1	2		
39	2272	Fönsterglas	Fönsterglas	Glas	1	2		
40	2272	Fönsterglas	Fönsterglas	Glas	2	5		
41	2272	Kärl	Butelj	Glas	1	22		Bottenbit
42	2272	Fönsterglas	Fönsterglas	Glas	5	4		
43	2272	Kritpipa	Kritpipa	Lera	1	2		Skaft
44	2390	Kärl	Obestämd	Keramik	1	1		Invändig glasyr, utvändigt dekor
45	2390	Kärl	Tallrik	Keramik	1	4		Flintgods
46	2272	Föremål	Föremål	Järn	1	1		Kasserad
47	2345	Kärl	Butelj	Glas	1	19		Bukbit
48	2390	Kärl	Obestämd	Keramik	1	3		
49	2390	Kärl	Tallrik	Keramik	1	2		Flintgods
Långbrostugan								
F-nr	Kontext	Sakord	Föremålstyp	Material	Ant	Vikt (g)	Datering	Anm.
80	4300	Lera/keramik	Ugnsvägg/ gjutform	Lera	4	37		
81	4300	Slagg	Slagg	Järn	7	411		
82	4300	Verktyg	Syl	Järn	1	22		
83	4300	Kärl		Keramik	2	20		Förhistorisk keramik
84	4281	Kritpipa	Kritpipa	Lera	1	4	1751–1771	Del av huvud. Tryck Stockholm, F, Krona, del av sköld. Tolkad som Adolf Fredrik pipa
85	4281	Mynt	Mynt		1	5	1742	

Fyndlista, keramik från Stensborg

F-nr	Kontext	Material	Sakord	Föremålstyp	Godstyp	Datering	Del	Glasyrtyyp	Inv.färg	Utv.färg	Godsfärg	Dekortyp	Ytbehandling	Dekor	Antal frag	Vikt i gr
50	2272	Keramik	Kärl	Fat	Yngre rödgods	ca 1700–1825	Mynning, brätte, buk, botten	Blyglasyr inv	Brun, gul		Röd	Målad dekor vitlera		Koncentriska linjer, våglinje	3	48
51	2272	Keramik	Kärl	Skål	Yngre rödgods	ca 1700–1825	Mynning, hänkel, buk, botten	Blyglasyr inv	Brun, gul		Röd		Vitlere-engobe inv		9	82
52	2272	Keramik	Kärl	Skål	Yngre rödgods	ca 1700–1825	Mynning	Blyglasyr inv	Vit		Röd		Vitlere-engobe inv		1	3
53	2272	Keramik	Kärl	Skål	Yngre rödgods	ca 1700–1825	Mynning	Blyglasyr inv	Brun, gul		Röd		Vitlere-engobe inv		1	3
54	2272	Keramik	Kärl	Skål	Yngre rödgods	ca 1700–1825	Mynning	Blyglasyr inv	Brun, gul		Röd	Målad dekor vitlera			1	4
55	2272	Keramik	Kärl	Skål	Yngre rödgods	ca 1700–1825	Mynning, buk	Blyglasyr inv	Brun, gul		Röd	Målad dekor vitlera		Koncentriska linjer	1	12
56	2272	Keramik	Kärl	Skål	Yngre rödgods	ca 1600–1850	Hänkel	Blyglasyr utv		Brun	Röd				1	3
57	2272	Keramik	Kärl	Skål	Yngre rödgods	ca 1600–1800	Buk	Blyglasyr inv	Brun, gul, grön		Röd	Målad dekor vitlera		Koncentriska linjer	1	11
58	2272	Keramik	Kärl	Fat/skål	Yngre rödgods	ca 1600–1800	Botten	Blyglasyr inv	Brun, gul		Röd	Målad dekor vitlera			1	6
59	2272	Keramik	Kärl	Fat/skål	Yngre rödgods	ca 1600–1800	Buk		Röd, vit	Röd	Röd	Målad dekor vitlera			1	13
60	2272	Keramik	Kärl	Fat/skål	Yngre rödgods	ca 1600–1800	Buk	Blyglasyr inv	Brun, gul		Röd	Målad dekor vitlera			1	7
61	2272	Keramik	Kärl	Fat/skål	Yngre rödgods	ca 1600–1800	Botten		Gråbrun	Gråbrun	Gråbrun				1	6
62	2272	Keramik	Kärl	Fat	Yngre rödgods	ca 1700–1850	Mynning, brätte	Blyglasyr inv	Brun		Röd				1	8
63	2272	Keramik	Kärl	Fat	Yngre rödgods	ca 1700–1850	Mynning	Blyglasyr inv	Brun		Röd				1	3
64	2272	Keramik	Kärl	Fat	Yngre rödgods	ca 1700–1825	Mynning, brätte	Blyglasyr inv	Brun, gul		Röd	Målad dekor vitlera		Koncentriska linjer, våglinje	1	4
65	2272	Keramik	Kärl	Fat	Yngre rödgods	ca 1700–1825	Mynning, brätte	Blyglasyr inv	Grön		Röd		Vitlere-engobe inv		1	14

66	2272	Keramik	Kärl	Kruka	Yngre rödgods	ca 1700–1850	Buk, botten	Blyglasyr inv	Brun		Röd				7	22
67	2272	Keramik	Kärl	Tallrik, skål	Flintgods	ca 1775–1850	Mynning, buk, botten	Blyglasyr inv utv	Vit	Vit	Vit				3	4
68	2272	Keramik	Kärl	Tallrik	Flintgods	ca 1775–1850	Botten	Blyglasyr inv utv	Vit, blå	Vit	Vit	Målad dekor			1	3
69	2272	Keramik	Kärl	Tallrik/fat	Fajans	ca 1700–1800	Brätte	Tennglasyr inv utv	Vit	Vit	Gul				1	3
70	2272	Keramik	Kärl	Krus	Stengods	ca 1700–1800	Buk		Gul	Gul	Gul				1	3
71	2272	Keramik	Kärl	Mineralvattenflaska	Stengods	ca 1740–1800	Buk, botten	Saltglasyr	Brun	Gråbrun	Grå				1	42
72	2264	Keramik	Kärl	Fat	Flintgods	ca 1770–1810	Mynning, brätte, buk	Blyglasyr inv utv	Gulvit	Gulvit	Vit	Reliefdekor	Feather edge		1	10
73	2390	Keramik	Kärl	Fat	Yngre rödgods	ca 1750–1850	Buk, botten	Blyglasyr inv	Brun	Brun	Röd				2	111
74	2345	Keramik	Kärl	Fat	Yngre rödgods	1600-1700-tal	Buk, botten	Blyglasyr inv	Brun, gul	Brun, gul	Röd	Målad dekor vitlila			2	42
75	2345	Keramik	Kärl	Fat	Yngre rödgods	1600-1700-tal	Botten	Blyglasyr inv	Brun, gul	Brun, gul	Röd	Målad dekor vitlila			1	9
76	2345	Keramik	Kärl	Skål	Yngre rödgods	1600-1700-tal	Buk	Blyglasyr inv	Gul	Gul	Röd		Vitlere-engobe inv		1	2
77	2345	Keramik	Kärl	Skål	Yngre rödgods	ca 1600–1800	Mynning	Blyglasyr inv	Grön	Grön	Röd		Vitlere-engobe inv		1	4
78	2345	Keramik	Kärl	Kruka	Yngre rödgods	1600-1700-tal	Hänkel, buk	Blyglasyr inv	Brun	Brun	Röd				2	16
79	3194	Keramik	Kärl	Kalk	Oglaserat rött lergods	1600-1700-tal	Mynning, buk		Rödbrun	Rödbrun	Rödbrun, grå	Ristad dekor			1	78

Bilaga 4. Keramikanalys

MIKAEL JOHANSSON, ARKEO KERAMIKANALYS

Keramiskt fyndmaterial, Stensborg L1983:5591

KONTEXT 2264

Enbart ett fynd finns från kontexten och det handlar om en mynningskårva från ett fat i flintgods (fnr 72). Fatet har en reliefdekor på mynningskanten som påminner om fjäderdun och en färg på glasyren som är gulvit lite gräddliknande i tonen, karaktäristikan är typisk för flintgods tillverkat mellan ca 1770–1810. Om det handlar om en svensk eller möjligen en engelsk produktion går inte att säga. Både Rörstrand och Marieberg i Sverige inhämtar inspiration och kunskap om flintgodstillverkning från England där flintgods av denna typ går under benämningen ”Creamware” och dekonen där kallas för ”Feather edge”.

KONTEXT 2272

Fyndmaterialet från kontext 2272 utgörs av 40 keramikskåror varav 33 stycken härrör från kärl i yngre rödgods (fnr 50–66). Det handlar om delar från ett flertal fat och skålar samt en förvaringskruka, men inga matlagningskärl. De flesta faten och skålarna är invändigt dekorerade med en täckande vitlereengobe eller har dekorer målade av vitlera. Intressant att notera vad gäller kärnen med vitlereengobe är att sgraffito-dekor inte förekommer. De av vitlera målade dekorerna är ganska enkla i utförandet och består av koncentriska cirklar och våglinjer.

Delar av minst fem olika skålar finns i rödgodsmaterialet (fnr 51–55), bland skålarna förekommer lätt insvängda mynningar och mynningar med kälad insida. Fat finns också i flera varianter, dels mindre fat som i utformningen kan liknas med tallrikar (fnr 50), dels större serveringsfat med uppsvängda mynningskanter (fnr 62 och 65).

Övrig keramik består av en skärva från ett fat eller en tallrik i fajans (fnr 69); fyra skåror från tallrikar och en skål i flintgods (fnr 67–68); en bukskårva från någon form av krus i stengods (fnr 70) och en bottendel av en mineralvattenflaska i stengods (fnr 71).

Tittar man på keramikmaterialets sammansättning i sin helhet och med den förutsättningen att allt material är samtida så ligger fyndkontextens dateringen i sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal (ca 1800–1820). Är kontexten tillkommen under en längre tid handlar det sannolikt om 1700-talets andra hälft fram till 1800-talets första kvartal.

KONTEXT 2345

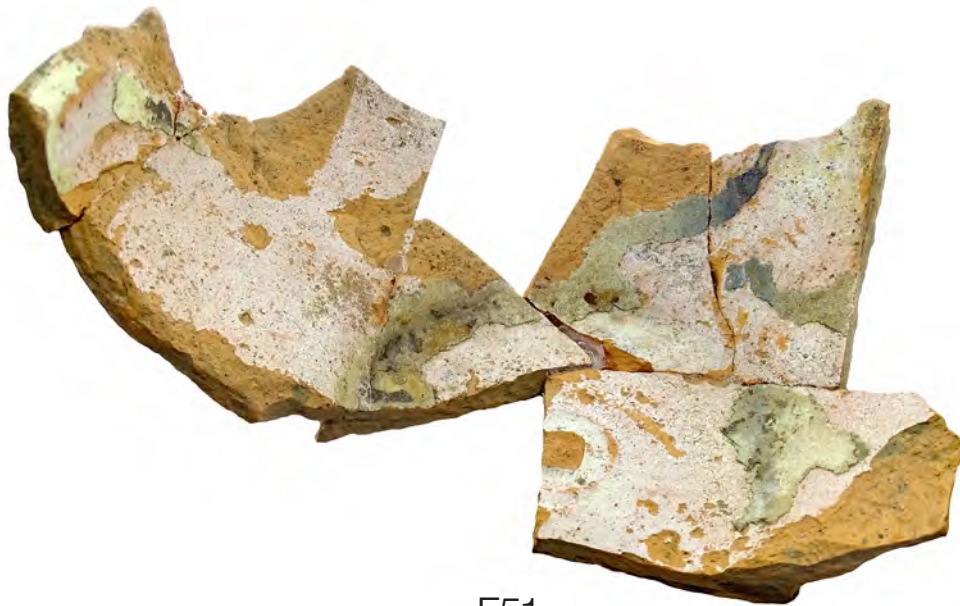
Fynden från kontext 2345 utgörs av sju yngre rödgodsskåror vilka kommer från fat, skålar och en förvaringskruka (fnr 74–78). De flesta skåror är i karaktären ganska allmänna och därför svåra att närmre tidsdatera än till 1600–1700-tal. Undantaget är en mynningsbit av en skål vars utformning pekar mot 1700-tal (fnr 77).

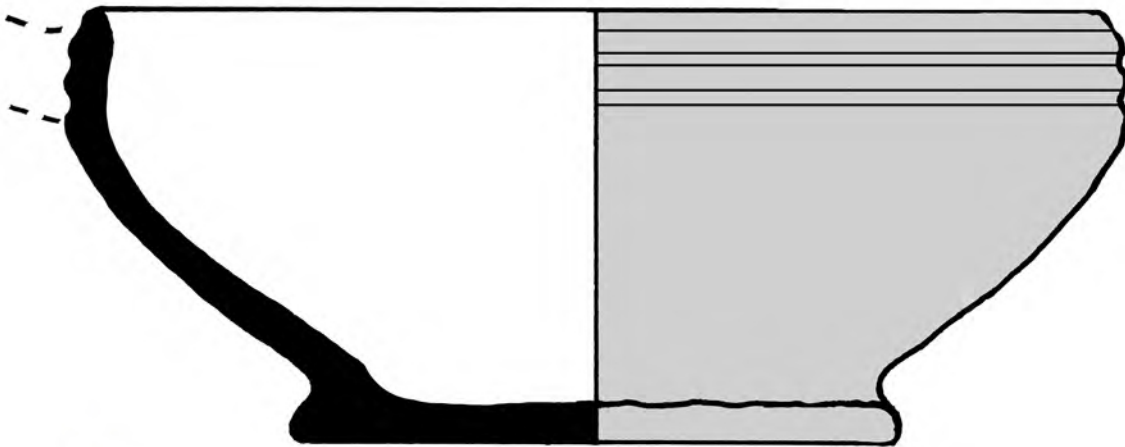
KONTEXT 3194

Endast ett keramikfynd finns från kontext 3194 men det fyndet är å andra sidan ett synnerligen spännande föremål (fnr 79). Det rör sig om ett mynnings- och bukfragment av ett kärl tillverkat i oglaserat lergods. Kärlet är kraftigt i utformningen med tjocka godsväggar men välgjort, godset är fint och ytan är tydligt avstruken och utjämnad. Utvändigt finns en inristad dekor som innehåller valvbågsmönster och cirklar innehållande en fembladig blomma.

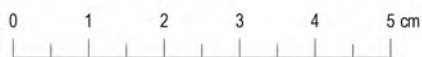
Utformningen av kärlet pekar mot att det rör sig om ett dryckeskärl med cuppa som sannolik haft en fot, kanske liknande en kyrklig kalk/bägare. Den utvändiga dekoren för också tankarna till den kyrkliga sfären då likartade valvbågsmönster och blommor förekommer på dopfuntar. Hur kärlet använts och vart det kommer ifrån är i nuläget osäkert men det kan vara kopplat till en kyrklig användning och proveniens.

F51

F65

F52

Yngre rödgods från kontext 2272. Överst delar av en skål med invändig vitlereengobe tillsammans med en rekonstruktionsritning av den samma (F51). Nederst en mynningsbit av ett fat (F65) samt en mynnings-skärva av en skål (F52). Båda har invändig vitlereengobe, på fatet är den täckt av en grönfärgad blyglasyr medan vitlereengoben på skålen syns tydlig eftersom glasyren här ramlat bort. Foto och ritning: Mikael Johansson, ARKEO keramikanalyser. Skala 1:1.

F72

F71

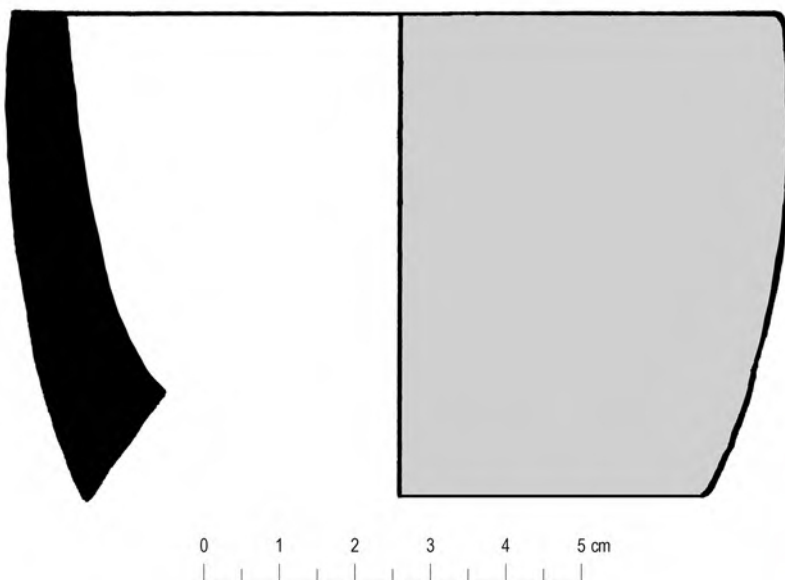
F50

Keramik från kontext 2264 och 2272. Överst till vänster en mynningskärva från ett fat i flintgods med fjäderliknande reliefdekor på mynningskanten (F72). Höger därom en bottendel av en mineralvattenflaska i tyskt stengods (F71). Nederst ett litet fat i yngre rödgods med dekor målad av vitlera (F50). Foto och ritning: Mikael Johansson, ARKEO keramikanalyser. Skala 1:1.

F79

Dopfunt i Ardre kyrka, Gotland

Göteborgs stadsmuseum, GM:4332

Nordiska museet, NM 41078

Fynd från kontext 3194, ett mynningsfragment av ett keramikkrärl tillverkat i oglaserat lergods. Utvändigt är kärlet dekorerat med löpande valvbågsmönster och cirklar innehållande en fembladig blomma (fnr 30). Kärlet är mycket intressant då det kanske har en kyrklig koppling. Det har förmodligen haft en utformning liknandes en kalk/bägare på fot (jmf kalken i trä längst ned i högra hörnet av bilden). Dekormönstren på kärlet har paralleller i dekorer på dopfuntar (se bilder till höger om kärlet). Foto och ritning av fnr 30: Mikael Johansson, ARKEO keramikanalyser. Skala 1:1.

Övriga föremål i bilden: Dopfunt GM:4332, Göteborgs stadsmuseum, bild från: <http://kulturarvs-data.se/GSM/objekt/html/32744>; Dopfunt i Ardre kyrka (SHM), bild från https://www.europeana.eu/item/91631/shm_art_910814F2; Kalk i Nordiska museet, bild från https://www.europeana.eu/sv/item/91625/nomu_object_NM0041078.

Bilaga 5. Vedartsanalys

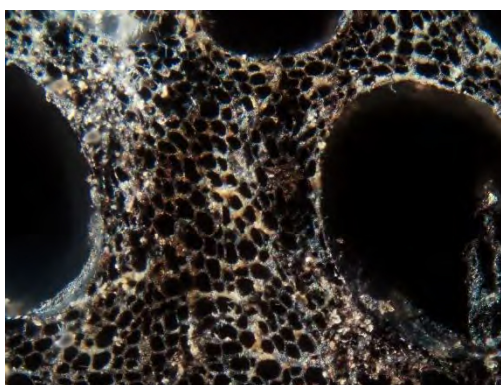
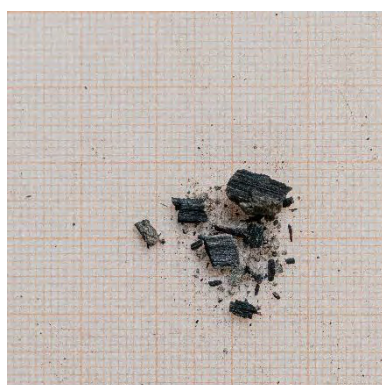
ULF STRUCKE

ProjektId 2754

**Södermanland, Nyköpings kommun, Tystberga socken, Långbro 1:9, L1983:4813 (Tystberga 211:1),
Lägenhetsbebyggelse**

Slagglager, A300, PK323

Provet kom från stam av uppvuxen ek. Egenåldern kan i detta fall överstiga 30 år.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Ek
0,2	0,2	13	13	13

Uppsala 2024-03-04

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Rasmus Ohlsson
Arkeologgruppen i Örebro AB
Radiatorvägen 11
702 27 ÖREBRO

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Långbrostugan, Nyköping, Södermanland. (p 5741)

Förbehandling av träkol:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före mätningen av ^{14}C -innehållet i acceleratoren förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 3, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labbnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ V-PDB}$	^{14}C ålder BP
Ua-82046	Långbrostugan, A300, PK323	-25,4	1 795 $\pm$ 29

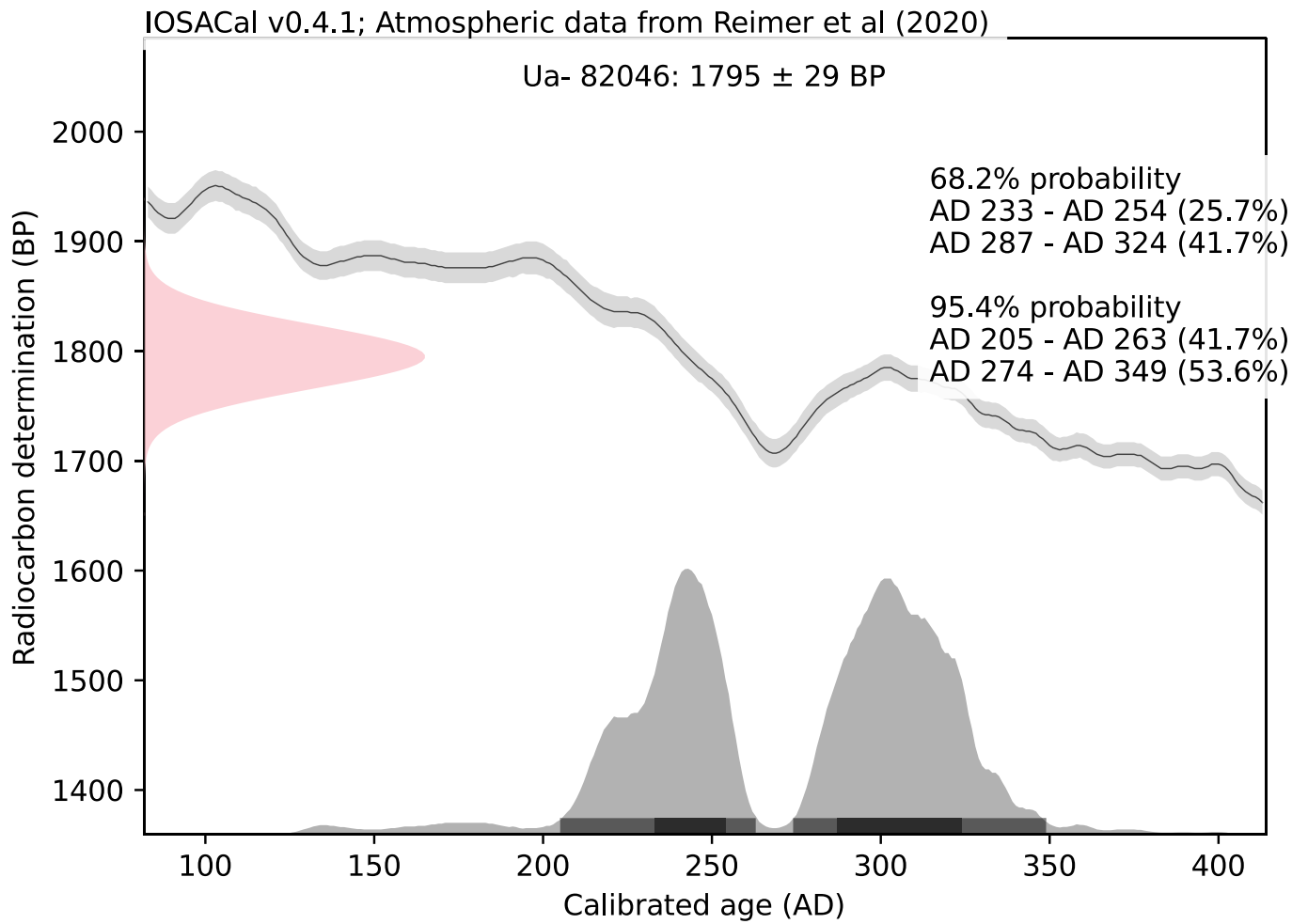
Med vänliga hälsningar

Maximilian
Schmidt

Digitally signed by Maximilian Schmidt
DN: cn=Maximilian Schmidt, c=SE,
o=Uppsala universitet,
email=maximilian.schmidt@physics.uu.se
Date: 2024.03.05 10:56:36 +01'00'

Maximilian Schmidt/Daniel Primetzhofner

Kalibreringskurvor

Bilaga 7. Makroskopisk analys

Makroskopisk analys av jordprover från torpen Långbrostugan & Stensborg FU

Teknisk rapport

Jens Heimdahl, Arkeologerna SHMM, 2023-11-22

BAKGRUND OCH SYFTE

I samband med den arkeologiska förundersökningen av två tidigmoderna näraliggande torplämningar Långbrostugan och Stensborg (P22007) insamlades jordprover för makroskopisk analys, två från Långbrostugan och ett från Stensborg. Proverna insamlades från kulturlager som tolkades som odlingslager invid torplämningarna, från småskalig odling av kål- eller kryddgårstyp. Fryndmaterialet från Långbrostugan är från perioden 1730 till tidigt 1900-tal, och från Stensborg från 1700–1800-tal. Syftet med analyserna är att undersöka om jordens makroskopiska innehåll kan bekräfta om det rör sig om odling, och om det möjligen finns spår av vad som odlats invid torpen.

METOD OCH KÄLLKRITIK

Efter att torrvolymen mätts preparerades jordproverna genom flotation och våtsiktades i siktar med minsta maskstorlek 0,25 mm. Identifieringen av materialet skedde under ett stereomikroskop med 7–100 gångers förstoring. I samband med bestämningarna utnyttjades litteratur (främst Von Jacomet 2006 och Cappers m. fl. 2009) samt referenssamlingar av recenta fröer. Den makroskopiska analysen har främst behandlat växtmakrofossil (som inte är ved eller träkol), men även puppor, fekalier, smältor, slagg, ben mm har eftersökts.

Provtagningen har skett i lager som ligger nära den nuvarande markytan och som därför varit utsatta för bioturbation fram till nutid. Proverna innehåller därför också spår av den modernare material än de som finns kvar från torplämningen. Detta material kan delvis kännas igen genom nedbrytningsgraden på det makrofossila materialet och när det varit uppenbart har detta material särskilt i tabellen. Särskilt provet från Stenstorp innehåller modern förna. Det modernare materialet är ett källkritiskt problem som annars diskuteras separat för prover där detta är aktuellt.

ANALYSRESULTAT

I tabellen har en del av materialet (det som inte är förkolnade fröer och frukter) kvantifierats enligt en grov relativ skala 1–3 prickar, där 1 prick innebär förekomst av enstaka (ca 1–5 st.) fragment i hela provet. 2 prickar innebär att materialet är vanligt – att det i stort sett hittas i alla genomletningar av de subsamlingar som görs. 3 prickar innebär att materialet är så vanligt att de kan sägas vara ett av de dominerande materialen i provet och man hittar det var man än tittar. Förkolnat och oförkolnat material har separerats.

Växterna har delats in i olika tafonomiska grupper som grundas i vilken växtmiljö de kommer ifrån och i vilket sammanhang de hamnat på platsen. Indelningen är ungefärlig och syftar till att göra det lättare för läsaren att följa med i tolkningen och göra denna mer genomlysbar för kritik.

Långbrostugan & Stensborg P22007		Torpenhet	Stensborg	Långbrostugan	
		PM	3616	320	876
		A	2390	316	798
		Kontext	Odlingslag	Odlingslager	
		Analyserad vol. I	3,1	3	2,3
Fragmenterade material	Förkollnade vedartade växter	Träkol	•••	••	••
		Förkollnade granbarr	••	•	
		Förkollnade grankottefjäll	•	•	•
		Förkollnade enbarr	••		
	Förkollnade örtartade växter	Förkollnad ljungväxt (Ericaceae)		•	
		Örtarade fragment (strån/blad)	•	•	
	Förkollnade örtartade växter	Rottrådar	•		
	Köksavfall	Benfragment (däggdjur och fågel)	•		
	Köksavfall	Abborrfjäll			•
	Byggnadsavfall	Tegel & kalkbruk			•
Artefakter	Flintgods (sent 1800-tal)			•	
	Modern förna m gran, björk och djur	••			
Oförkollnade växter					
Äng	Knaggelstarr-typ	<i>Carex flava</i> -typ	1		
Ogräs	Svinmålla-typ	<i>Chenopodium album</i> -type	2		30
	Revsmörblomma	<i>Ranunculus repens</i>			1
	Brännässla	<i>Urtica dioica</i>	82		
Insamlat	Hallon	<i>Rubus idaeus</i>	1		
Odlat/insamlat	Fläder	<i>Sambucus nigra</i>	5		
Förkollnade växter					
Ogräs	Revsmörblomma	<i>Ranunculus repens</i>	1		
Insamlat	Enbär	<i>Juniperus communis</i>	3		
Odalt	Ärt	<i>Pisum sativum</i>			1

STENSBORG

Provet från odlingslagret vid Stensborg innehöll rikligt med träkol och förkollnade rester av gran- och enris. Ris av detta slag har antagligen sitt ursprung som marktäckare runt torpet – vintertid som halkskydd, sommartid som skydd för blöt och kladdigt markskikt, men kan också ha fungerat som marktäckare för övervintrande växter i en odling. Riset har regelbundet bytts ut och gammalt ris har då bränts vilket givit upphov till det förkollnade material vi ser här.

Inget av fynden i provet utgör i sig ett säkert bevis för att det är taget i en tidigare odlingsjord men mycelet av innehållet pekar i den riktningen. Förekomsten av benfragment visar att köksavfall finns inblandat i jorden, och förekomst av hallonfrö och starrfrukt kan tolkas som att stalldynga och latrinavfall använts som gödsel. Här skall också förekomsten av fläderkärnor noteras, som sannolikt varit ett vårdat bärträd i torpets närhet, odlat eller vildväxande.

Massförekomsten av nässlor speglar troligtvis en mer sentida flora som trivs på den mycket näringsrika jord som den gamla trädgården erbjuder. Även de oförkollnade granbarrarna och granfröerna tolkas som spår av mer sentida flora på platsen.

LÅNGBROSTUGAN

Odlingsjorden invid Långbrostugan provtogs med två prover. Det ena provet, PM 320, innehöll, vid sidan om träkol mycket lite material som möjliggör en närmare tolkning. Prov PM 876 innehöll däremot material som i likhet med materialet från Stensborg pekar mot att det rör sig om trädgårdsjord.

Här märks en inblandning av köksavfall i jorden i form av abborrfjäll och förkolnad ärt. Förekomsten av tegel och kalkbruk kan härröra från en äldre spisrasering. I detta material fanns inga spår av gödning, men en hög förekomst av det näringskrävande ogräset svinmålla. En skärva av flintgods som kan dateras till sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal hittades också och bekräftar dateringen som uppskattats utifrån platsens fyndmaterial.

REFERENSER

Cappers, R. T. T., Neef, R. & Bekker, R. M. 2009: Digital atlas of economic plants.

Groningen Archaeological Studies vol 9. Groningen

Von Jacoment 2006: Identification of cereal remains from archaeological sites. 2nd ed.

IPAS Basel University. Basel

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2023:52

